

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De equivalentieleer: nuttig instrument of nood aan hervorming?

Melanie Fancello

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2022

2023

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De equivalentieleer: nuttig instrument of nood aan hervorming?

Melanie Fancello

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

SAMENVATTING

Deze masterscriptie poogt een antwoord te formuleren op de volgende centrale onderzoeksvraag: *“Is de huidige equivalentieleer, zoals ingevuld door het Hof van Cassatie, nog altijd wenselijk of is er nood aan hervorming?”*

Het oorzakelijk verband is één van de meest moeilijke en controversiële onderwerpen in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Tot op heden heerst er veel onduidelijkheid over de concrete invulling van het oorzakelijk verband, door de afwezigheid van enige wettelijke definitie. De toepassing van de equivalentieleer, meer bepaald de CSQN-test die gebruikt wordt om dit oorzakelijk verband vast te stellen, wordt de laatste jaren in vraag gesteld. De vraag rijst immers of de equivalentieleer nog een pertinent selectie criterium is om het oorzakelijk verband te bepalen, of als andere criteria zich opdringen. Systematisch afwijkende rechtspraak op de equivalentieleer tonen aan dat correcties op de equivalentieleer noodzakelijk zijn.

Als aanbevelend onderzoek, worden de verschillende causaliteitstheorieën geëvalueerd. Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan een causaliteitsleer die billijk is en rechtszekerheid biedt. Hierover zal ik trachten enkele aanbevelingen te doen. Er wordt een antwoord op de centrale onderzoeksvraag geformuleerd per toepassing van een monodisciplinair onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van de rechtsdogmatiek. Door middel van deze rechtsdogmatische methode wordt de nationale wetgeving, rechtspraak en rechtsleer grondig bestudeerd en geanalyseerd.

Vooreerst zal de in het Belgisch recht gehanteerde causaliteitsleer, de equivalentieleer, uitvoering besproken worden. Zowel de feitelijke, de CSQN-test, als de juridische causaliteit, de equivalentieleer, komen aan bod. De evaluatie van de equivalentieleer toont aan dat het behouden van de equivalentieleer in zijn huidige vorm niet wenselijk is. Dit omwille van de rechtsonzekerheid en onbillijke gevolgen dat het met zich meebrengt.

Daarnaast zullen de alternatieve causaliteitstheorieën besproken worden, namelijk: de leer van de adequate oorzaak, de leer van de efficiënte oorzaak, de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg, de toerekening naar redelijkheid (Nederland) en de leer van de voorzienbare schade (Engeland). De evaluatie van deze alternatieve causaliteitstheorieën tonen aan dat deze theorieën wel billijk zijn maar rechtsonzekerheid met zich meebrengen.

Verder zal ook het Wetsvoorstel houdende boek 6 “Buitencontractuele aansprakelijkheid” van het Burgerlijk Wetboek uitvoerig aan bod komen. Het Wetsvoorstel is zeer innovatief wat betreft het oorzakelijk verband. De regels over het oorzakelijk verband worden geëxpliciteerd. Het Wetsvoorstel behoudt de equivalentieleer als uitgangspunt voor de vaststelling van het oorzakelijk verband maar voert twee correcties in: de logische correctie en de beleidsmatige correctie.

De evaluatie van de verschillende causaliteitstheorieën toont aan dat de rechtsonzekerheid een belangrijk knelpunt is. Het Wetsvoorstel komt tegemoet aan dit knelpunt. Het Wetsvoorstel zal ervoor zorgen dat de toepassing van de equivalentieleer tot billijke gevolgen leidt en de rechtszekerheid dient.

Deze masterscriptie beveelt dan ook aan om de equivalentieleer te behouden, mits invoering van de correcties zoals voorzien in het Wetsvoorstel.

DANKWOORD

Deze masterscriptie vormt het sluitstuk van mijn opleiding tot master in de rechten aan de Universiteit Hasselt. Ik had het voorrecht om een onderzoek te voeren over een zeer interessant onderwerp, namelijk de equivalentieleer. Ik wil graag enkele personen bedanken die hebben bijgedragen tot de totstandkoming van deze masterscriptie.

Vooreerst wil ik mijn promotor, Prof dr. I. SAMOY en mijn begeleider Dra. F. VANSWIJGENHOVEN, hartelijk bedanken. Zij hebben mij de kans geboden om een onderzoek naar dit onderwerp te voeren. Iedere feedbacksessie heeft deze masterscriptie naar een hoger niveau getild. Gedurende het proces van de totstandkoming van deze masterscriptie hebben ze mij goed begeleid en bijgestuurd waar nodig.

Verder wens ik in het bijzonder mijn ouders te bedanken. Vanaf de eerste tot de laatste dag in mijn studieloopbaan geloofden ze in mij. Zonder hun onvoorwaardelijke steun had ik mijn studies nooit kunnen verwezenlijken. Ook mijn vriendinnen stonden steeds voor mij klaar en wisten mij goed te motiveren.

Tot slot wil ik een woord van dank richten aan mijn vriend. Hij was steeds bereid om een luisterend oor te bieden en telkens opnieuw geïnteresseerd te luisteren naar mijn bevindingen aangaande mijn onderzoek.

Een welgemeende *merci* aan jullie allemaal. Ik groeide uit tot de jurist die ik vandaag ben, mede dankzij jullie.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Melanie Fancello

Genk, 15 mei 2023

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	I
DANKWOORD	III
LIJST VAN AFKORTINGEN	VII
INLEIDING	1
Afdeling I.	Probleemstelling	1
Afdeling II.	Onderzoeksvragen	3
Afdeling III.	Onderzoeksmethode.....	4
Afdeling IV.	Onderzoekopbouw	4
HOOFDSTUK I. CAUSALITEIT IN HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT	7
Afdeling I.	Algemeen: situering	7
§1.	Het begrip causaliteit	7
§2.	Feitelijke en juridische causaliteit.....	8
Afdeling II.	De feitelijke causaliteit.....	9
§1.	De conditio sine qua non-test	9
§2.	Het construeren van het rechtmatig alternatief	11
§3.	Bewijs.....	14
Afdeling III.	De juridische causaliteit	18
§1.	De equivalentieleer	18
§2.	Uitzonderingen op de equivalentieleer	19
§3.	Pluraliteit van oorzaken	21
Afdeling IV.	Evaluatie	30
§1.	Voordelen.....	30
§2.	Nadelen	31
Afdeling V.	Tussenbesluit	39
HOOFDSTUK II. ANDERE CAUSALITEITSTHEORIEËN	41
Afdeling I.	Het Hervormingsproject.....	41
Afdeling II.	Leer van de adequate oorzaak	46
§1.	Inhoud.....	46
§2.	Sporen in de Belgische rechtspraak.....	49
§3.	Evaluatie	50
Afdeling III.	Leer van de efficiënte oorzaak	52
§1.	Inhoud.....	52
§2.	Sporen in de Belgische rechtspraak.....	53
§3.	Evaluatie	53
Afdeling IV.	Leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg	55
§1.	Inhoud.....	55
§2.	Sporen in de Belgische rechtspraak.....	57
§3.	Evaluatie	58
Afdeling V.	Rechtsvergelijkend: Nederland en Engeland.....	59
§1.	Nederland: toerekening naar redelijkheid.....	59
A.	Inhoud	59
B.	Evaluatie	63
§2.	Engeland: leer van de voorzienbare schade.....	65
A.	Inhoud	65
B.	Evaluatie	68
Afdeling VI.	Tussenbesluit	70

HOOFDSTUK III. AANBEVELINGEN	71
Afdeling I. Voorstel 1: Correctie op de equivalentieleer.....	71
§1. Correctie in het Wetsvoorstel	71
§2. Correctie in de rechtsleer.....	72
Afdeling II. Voorstel 2: Een alternatieve positieve causaliteitstheorie	73
§1. De gangbare positieve causaliteitstheorie.....	73
§2. Een alternatieve positieve causaliteitstheorie.....	74
Afdeling III. Tussenbesluit	76
CONCLUSIE	79
BIBLIOGRAFIE	82

LIJST VAN AFKORTINGEN

Oud BW

Oud Burgerlijk Wetboek

BW

Burgerlijk Wetboek

NBW

Nederlands Burgerlijk Wetboek

Conditio sine qua non-test

CSQN-test

INLEIDING

1. Het algemeen buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht vindt zijn basis in de artikelen 1382-1386bis oud Burgerlijk Wetboek (hierna: oud BW). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de persoonlijke aansprakelijkheid (art. 1382-1383 oud BW) en de kwalitatieve aansprakelijkheid (art. 1384-1386 oud BW).¹ Uit artikel 1382-1383 oud BW leidt men drie toepassingsvoorwaarden voor de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad af, namelijk: fout, schade en een oorzakelijk verband tussen de fout en de schade.² De vereiste van een oorzakelijk verband tussen de fout en de schade is een afzonderlijke toepassingsvoorwaarde voor de buitencontractuele aansprakelijkheid.³

Afdeling I. Probleemstelling

2. Het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade is de derde voorwaarde voor het ontstaan van een buitencontractuele aansprakelijkheid. Er is in beginsel geen aansprakelijkheid zonder het bestaan van een oorzakelijk verband. Dit is logisch: zonder enige bijdrage in het schadegeval, is er geen reden om tot schadevergoeding verplicht te worden.

3. Het oorzakelijk verband geeft aanleiding tot talrijke discussiepunten. Het is geen sinecure om met zekerheid te kunnen bepalen wat er zou zijn gebeurd indien de fout niet zou zijn begaan. Het bewijs van het oorzakelijk verband is in dat opzicht moeilijk. Verder kan de vereiste van het oorzakelijk verband de eis tot schadevergoeding belemmeren indien de schadeverwekker binnen een groep niet kan worden geïdentificeerd. Ook wanneer een keuze dient gemaakt te worden tussen verschillende factoren die hebben bijgedragen tot het schadegeval, kan het oorzakelijk verband problematisch zijn. De vraag die dan gesteld kan worden is of de oorspronkelijke factor moet instaan voor alle schade, de rechtstreekse en onrechtstreekse schade, de voorzienbare en onvoorzienbare schade dan wel of de keten van gevolgen beperkt moet worden.

4. Het oorzakelijk verband is één van de meest moeilijke en controversiële onderwerpen in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Zo bestaat er onduidelijkheid over de invulling van het oorzakelijk verband. Er bestaat immers geen wettelijke definitie van het begrip oorzakelijk verband in België. De begrippen oorzaak en verband kunnen op diverse manieren geïnterpreteerd worden.

¹ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 21; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 121.

² H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 64; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Morsel, Intersentia, 2015, 140; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 139.

³ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 64; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 71; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Morsel, Intersentia, 2015, 141; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 763.

Andere factoren, zoals de rechtvaardigheid, kunnen eveneens een rol spelen in de discussie of iets als een oorzaak moet worden beschouwd. Ondanks dat vele landen een officiële causaliteitsleer kennen, bestaan er in de praktijk heel wat uitzonderingen. De talrijke cassatierechtspraak omtrent de causaliteit kan aanleiding geven tot de complexiteit van deze problematiek alsook de onzekerheid en betwisting die het teweeg brengt.⁴

5. De *conditio sine qua non*-test (hierna: CSQN-test) wordt de laatste jaren in vraag gesteld als enig en voldoende selectie criterium om causale verbanden vast te stellen in het aansprakelijkheidsrecht. De CSQN-test schiet vooral te kort wanneer meerdere feiten afzonderlijk van mekaar voldoende zijn om de schade tot stand te brengen.⁵

Een voorbeeld: stel dat een elektricien en een loodgieter op dezelfde dag werken moeten uitvoeren om de oplevering van een huis in aanbouw mogelijk te maken. Zowel de elektricien als de loodgieter dagen niet op, waardoor het huis niet tijdig wordt opgeleverd. De vraag die gesteld kan worden is of de wanprestatie van de elektricien of deze van de loodgieter de oorzaak van de schade is. Beiden kunnen argumenteren dat de schade ook zou ontstaan zijn zonder zijn fout. Ook indien de elektricien zijn werk had gedaan, zou het huis niet opgeleverd zijn ingevolge de fout van de loodgieter. Men kan dus niet zeggen dat de schade zich niet zou hebben voorgedaan zonder de fout van de elektricien. Hetzelfde geldt voor de loodgieter. Hieruit volgt dat geen van beide aansprakelijk is voor de schade. Dit is uiteraard problematisch.⁶

6. De noodzaak aan correcties op de equivalentieleer dringt zich duidelijk op. De reden hiervoor is de talrijke systematisch afwijkende rechtspraak op de equivalentieleer. Rechters passen de equivalentieleer niet op een consequente manier toe (*infra* 32, nr. 66.). De equivalentieleer kent een ruime toepassing in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Eens vaststaat dat de schadeverwekker aansprakelijk is, gaat de voorkeur naar de belangen van de benadeelde boven deze van de verweerder (*infra* 30, nr. 61.). Er is heel wat kritiek op de toepassing van de equivalentieleer (*infra* 31, nr. 64.). Ondanks dat het Belgische aansprakelijkheidsrecht slachtoffervriendelijk is, leidt het in talrijke gevallen ook tot resultaten die onbillijk zijn en veraf staan van de opvattingen over het causale verband in de exacte wetenschappen en in het normale taalgebruik.⁷ Enerzijds leidt de niet-consequente toepassing van de equivalentieleer tot rechtsonzekerheid, terwijl het doel van de

⁴ Cass. 28 november 1960, *Pas.* 1961, I, 338; Cass. 13 oktober 1973, *Arr. Cass.* 1974, 250; Cass. 13 februari 1987, *Arr. Cass.* 1986-1987, 796; Cass. 23 februari 2000, *Arr. Cass.* 2000, 474; H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 235; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 763.

⁵ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 85.

⁶ *Ibid.*

⁷ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 87-89; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 277; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1682; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 397.

equivalentieeler net het nastreven van rechtszekerheid is.⁸ Anderzijds kan de strikte toepassing van de equivalentieeler soms leiden tot onbillijke gevolgen.⁹ Het Belgische recht is het enige dat causaliteitsproblemen probeert op te lossen aan de hand van de CSQN-test alleen. Andere rechtstelsels passen correctiemechanismen toe, zoals bijvoorbeeld de billijkheidscorrectie. Deze billijkheidstoets laat rechters toe om alle feitelijke oorzaken als niet gelijkwaardig te beschouwen, waardoor de rechter kan selecteren welke feitelijke oorzaken als juridische oorzaken beschouwd zullen worden. Zo zullen enkel de oorzaken die een voldoende nauwe band met het schadegeval hebben in aanmerking genomen worden.¹⁰

Afdeling II. Onderzoeksvragen

7. De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt: *“Is de huidige equivalentieeler, zoals ingevuld door het Hof van Cassatie, nog altijd wenselijk of is er nood aan hervorming?”* Deze vraag valt uiteen in drie subonderzoeksvragen.

8. De eerste subonderzoeksvraag is een beschrijvende vraag: wat houdt de equivalentieeler in? In deze subonderzoeksvraag wordt onderzocht wat de equivalentieeler precies inhoudt. Dit zal aan de hand van verschillende interpretatiemethoden uit wetgeving, rechtspraak en rechtsleer afgeleid worden.

9. De tweede subonderzoeksvraag is: welke alternatieve theorieën zijn er in het Belgische, Nederlandse en Engelse recht? Deze subonderzoeksvraag is enerzijds een beschrijvende onderzoeksvraag. Met deze onderzoeksvraag zal onderzocht worden welke alternatieve theorieën er bestaan en of daar sporen van te vinden zijn in het Belgische recht. Ook het Hervormingsproject zal hier verder uitgewerkt worden. Anderzijds is de tweede subonderzoeksvraag een vergelijkende onderzoeksvraag. Er zal gebruik worden gemaakt van een externe vergelijking waarbij twee rechtstelsels met het Belgische recht vergeleken worden, namelijk het Nederlands recht en het Engels recht. De keuze van de vergelijking tussen de verschillende landen is gesteund op welke causaliteitstheorie men daar toepast. Eerst zal theoretisch uiteengezet worden welke tweede stap in de redenering deze landen toepassen. Dit is een dogmatische vergelijking. De rechtsfiguren worden volgens de formele bronnen van een rechtstelsel bestudeerd. Vervolgens kan er nagegaan worden of de problemen die rijzen bij de equivalentieeler ook in deze theorieën voorkomen en/of er misschien ook nog andere problemen opduiken.

10. Tenslotte is er de derde subonderzoeksvraag: moet de equivalentieeler behouden blijven of aangepast worden? Deze laatste onderzoeksvraag is van evaluatieve aard. Aan de hand van deze

⁸ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 74.

⁹ H. BOCKEN, “De conditio sine qua non en het rechtmatig alternatief” in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 115; I. SAMOY, “Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...”, *NTBR* 2018, 216.

¹⁰ H. BOCKEN, “Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieeler” in B. TILLEMEN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 245; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsels, Intersentia, 2016, 390.

onderzoeksvraag zal worden onderzocht of de equivalentieleer nog altijd wenselijk is of als er nood is aan een nieuwe theorie. De voor- en nadelen van de equivalentieleer zullen worden besproken. Om deze vraag te beantwoorden is het noodzakelijk om ook de andere causaliteitstheorieën te evalueren. Zowel de positieve als de negatieve elementen van deze theorieën zullen worden bestudeerd. Er zal vooral gebruik worden gemaakt van interne evaluatiecriteria, namelijk de toetsing van de causaliteitstheorieën aan de rechtszekerheid en billijkheid. Er dient onderzocht te worden of een theorie wel voldoende rechtszekerheid biedt. Dit is het geval wanneer het uniform in de rechtspraak wordt toegepast, zodat de rechtsonderhorige precies weet waaraan ze toe is. Ook moet er een precieze wetgevende basis voorhanden zijn die voldoende duidelijk en gemakkelijk toepasbaar is. Vervolgens is de vraag of de theorie tot billijke resultaten leidt. Dit is het geval wanneer er een evenwichtige oplossing gevonden wordt tussen de rechten en belangen van zowel het slachtoffer als de dader.

Afdeling III. Onderzoeksmethode

11. De maatschappelijke, beleidsmatige en praktische betekenis van dit onderzoek is bijzonder groot. Het betreft een monodisciplinair onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van de rechtsdogmatiek. Voor de uitwerking van de onderzoekscontext en het wettelijke kader van de equivalentieleer wordt middels deze rechtsdogmatische methode de nationale wetgeving, rechtspraak en rechtsleer grondig bestudeerd en geanalyseerd. Zo is het Burgerlijk Wetboek een heel belangrijke bron voor het verbintenissen- en schadevergoedingsrecht. Bij de literatuurstudie wordt er ingezet op rechtspraak en rechtsleer. Wat betreft rechtsleer, wordt er het meeste belang gehecht aan de algemene boeken over het verbintenissenrecht en het schadevergoedingsrecht. De rechtspraak zal hier een zéér belangrijke rol spelen aangezien het begrip 'de equivalentieleer' voornamelijk wordt ingevuld in de rechtspraak. Maatschappelijk gezien biedt dit onderzoek een meerwaarde met het oog op de evaluatie van de equivalentieleer.¹¹

Afdeling IV. Onderzoekopbouw

12. HOOFDSTUK I – Het eerste hoofdstuk geeft een antwoord op de eerste subonderzoeksvraag. Het zal de equivalentieleer en de daaruit voortvloeiende begrippen oorzakelijk verband en *conditio sine qua non* beschrijven. Daarnaast omschrijft dit hoofdstuk de theorie van het rechtmatig alternatief en de situatie van een pluraliteit van oorzaken. Het uiteenzetten van de theorie is een eerste stap naar de evaluatie ervan.

13. HOOFDSTUK II – Het tweede hoofdstuk beantwoordt de tweede en derde subonderzoeksvraag. Er zal aandacht worden besteed aan het Wetsvoorstel dat het algemeen aansprakelijkheidsrecht hercodificeert en bepalingen betreffende buitencontractuele aansprakelijkheid invoert in boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid". Het Wetsvoorstel is vooral op het vlak van het oorzakelijk verband zéér innovatief. De alternatieve causaliteitstheorieën worden besproken: de leer van de adequate oorzaak, de leer van de efficiënte oorzaak en de leer

¹¹ L. KESTEMONT en P. SCHOUKENS, *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 42.

van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg zullen hier aan bod komen. De causaliteitsvereisten in twee andere rechtsstelsels worden bestudeerd, namelijk de leer van de toerekening in het Nederlands recht en de leer van de voorzienbare schade in het Engels recht.

14. HOOFDSTUK III – Het derde en laatste hoofdstuk geeft een antwoord op de derde subonderzoeksvraag. Hier zullen twee voorstellen geformuleerd worden, die tegemoetkomen aan de problemen omtrent het oorzakelijk verband in het Belgische recht. Ook is er ruimte gelaten voor eigen mening.

HOOFDSTUK I.

CAUSALITEIT IN HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

15. Het eerste hoofdstuk schetst het begrippenkader in het Belgische recht. Afdeling I legt eerst algemeen uit wat de causaliteitsvereiste in ons recht inhoudt. Afdeling II focust op de feitelijke causaliteit. Eerst wordt de CSQN-test toegelicht die de Belgische rechtspraak hanteert om causaliteit te beoordelen. Vervolgens wordt de theorie van het rechtmatig alternatief toegelicht die de Belgische rechter hanteert om het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade te beoordelen. Afdeling III spitst zich verder toe op de juridische causaliteit, meer bepaald de equivalentieleer. België noemt dit de causaliteitsleer. Ook de problematiek van de pluraliteit van oorzaken zal besproken worden. Tot slot zal er een evaluatie plaatsvinden in afdeling IV van de Belgische causaliteitsleer.

Afdeling I. Algemeen: situering

16. Deze afdeling gaat dieper in op de causaliteitsvereiste in het Belgische recht. De eerste paragraaf bevat een omschrijving van het begrip causaliteit. Tot slot behandelt de tweede paragraaf het onderscheid tussen de feitelijke en juridische causaliteit.

§1. Het begrip causaliteit

17. Er bestaat geen definitie van het begrip oorzakelijk verband in het Burgerlijk Wetboek. Het begrip oorzakelijk verband wordt ingevuld in de rechtsleer en rechtspraak.¹² H. De Page omschreef het begrip oorzakelijk verband als volgt: "*Le rapport de cause à effet est un élément constitutif essentiel de la responsabilité. Même s'il y a faute et dommage, il n'y a pas obligation de réparer si, entre les deux, il n'y a pas relation causale.*"¹³ De causaliteit wordt door H. De Page voorgesteld als "*un trait d'union entre la faute et le dommage qui parfait la responsabilité et la réalise juridiquement.*"¹⁴ Kortweg vormt het oorzakelijk verband de link tussen de fout en de schade.¹⁵

¹² Cass. (Fr.) 6 december 2013, *Pas*. 2013, 2457-2484; Cass. (Fr.) 29 oktober 2014, *T. Gez.* 2018-19, noot N. Colette-Basecqz; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 111 en 113; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 959; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; W. VAN GERVEN en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 417.

¹³ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 959; I. DURANT, "La causalité, simple trait d'union ou véritable variable d'ajuste ment?" in P. WERY (ed.), *Droit des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, CUP vol. 96, Luik, Anthémis, 2007, 37-82. Vrije vertaling: "Oorzaak en gevolg is een essentieel onderdeel van verantwoording. Zelfs als er sprake is van een fout en schade, is er geen verplichting tot herstel als er tussen beide geen causaal verband bestaat."

¹⁴ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 959.

¹⁵ I. DURANT, "A propos de ce lien qui doit unir la faute au dommage" in B. DUBUISSON en P. HENRY (eds.), *Droit de la responsabilité. Morceaux choisis*, Antwerpen, Larcier, 2004, (7) 13.

§2. Feitelijke en juridische causaliteit

18. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen de feitelijke en de juridische causaliteit.¹⁶ Dit onderscheid komt overeen met de twee fasen die de rechter kan doorlopen om tot causaliteit te besluiten.

19. De feitelijke causaliteit houdt in dat de rechter nagaat wat de feitelijke oorzaken van het schadegeval zijn.¹⁷ Onderzocht wordt of zonder dat bepaald feit of dat bepaald gedrag de schade zich ook zou hebben voorgedaan. Om de feitelijke causaliteit te evalueren, hanteert het Belgische aansprakelijkheidsrecht een CSQN-test (*infra* 9, nr. 24.).

20. In de tweede fase kan de rechter de juridische oorzaken bepalen. Om de juridische causaliteit te bepalen hanteert België de equivalentieleer (*infra* 18, nr. 37.). Iedere fout die een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade, op basis van de CSQN-test, geeft aanleiding tot aansprakelijkheid.¹⁸

21. Het Belgische aansprakelijkheidsrecht maakt geen onderscheid tussen feitelijke en juridische causaliteit. De overgang van een feitelijke vaststelling naar een juridische kwalificatie gebeurt in één keer. In België wordt enkel nagegaan of de fout een *conditio sine qua non* voor de schade is en gebeurt er geen verdere beoordeling in een tweede fase. De feitelijke en juridische causaliteit vallen bijgevolg samen (*infra* 18, nr. 37.).¹⁹

22. Er wordt in België gepleit om een onderscheid te maken tussen de juridische en feitelijke causaliteit (*infra* 41, nr. 93.).²⁰ Er bestaat afwijkende rechtspraak op de equivalentieleer waarbij veel feitenrechtters het niet eens zijn met het ruime toepassingsgebied van de equivalentieleer.²¹ Verder bestaat er ook veel kritiek in de rechtsleer (*infra* 36, nr. 82.).²²

¹⁶ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 64-65; J. MATTHYS, *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 267; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 143; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 764.

¹⁷ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 764.

¹⁸ J. MATTHYS, *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 267.

¹⁹ H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOU BROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 25-26; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 65; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 114; H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in B. TILLEMEN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 227; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1632; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 65; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 143; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 417.

²⁰ H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, (1625) 1682.

²¹ *Infra* 33, nr. 68-83; *infra* 38, nr. 84-86.

²² M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B. (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 150-165; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 142-143.

Afdeling II. De feitelijke causaliteit

23. Deze afdeling gaat dieper in op de feitelijke causaliteit. De eerste paragraaf bespreekt de inhoud van de CSQN-test en de verschillende stappen die doorlopen moeten worden. Vervolgens gaat de tweede paragraaf dieper in op de theorie van het rechtmatig alternatief. Tot slot behandelt de derde paragraaf het bewijs van het oorzakelijk verband.

§1. De *conditio sine qua non*-test

24. Uit de eerste afdeling blijkt duidelijk dat er geen aansprakelijkheid kan zijn zonder het bestaan van een oorzakelijk verband. Zoals aangehaald, gebeurt de beoordeling van dit verband in België door middel van de CSQN-test.²³ De rechter moet dus nagaan of de fout een noodzakelijke voorwaarde voor de concrete schade is.²⁴ Volgens vaste cassatierechtspraak is het oorzakelijk verband bewezen als "vaststaat dat zonder de fout de schade zich niet zou hebben voorgedaan zoals ze zich in concreto heeft voorgedaan."²⁵ De concrete toepassing van deze test houdt met andere woorden in dat de rechter de fout wegdenkt en op zoek gaat naar een rechtmatig alternatief voor de fout. Indien de schade zich nog altijd zou voordoen bij de vervanging van de fout door een niet foutief of zorgvuldig gedrag, dan staat de fout niet in oorzakelijk verband met de schade. Daaruit volgt dat de aangesprokene voor dat feit niet aansprakelijk is.²⁶ Indien de schade zonder de fout niet

²³ Cass. 30 september 2004, AR C.03.0376.F; Cass. 6 december 2013, AR C.10.0204.F; Cass. 23 september 2013, AR C.12.0559.N; Cass. 31 mei 2013, AR C.12.0399.N; Cass. 26 april 2013, AR C.12.0286.N; Gent (1e k.) 22 mei 2014, *TBBR* 2016, 149-154, noot F. Auvray; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 276; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, (1625) 1643-1644; L. CORNELIS en I. VUILLARD, "La responsabilité du fait des choses", in J.-L. FAGNART (ed.), *Responsabilités. Traitée théorique et pratique*, Waterloo, Kluwer, 2001, (5) 18; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 371; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 384; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2013, 1607; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 454; M. VANQUICKENBORNE, *Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2007). Deel I. Oorzakelijk verband*, Mechelen, Kluwer, 2010, 301.

²⁴ H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 25; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 66; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 113; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 73-74; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 371; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 384; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140 en 143.

²⁵ Zie bv. Cass. 14 december 2006, Pas. 2006, 2667, concl. J. GENICOT; Cass. 8 november 2006, Pas. 2006, 2291, VAV 2007, 179; Cass. (Fr.) 6 december 2013, *Arr.Cass.* 2013, 2640; Cass. 29 oktober 2014, *Arr.Cass.* 2014, 2374; Cass. 12 april 2018, C.17.0317.N; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 66; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 73-74; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 276-277; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 216; B. WEYTS, "Blijft het Hof van Cassatie trouw aan de equivalentieleer bij een samenloop van fouten?", *RW* 2004-05, (827) 829.

²⁶ H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 114; H. BOCKEN

zou zijn ontstaan, dan is er sprake van een oorzakelijk verband.²⁷ De rechter heeft dan bepaald dat deze fout een *conditio sine qua non* voor het schadegeval is.²⁸

25. De CSQN-test vergt het doorlopen van verschillende stappen:

- a) Op de eerste plaats moet men de juiste strekking vaststellen van de norm waarvan de overtreding wordt ingeroepen. Dit is nodig om te weten of er wel sprake is van een overtreding van een gedragsnorm en dus een objectieve onrechtmatigheid. Het is ook van belang voor de vaststelling van het oorzakelijk verband. Indien de draagwijdte van de overtreden norm niet vaststaat, kan men ook niet bepalen wat de verweerder zou hebben moeten doen om rechtmatig te handelen.²⁹
- b) Indien er sprake is van een overtreding van een gedragsnorm, moet men vervolgens het rechtmatig alternatief voor de foutieve gedraging van de schadeverwekker bepalen. Bij het construeren van dit rechtmatig alternatief, gaat men op een verschillende wijze tewerk naargelang de fout bestaat in een handeling of een onthouding (*infra* 12, nr. 29).³⁰
- c) Tot slot moet men uitmaken of de schade ook zou zijn ontstaan indien het rechtmatige alternatief geen hypothese maar werkelijkheid was geweest.³¹

26. Het is niet vereist dat de fout een absoluut noodzakelijke voorwaarde is. Dit zou betekenen dat dat geen enkele andere fout de schade had kunnen veroorzaken.³² Het volstaat dat de fout een relatief noodzakelijke voorwaarde voor de schade is.³³ Dit betekent dat de schade zich niet op dezelfde manier had gerealiseerd zonder deze fout.³⁴

en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 73-74; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 217; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 764.

²⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 66; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 217; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 778.

²⁸ H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 114; H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentie" in B. TILLEMANS en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 215.

²⁹ Gent (1e k.) 22 mei 2014, *TBBR* 2016, 150-151, noot F. Auvray; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 66-68; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 74-75; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 43-46 en 57-59.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² R. JAFFERALI, "L'alternative légitime dans l'appréciation du lien causal, corps étranger en droit belge de la responsabilité?" in F. GLANSDORFF (ed.), *Droit de la responsabilité. Questions choisies*, Brussel, Larcier, 2015, nr. 18, (97) 123.

³³ Brussel 26 maart 2012, *RGAR* 2012, 2; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 118; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 775.

³⁴ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 10.

Een voorbeeld ter illustratie: stel een vliegtuig stort neer (feit) waardoor een woning instort (gevolg). Indien het vliegtuig niet was neergestort, zou de woning niet zijn ingestort. Het neerstorten van het vliegtuig was dus *noodzakelijk* om de woning te doen instorten. Daarnaast is het neerstorten van een vliegtuig *voldoende* om het instorten van een woning te verklaren. Anders is dat bijvoorbeeld bij een ingestorte woning naar aanleiding van graafwerken in de straat. Het is mogelijk dat die graafwerken *noodzakelijk* waren om de woning te doen instorten, maar hiervoor *onvoldoende* waren. In dat geval moet men op zoek naar een bijkomende oorzaak, bijvoorbeeld een slechte fundering. Dit laatste neemt niet weg dat de graafwerken een *conditio sine qua non* voor de schade is geweest. Dit betekent dat deze dus in oorzakelijk verband staan.³⁵

§2. Het construeren van het rechtmatig alternatief

27. Om het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade te beoordelen hanteert België de theorie van het rechtmatig alternatief.³⁶ De theorie van het rechtmatig alternatief houdt in dat de rechter nagaat wat er zou gebeurd zijn indien de fout wordt vervangen door zijn rechtmatige uitvoering. Hierbij stelt de rechter vast of de schade daadwerkelijk haar oorzaak vindt in deze fout of daarentegen onvermijdbaar is geweest. Dit wordt het hypothetisch rechtmatig alternatief genoemd.³⁷ Indien de schade zich ook zou hebben voorgedaan in de hypothese van het rechtmatig alternatief, dan kan er geconcludeerd worden dat de fout niet in oorzakelijk verband staat met de schade. De onrechtmatige daad wordt *in concreto* dus vervangen door een rechtmatige daad, een onrechtmatig nalaten door een rechtmatige handeling die door de schadeverwekker gesteld had moeten worden.³⁸

³⁵ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 216.

³⁶ Deze leer werd voor het eerst erkend in: Cass. 25 maart 1997, *Arr.Cass.* 1997, 399. Zie ook bv. Cass. 28 mei 2014, *Arr.Cass.* 2014, 1355; Cass. 7 maart 2013, *Arr.Cass.* 2013, 598; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 115- 116; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclis Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 278; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 371; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 219; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2013, 1613-1614; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 778; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 46; B. WEYTS, *Fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 263.

³⁷ F. AUVRAY, "Over de beoordelingsperikelen van het oorzakelijk verband tussen het gebrek van de zaak en de schade", *TBBR* 2016, 150; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 116-117; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1635; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 371; R. JAFFERALI, "L'alternative légitime dans l'appréciation du lien causal, corps étranger en droit belge de la responsabilité?" in F. GLANSDORFF (ed.), *Droit de la responsabilité. Questions choisies*, Larcier, 2015, (97) 98; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 778; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, 2015, 426; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 46.

³⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 778; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 46.

28. Het Hof van Cassatie heeft in een aantal uitspraken basisregels gesteld bij het toepassen van het rechtmatig alternatief. In de rechtspraak vinden we drie belangrijke elementen terug waarmee de rechter rekening moet houden.³⁹ Ten eerste moet de foutieve gedraging hypothetisch vervangen worden door zijn rechtmatige uitvoering. Ten tweede moet de aangevoerde schade zich op dezelfde manier voordoen. Ten slotte mag de rechter de concrete omstandigheden van de zaak niet wijzigen. Hierna wordt ingegaan op deze voorwaarden.

29. Ten eerste moet de rechter het rechtmatig alternatief bepalen. Bestaat de fout uit een foutieve handeling, dan wordt ze weggedacht of geëlimineerd uit de feiten en het verhaal, zoals het zich heeft voorgedaan. De fout wordt *in concreto* beoordeeld waardoor de rechter slechts het foutieve aspect van de handeling moet wegdenken. De rechter mag de foutieve gedraging dus niet in zijn geheel wegdenken.⁴⁰ Enkel de foutieve elementen van deze gedraging moeten geëlimineerd en vervangen worden door hun correcte, legitieme uitvoering.⁴¹ Dit vormt een toepassing van het proportionaliteitsbeginsel. Een voorbeeld: een cassatiearrest van 28 mei 2008⁴² biedt een mooie illustratie. Een autobestuurder, die geen geldig rijbewijs heeft, veroorzaakt een ongeval. De autobestuurder begaat dus een fout. De vraag die dan gesteld kan worden is: is het rijden zonder geldig rijbewijs de noodzakelijke voorwaarden van het ongeval en is er een oorzakelijk verband tussen het rijden zonder rijbewijs en het ongeval? Het antwoord op deze vraag is negatief. Op basis van de theorie van het rechtmatig alternatief moet deze concrete fout vervangen worden door een rechtmatig alternatief. De feitenrechter zal dus moeten nagaan of het ongeval zich op dezelfde wijze zou hebben voorgedaan als de bestuurder in het bezit was van een geldig rijbewijs. Indien de bestuurder wel een geldig rijbewijs had, zou het ongeval ook gebeurd zijn. Bijgevolg is er dus geen oorzakelijk verband tussen de concrete fout en de schade.⁴³ Bestaat de fout echter uit een foutief verzuim, dan moet men de gedraging van de schadeverwekker, die hij had moeten stellen, erbij denken. Ook hier geldt het proportionaliteitsbeginsel.

Het cassatiearrest van 12 juni 2007⁴⁴ biedt een mooie illustratie. Een paracommando maakte deel uit van een missie in het Belgische leger in Kosovo. De paracommando werd op een bepaald ogenblik

³⁹ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 75; P.A. FORIERS, "Aspect du dommage et du lien de causalité (parcours dans la jurisprudence récente de la Cour de cassation)" in J. F. ROMAIN (ed.), *Droit des obligations. Notions et Mécanismes en matière de responsabilité*, Brussel, Bruylant, 2014, (7) 14-15.

⁴⁰ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 67-68; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in E. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: Vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 117; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 74; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VAN QUICKENBORNE, "Kenmerken van het oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 303.

⁴¹ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 74-75; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 220; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 782; M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 2000-2007. Deel I. Oorzakelijk verband", *TPR* 2010, (283) 303; B. WEYTS, *Fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 262.

⁴² Cass. 28 mei 2008, P.08.0226.F.

⁴³ J.-L. FAGNART, "Petite navigation dans les méandres de la causalité", *RGAR* 2006, nr.14080, nr. 13; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140.

⁴⁴ Cass. 12 juni 2007, *RW* 2019-19, 381.

teruggestuurd naar België door een tuchtmaatregel omwille van bepaalde feiten die zich in Kosovo hadden afgespeeld. Er werd een aansprakelijkheidsvordering ingesteld door de paracommando tegen de Belgische staat, omdat er een dienstnota niet zou zijn nageleefd. De appelrechters oordeelde dat bij gebrek aan een wettige beslissing de paracommando niet kon worden teruggezonden en dus in Kosovo zou zijn gebleven. Uiteindelijk wordt er een cassatieberoep ingesteld en oordeelt het Hof van Cassatie dat de appelrechters de CSQN-test foutief hebben toegepast en een verkeerd rechtmatig alternatief vooropstelden. De tuchtmaatregel werd *in casu* niet gemotiveerd en de partijen werden niet gehoord. De appelrechters hadden zich dus de vraag moeten stellen of de paracommando zou zijn teruggezonden uit Kosovo indien de tuchtmaatregel wel zou zijn gemotiveerd en indien de partijen wel zouden zijn gehoord.⁴⁵

30. Ten tweede moet de aangevoerde schade zich op dezelfde manier voordoen. De rechter moet nagaan of de schade zich op dezelfde wijze zou hebben voorgedaan ingeval van een correcte uitvoering van de gedraging.⁴⁶ Om na te gaan wat er normalerwijze gebeurt in een vergelijkbare situatie, wordt vaak gebruik gemaakt van ervaringsgegevens of wetenschappelijk onderzoek.⁴⁷ De beoordeling gebeurt naar redelijkheid.⁴⁸ De rechter zal het oorzakelijk verband ontkennen indien bij een correcte uitvoering van de gedraging de schade enkel minieme verschillen vertoont in vergelijking met de werkelijk geleden schade.

31. Ten derde mag de rechter de concrete omstandigheden van de zaak niet wijzigen. De rechter mag tijdens het onderzoek de andere omstandigheden van de zaak niet wijzigen.⁴⁹ Deze voorwaarde voor de concrete toepassing van de equivalentieleer is erkent in een arrest van het Hof van Cassatie van 22 november 1988.⁵⁰ De rechter verantwoord zijn beslissing niet naar recht indien hij de afwezigheid van een oorzakelijk verband tussen het misdrijf en de schade afleidt uit de overweging dat die schade zich ook had kunnen voordoen in een hypothese die vreemd is aan de concrete omstandigheden van de bij hem aanhangig gemaakte zaak. Zo mag de rechter bij een verkeersongeval niet uitgaan van een andere hypothese inzake het gedrag van andere verkeersdeelnemers of inzake de verkeerssignalisatie. Verder mag de rechter ook geen andere fout wegdenken dat deze die verweerder werkelijk beging.

⁴⁵ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 67-68; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140-141.

⁴⁶ H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 122 e.v.

⁴⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 68.

⁴⁸ H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 128.

⁴⁹ H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 117; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1635; J.-L. FAGNART, "Petite navigation dans les méandres de la causalité", *RGAR* 2006, (1) 11; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140; M. VAN QUICKENBORNE, "Kenmerken van het oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 303-304; M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 2000-2007. Deel I. Oorzakelijk verband", *TPR* 2010, nr. 11, (283) 304.

⁵⁰ Cass. 22 november 1988, 361; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1635.

§3. Bewijs

32. Het oorzakelijk verband tussen de fout (of tussen de foutloze aansprakelijkheidsgrond) en de schade, zoals die zich *in concreto* voordeed, moet niet alleen bestaan maar moet ook worden bewezen.⁵¹ Het bestaan van zodanig verband moet worden bewezen door diegene die vergoeding vordert van de geleden schade. De bewijslast rust dus op de eiser (art. 8.4 BW). Hij dient het oorzakelijk verband te bewijzen tussen de fout en de schade zoals die zich *in concreto* heeft gerealiseerd, of hij dient aan te tonen dat zonder de fout of een andere aansprakelijkheidsgrond de schade zich niet zou hebben voorgedaan, zoals ze zich *in concreto* heeft gemanifesteerd. De eiser draagt ook het bewijsrisico: indien het oorzakelijk verband niet vaststaat, draagt de benadeelde daarvan de gevolgen, en moet hij zijn schade zelf dragen.⁵²

33. Er moet een voldoende graad van zekerheid bestaan over het oorzakelijk verband (art. 8.5 BW). Weliswaar is geen absolute zekerheid vereist; een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, de zogenaamde gerechtelijke zekerheid, volstaat (art. 8.6 BW).⁵³ De bevestiging van een *conditio sine qua non*-verband is steeds het resultaat van een gedachtenexperiment, niet van een reëel experiment. De vraag die men stelt, is wat er zou zijn gebeurd indien men de fout of de andere aansprakelijkheidsgrond wegdenkt en vervangt door een rechtmatig alternatief.⁵⁴

34. De eiser moet dus met gerechtelijke zekerheid aantonen dat het oorzakelijk verband vaststaat. Is er twijfel over het oorzakelijk verband of is dit enkel waarschijnlijk, dan moet de vordering afgewezen worden.⁵⁵ Causale onzekerheid blijft dus voor rekening van de benadeelde. De

⁵¹ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 68; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 385; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 801; M. VAN QUICKENBORNE, "Het bewijs van een oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 313; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 61.

⁵² Gent (1e k.) 22 mei 2014, *TBBR* 2016, 153, noot F. Auvray; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 68; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 279; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 385; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 801; M. VAN QUICKENBORNE, "Het bewijs van een oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 313; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 61.

⁵³ H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 279; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 803; M. VAN QUICKENBORNE, "Het bewijs van een oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 313; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 62-63.

⁵⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 803; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 63.

⁵⁵ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 96; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 68; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 284; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 385; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 803.

afwijzing van een vordering tot schadevergoeding in gevallen waar het niet zeker maar wel waarschijnlijk is dat de schade door een bepaalde fout werd veroorzaakt, is beleidsmatig dikwijls onbevredigend.⁵⁶ In verschillende landen hebben de wetgever en de rechtspraak getracht de positie van de benadeelde in bepaalde gevallen van causale onzekerheid te verbeteren.⁵⁷

In België ging de meeste aandacht naar het vergoeden van het verlies van een kans. Met het verlies van een kans kan de benadeelde gedeeltelijk vergoed worden. Deze vergoeding geldt enkel in de situaties waar de mogelijkheid, maar niet de zekerheid, bestond dat hij, ook zonder de fout van verweerder, de schade zou hebben geleden, maar waar het echter wel vaststaat dat hij door deze fout een reële kans verloor om aan de schade te ontkomen.⁵⁸

Een illustratie hiervan biedt het arrest van het Hof van Cassatie van 19 januari 1984.⁵⁹ Een patiënt vertoont symptomen van gangreen, een ernstige aandoening waarbij lichaamsweefsel afsterft en eventueel gaat rotten. De arts behandelt de patiënt niet tijdig. Het gevolg daarvan is dat de patiënt zijn rechterbeen geamputeerd wordt. De vraag die hier rijst is: is de amputatie het gevolg van de fout van de arts? Het antwoord op deze vraag hangt af van de vraag of de patiënt zijn been gered kon worden door de patiënt tijdig te verzorgen. Er is geen voldoende zekerheid in de medische wetenschap. Op grond hiervan moet de vordering tot vergoeding van de schade door de amputatie dus afgewezen worden, ook al staat het vast dat de patiënt bij goede verzorging wel een ernstige kans op genezing zou hebben gehad.⁶⁰ In deze gevallen kent de Belgische rechtspraak een vergoeding toe voor het verlies van de kans op genezing. De benadeelde kan dus schadevergoeding krijgen voor het verlies van een kans ook al is er geen voldoende zekerheid dat zonder de fout het verhoopde resultaat zou zijn verkregen of het uiteindelijk nadeel zou zijn vermeden.⁶¹ Een belangrijke nuance dient gemaakt te worden: om voor vergoeding in aanmerking te komen, moet de verloren kans reëel geweest zijn. Indien de verloren kans onvoldoende zeker of slechts hypothetisch of louter statisch is, dan komt zij niet in aanmerking.⁶²

⁵⁶ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 96-97; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 69.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 97; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 47 en 69; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 76; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 284-285.

⁵⁹ Cass. 19 januari 1984, *Arr.Cass.* 1983-84, 585.

⁶⁰ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 98-99; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 47-48.

⁶¹ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 48; H. BOCKEN, "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, (271) 286-287.

⁶² *Ibid.*

35. De rechter kan verschillende redeneringen volgen om die gerechtelijke zekerheid over het oorzakelijk verband te bereiken.⁶³

Ten eerste kan de rechter het oorzakelijk verband vaststellen via het criterium van de gewone gang van zaken. Dit criterium houdt in dat indien een handelen of een nalaten, in het algemeen, volgens de regels van de ervaring, de wetenschappelijke literatuur, de statistieken of epidemiologische gegevens een schadelijk gevolg met zich brengt, dit ook het geval zal zijn in de concrete zaak. Het gaat dus om een feitelijk, weerlegbaar vermoeden. De bewijslast rust op diegene die beweert dat een bepaald schadegeval afwijkt van de gewone gang van zaken.⁶⁴

Ter illustratie kan aan volgend voorbeeld worden gedacht: een autobestuurder die zonder rijbewijs een wagen bestuurt, maakt een ongeval waarbij een derde schade lijdt. Aangezien een rijbewijs een attest van rijbekwaamheid is, wordt in het algemeen vermoed dat een persoon die geen rijbewijs heeft niet zorgvuldig een wagen kan besturen. Dit vermoeden kan weerlegd worden door het bewijs van een zorgvuldig rijgedrag. Hiermee wordt het gebrek aan oorzakelijk verband aangetoond tussen het gebrek aan rijbewijs en de schade.⁶⁵

Ten tweede kan de rechter ook de inductiemethode toepassen. Het oorzakelijk verband kan bewezen worden via een vermoeden. Het vermoeden is geen afzonderlijk bewijsmiddel, maar een redenering. Met dit vermoeden wordt met zo groot mogelijke waarschijnlijkheid uit bekende en zekere feiten het bestaan van een onbekend feit afgeleid. In dat geval is er sprake van een indirect of onrechtstreeks bewijs. Het Hof van Cassatie oefent controle uit op deze redenering. De feitenrechter stelt op onaantastbare wijze het bestaan van de feiten vast waarop hij steunt. De gevolgen die hij daaruit afleidt als feitelijke vermoedens worden aan zijn oordeel en beleid overgelaten. De feitenrechter heeft hierover een oordeelsvrijheid. Het volstaat dat de vermoedens uit de feiten kunnen volgen, maar het is niet noodzakelijk.⁶⁶ Het Hof van Cassatie gaat slechts na *"of de rechter het rechtsbegrip "feitelijke vermoedens" niet heeft miskend en meer bepaald of hij uit de door hem vastgestelde feiten geen gevolgtrekkingen heeft gemaakt die op grond van die feiten geenszins kunnen worden verantwoord"*.⁶⁷

Ten derde kan de rechter ook de exclusiemethode gebruiken. De rechter kan dan alle mogelijke oorzaken vaststellen, ze beoordelen en concluderen dat ze allemaal redelijkerwijze moeten worden uitgesloten, behalve één die dan als oorzaak van de schade moet worden beschouwd.⁶⁸ J.-L.

⁶³ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 803; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, nrs. 225 e.v.

⁶⁴ J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, nr. 221; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 803-804.

⁶⁵ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 140.

⁶⁶ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 804-805.

⁶⁷ Cass. 22 oktober 2004, *Arr. Cass.* 2004, 1672, met concl. D. THYS.

⁶⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 805.

FAGNART wijst erop dat de exclusiemethode enkel geldig kan worden toegepast wanneer alle mogelijke oorzaken gekend zijn.⁶⁹

⁶⁹ J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, nr. 226.

Afdeling III. De juridische causaliteit

36. Deze afdeling gaat dieper in op de juridische causaliteit. De eerste paragraaf bespreekt de inhoud van de equivalentieleer. Vervolgens gaat de tweede paragraaf dieper in op de uitzonderingen die er bestaan op de equivalentieleer. Tot slot behandelt de derde paragraaf de situatie van een pluraliteit aan oorzaken.

§1. De equivalentieleer

37. In België is het onderzoek naar het oorzakelijk verband afgesloten wanneer de rechter met toepassing van de CSQN-test een of meer fouten als noodzakelijke voorwaarden voor het schadegeval heeft aangeduid. Dit volgt uit de toepassing van de equivalentieleer, de in België gangbare theorie om het oorzakelijk verband te beoordelen.⁷⁰ Krachtens deze theorie moet elke fout zonder dewelke de schade zich niet zou hebben voorgedaan, zoals ze zich *in concreto* heeft gerealiseerd, als oorzaak van de schade worden beschouwd.⁷¹ Dit betekent dat alle fouten die noodzakelijk waren voor de concrete schade en die na de CSQN-test overblijven, als oorzaak van de schade worden weerhouden en dus tot aansprakelijkheid leiden. Er wordt geen selectie doorgevoerd tussen de fouten die een *conditio sine qua non*-verband met de schade vertonen. Alle oorzaken van de schade zijn dus gelijkwaardig of equivalent, zonder een onderscheid te maken volgens de zwaarte van de fout of de belangrijkste oorzaak van de schade.⁷² Het gaat om een ruime aansprakelijkheid waarbij de dader vaak tot volledige schadeloosstelling gehouden zal zijn, ook al is zijn fout ver verwijderd van de schade *in concreto*. Met het noodzakelijk karakter van de fout in het schadegebeuren wordt niet bedoeld dat de schade een noodzakelijk gevolg moet zijn van het schadeverwekkend feit, of m.a.w. dat de schade die zich in een concreet geval voordeed zich

⁷⁰ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 79-80; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1634-1635; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 369; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 390; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 142; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 775; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 14.

⁷¹ Pol. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 11 oktober 2018, *RW* 2020-21, 716-717; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 79-80; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1634; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 369; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 142; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 775; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 13.

⁷² Pol. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 11 oktober 2018, *RW* 2020-21, 716-717; H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Chartre, 2014, 72; H. BOCKEN, "De *conditio sine qua non* en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 114; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1634-1635; H. BOCKEN, "Actuele problemen inzake het oorzakelijk verband" in M.E. STORME (ed.), *Recht halen uit aansprakelijkheid*, Gent, Mys en Breesch, 1993, (81) 84; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 369; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 22; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 142; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 765 en 775; M. VAN QUICKENBORNE, "Kenmerken van het oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 292; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 15; B. WEYTS, "Blijft het Hof van Cassatie trouw aan de equivalentieleer bij een samenloop van fouten?", *RW* 2004-05, (827) 829.

noodzakelijk had moeten voordoen. De noodzakelijkheid vereist enkel dat de fout een noodzakelijke voorwaarde moet zijn geweest voor het schadegebeuren.⁷³

§2. Uitzonderingen op de equivalentieleer

38. De wetgever en de rechtspraak hebben uitzonderingen en temperingen op de equivalentieleer aanvaard omwille van de te verregaande en onbillijke resultaten van een consequente toepassing van de equivalentieleer.⁷⁴

39. Op basis van de equivalentieleer komen zowel de rechtstreekse als de onrechtstreekse gevolgen van de fout voor vergoeding in aanmerking. In een aantal gevallen wordt hiervan afgeweken en oordeelt de wetgever of de rechtspraak dat enkel de schade vergoedbaar is die in een rechtstreeks oorzakelijk verband staat met de fout.⁷⁵ Een voorbeeld hiervan zijn natuurrampen, zoals aardbevingen of aardverschuivingen, overstromingen, orkanen of andere stormwinden, die schade hebben veroorzaakt aan private lichamelijke goederen. In dat geval hebben de benadeelden recht op een vergoeding van de staat. Die vergoeding heeft, anders dan bij de equivalentieleer, enkel betrekking op de rechtstreekse, materiële en zekere schade aan lichamelijke goederen.⁷⁶

40. Ook in de rechtspraak komt het begrip rechtstreeks of direct oorzakelijk verband voor. Het Europese Hof van Justitie heeft het begrip "oorzakelijk verband" moeten invullen. Zo heeft het Hof van Justitie inzake staatsaansprakelijkheid de voorwaarden uitgewerkt waaronder de staat aansprakelijk is voor met het gemeenschapsrecht strijdige handelingen en verzuimen van de nationale wetgever. Eén van die voorwaarden is dat er een direct oorzakelijk verband bestaat tussen de schending van de op de staat rustende verplichting en de door benadeelde personen geleden schade.⁷⁷

41. Vervolgens bestaan er ook wettelijke uitzonderingen in geval van sommige eigen fouten van de benadeelde. De regel is dat de benadeelde een deel van zijn schade zelf moet dragen wanneer zijn eigen fout mee de schade heeft veroorzaakt. Volgens de equivalentieleer moet in dit geval niet enkel rekening worden gehouden met de fout van de schadeverwekker, maar ook met de fout van de benadeelde. Dit omwille van het feit dat de equivalentieleer geen onderscheid maakt tussen de verschillende fouten. De fout van de benadeelde zal dus aanleiding geven tot een verdeling van de aansprakelijkheid, waardoor de benadeelde zelf zal moeten instaan voor een deel van de geleden schade.⁷⁸ Dit principe van de aansprakelijkheidsverdeling is echter niet absoluut. Er zijn

⁷³ H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1634; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 775.

⁷⁴ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 78; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 86; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 865.

⁷⁵ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 865.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ HvJ 5 maart 1996, *Brasserie du pêcheur*; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 866.

⁷⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 867.

omstandigheden waarin een afwijking gerechtvaardigd is. De wetgever voorziet aldus uitzonderingen op de regel van de aansprakelijkheidsverdeling. Denk bijvoorbeeld aan artikel 10 Wet Productaansprakelijkheid. Deze wetsbepaling voorziet in een beperking/uitsluiting van de aansprakelijkheid van de producent wanneer de schade wordt veroorzaakt zowel door een gebrekkig product als door een fout van het slachtoffer of van een persoon voor wie het slachtoffer verantwoordelijk is.⁷⁹ De volledige aansprakelijkheidsbevrijding van de producent vormt aldus een uitzondering op de equivalentie leer die stelt dat alle schadeorzaken gelijkwaardig zijn.

42. Ook de rechtspraak aanvaardt uitzonderingen op de regel van de gedeeltelijke schadevergoeding voor de benadeelde wanneer zowel de schadeverwekker als de benadeelde een fout hebben begaan. Het algemeen beginsel "*fraus omnia corrumpit*" sluit uit dat de dader van een opzettelijke fout aanspraak kan maken op een verdeling van de aansprakelijkheid omwille van een fout van het slachtoffer. Dit beginsel wordt door het Hof van Cassatie aanvaardt bij een samenloop van een lichte en een opzettelijke fout. In dat geval zal de dader van de opzettelijke fout de volledige schade moeten dragen.⁸⁰ Een voorbeeld: een fraudeur had, met behulp van een aangestelde van de bank, de bank opgelicht voor meer dan 4,5 miljoen euro in een periode van zeven maanden. Hij werd beschuldigd voor valsheid in geschrifte en oplichting, dat als opzettelijke fouten kunnen worden gekwalificeerd. De fraudeur was van oordeel dat de schade in het voorliggend geval moest worden verdeeld, omdat ook de bank een fout had begaan door de boekhouding onvoldoende te controleren. De fraudeur kreeg in beroep gelijk, maar het Hof van Cassatie vernietigde het arrest op grond van het adagium *fraus omnia corrumpit*.⁸¹ Dit werd door het Hof van Cassatie ook bevestigd in latere arresten.⁸²

Ook de rechtspraak betreffende de aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door dieren, bevat een uitzondering op de equivalentie leer. De bewaarder ontsnapt aan zijn aansprakelijkheid, ondanks een dier schade heeft veroorzaakt, indien de benadeelde of een derde een fout heeft begaan en het dier niet abnormaal noch onvoorzienbaar heeft gehandeld.⁸³

43. Het Hof van Cassatie aanvaardt dat het oorzakelijk verband, in bepaalde specifieke gevallen, verbroken kan worden. Dit is het geval voor het oorzakelijk verband tussen een door een menselijke fout ontstane onregelmatige, maar voorzienbare toestand en het daaropvolgende schadegeval, en een andere fout die in oorzakelijk verband staat met dit schadegeval.⁸⁴

⁷⁹ B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 480-481; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 867.

⁸⁰ R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 375; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 868.

⁸¹ Cass 6 november 2002, RW 2002-03, 1630, noot B. WEYTS; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 868.

⁸² Cass. 9 oktober 2007; Cass. 6 november 2007, RW 2007-08, met noten van C. IDOMAN, A. VAN OEVELEN en B. WEYTS.

⁸³ Cass. 12 oktober 1984, RW 1984-85; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 869-870.

⁸⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 870.

Een voorbeeld: op een treinspoor stond een tractor stil. Een trein reed de stilstaande tractor aan. De NMBS vroeg een schadevergoeding aan de rechter maar de feitenrechter weigerde deze toe te kennen, omdat noch het verbod om stil te staan op de treinsporen, noch de voorrang van het treinverkeer, de treinbestuurder ontslaat van de algemene plicht tot voorzichtigheid. De NMBS was van mening dat de equivalentieleer van toepassing was en dat zonder de fout van de tractorbestuurder de schade zich niet had voorgedaan zoals ze zich *in concreto* heeft voorgedaan. Het Hof van Cassatie deelde deze mening niet. Het Hof van Cassatie is namelijk van oordeel dat de omstandigheid dat een verkeersongeval niet gebeurd zou zijn zonder een door een menselijke fout ontstane onregelmatige toestand niet noodzakelijk meebrengt dat die fout in oorzakelijk verband staat met de totstandkoming van dit verkeersongeval en/of de schadelijke gevolgen ervan. Het ongeval vindt, volgens de rechter, zijn oorzaak uitsluitend in een andere door hem vastgestelde fout.⁸⁵

§3. Pluraliteit van oorzaken

44. De equivalentieleer maakt het mogelijk dat er een combinatie van verschillende gebeurtenissen in oorzakelijk verband staan tot de ingetreden schade en dat ze allemaal als noodzakelijke voorwaarde worden weerhouden.⁸⁶ Indien er naast de fout van de verweerder geen andere factoren zijn die in aanmerking komen als oorzaak van de schade, dan stelt er zich geen probleem op het vlak van causaliteit.⁸⁷ De vraag naar de causaliteit wordt complexer wanneer het bestaan of de omvang van de schade ook aan andere factoren te wijten is dan de fout van de verweerder. Denk bijvoorbeeld aan natuurfenomenen, een al dan niet foutieve handeling van een derde of van de benadeelde zelf of de bijzondere gevoeligheid van deze laatste.⁸⁸ De vraag rijst dan of deze andere noodzakelijke voorwaarden, de zogenaamde tussenkomende factoren, al dan niet het oorzakelijk verband tussen de schade en de onderzochte handeling verbeken, m.a.w. of ze al dan niet causaliteitsverbrekend zijn.

45. Er moet dus een onderscheid gemaakt worden tussen niet-causaliteitsverbrekende en causaliteitsverbrekende factoren.⁸⁹ In principe hebben tussenkomende factoren bij toepassing van de equivalentieleer geen invloed op het vastgestelde causale verband tussen fout en schade. Causale tussenschakels zijn dus toegestaan.⁹⁰ Er kan ook een onderling verband zijn tussen de verschillende

⁸⁵ Cass. 6 september 1988; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 870.

⁸⁶ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 74-75; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 82; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 144.

⁸⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 75; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1636.

⁸⁸ H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1636.

⁸⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 144; W. VAN GERVEN, W. en S. COVEMAEKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 430-433.

⁹⁰ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 75; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 82; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1637; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 258-259.

fouten. De initiële fout kan erin bestaan hebben een derde in staat te stellen of aan te zetten de fout te begaan die schade toebracht.⁹¹ Een voorbeeld hiervan zijn de contactsleutelgevallen (*infra* 23, nr. 48.).⁹² Zelfs indien de omvang van de schade vergroot werd door een ongelukkige samenloop van omstandigheden, blijft een fout de oorzaak van de gehele schade.⁹³ Toevallige factoren en niet-foutieve handelingen van een derde of de benadeelde zijn niet-causaliteitsverbrekend. Indien een tussenkomende factor gekwalificeerd wordt als overmacht die het foutieve gedrag van de verweerders rechtsvaardigt, kan deze factor wel bevrijdend werken. Overmacht houdt in dat de gebeurtenis redelijkerwijs onvoorzienbaar en onvermijdbaar was en de verweerder genoodzaakt werd te handelen zoals hij deed. In dat geval is er geen fout van de kant van de verweerder en rijst er geen vraag van oorzakelijk verband, m.a.w. de verweerder is bevrijd.⁹⁴ Toevallige factoren, een fout van een derde of van de benadeelde kunnen ook aangevoerd worden om te bewijzen dat de schade zich ook zonder de fout van verweerder zou hebben voorgedaan. In dat geval is er geen sprake van een verbreking van het causale verband, maar wordt er aangetoond dat er geen oorzakelijk verband is.⁹⁵

46. Er kunnen zes hypothesen onderscheiden worden: Punt A bespreekt een situatie met fouten toerekenbaar aan verschillende derden. Naast de fout van een derde, kan een eigen fout van het slachtoffer zelf een noodzakelijke voorwaarde voor de schade zijn. Dit wordt in punt B toegelicht. Vervolgens kan er ook sprake zijn van een niet-foutieve handeling van het slachtoffer, dit wordt in punt C besproken. Punt D gaat in op de vraag wat er gebeurt met de aansprakelijkheid van de dader in het geval van een toevallige gebeurtenis. Punt E gaat in op de voorbeschikbaarheid van het slachtoffer. Tot slot zal punt F gaan over de zelfstandige juridische oorzaak.

A. Samenlopende fout van dader en derde(n)

47. De eerste hypothese betreft de combinatie van een fout van de dader met een fout van één of meerdere derde(n). Het gaat hier om verschillende fouten, gelijktijdig of opeenvolgend begaan, die allemaal afzonderlijk noodzakelijk waren voor de schade zoals ze *in concreto* tot stand is gekomen.⁹⁶ Men noemt dit samenlopende fouten. Geen enkele fout van een derde heeft enige invloed op het oorzakelijk verband tussen de andere fouten en de schade, waardoor het niet causaliteitsverbrekend is.⁹⁷ Alle daders zijn jegens het slachtoffer *in solidum* aansprakelijk voor de

⁹¹ Cass. 3 februari 1987, *RW* 1987-88, 220; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1637; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 124.

⁹² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 836; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 124-128.

⁹³ H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1637.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Cass. 26 oktober 2004, *Pas.* 2004, nr. 508; Cass. 25 juni 2004, *Arr.Cass.* 2004, 1234, *Pas.* 2004, 1171, *TBH* 2005, 855, noot G. JOCQUÉ, *T.Verz.* 2005, 86; Cass. 10 december 2002, *Pas.* 2002, nr. 660; Cass. 2 november 1999, *Arr.Cass.* 1999, 1363, *Pas.* 1999, 1421, *Verkeersrecht* 2000, 189; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 144; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 835; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 122.

⁹⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 144-145; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2010, 1579; M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2008)", *TPR*

gehele schade, ongeacht de zwaarwichtigheid van hun fouten. Dit betekent dat het slachtoffer de betaling van de gehele schade kan bekomen bij elke schadeverwekker.⁹⁸

48. Een concrete toepassing betreft de zogenaamde contactsleutelgevallen. In dit geval doet de eigenaar van een wagen zijn wagen niet op slot en laat hij de sleutels nog in het contact. De wagen wordt gestolen door een derde en tijdens zijn vlucht maakt hij een verkeersongeval. De vraag die men zich dan kan stellen is wie het slachtoffer kan aanspreken voor de schade dewelke hij heeft opgelopen door het verkeersongeval. Is dit enkel de dief of ook de nalatige eigenaar van de wagen? Volgens M. VAN QUICKENBORNE moet er een dubbele causaliteitstoets gebeuren.⁹⁹ Dit houdt in dat de fout van de eigenaar van de wagen als een oorzaak van de schade kan worden beschouwd wanneer het niet afsluiten van de wagen of het niet wegnemen van de contactsleutels een *conditio sine qua non* was voor de diefstal en de diefstal één van de redenen was voor de aanrijding.¹⁰⁰ Tussen de daders onderling zal een verdeling van de schadelast gelden. De dader die de volledige schade heeft vergoed, heeft een regresrecht of verhaalsrecht jegens de mededaders.¹⁰¹ Volgens het Hof van Cassatie moet de onderlinge verdeling gebeuren op grond van de bijdrage van de fout in het ontstaan van de schade. Dit noemt men de causale verdeelsleutel. De feitenrechter moet nagaan in hoeverre ieders fout heeft bijgedragen in het veroorzaken van de schade en zo elk aandeel bepalen. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de ernst of zwaarte van de fouten, maar enkel met hun invloed op de schade.¹⁰² Echter bestond er gedurende lange tijd onenigheid over de verdeelsleutel. Een deel van de rechtspraak volgt het Hof van Cassatie en gebruikt de causale verdeelsleutel om ieders aandeel te bepalen. Andere arresten schreven een verdeling op grond van de ernst van de fouten voor. In het arrest van het Hof van Cassatie van 4 november 2008¹⁰³ bracht het Hof duidelijkheid en weest het Hof het criterium van de ernst van de fouten uitdrukkelijk af.¹⁰⁴

2010, (283) 343; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 122; B. WEYTS, "Blijft het Hof van Cassatie trouw aan de equivalententieleer bij een samenloop van fouten?", *RW* 2004-05, (828) 830.

⁹⁸ B. DUBUISSON, "Jurisprudence récente de la Cour de cassation sur la relation causale", *JT* 2010; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 209; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 392; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 145; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 440; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2010, 1580; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 835; M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2008)", *TPR* 2010, (283) 346, 747; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Kluwer, Mechelen, 2007, 130.

⁹⁹ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Kluwer, Mechelen, 2007, 126-128.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ Cass. 20 maart 2003, *Arr.Cass.* 2003, *Pas.* 2003, 565, *RW* 2005-06, 1096, *Verkeersrecht* 2003, 249; Gent, 24 april 1998, *T.Gez.* 1999-2000, 57, noot J. Ter Heerdt; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 235; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 390-391; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 145; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 839; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 133-134.

¹⁰² S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 145-146; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 836-837.

¹⁰³ Cass. 4 november 2008, *RW* 2009-10, 1561, noot B. Weyts: "Het bestreden vonnis, dat de aansprakelijkheid tussen de eiser en de eerste verweerster aldus verdeelt op grond van de zwaarwichtigheid van hun respectieve fouten, schendt de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek".

¹⁰⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 145-146; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 840.

B. Samenlopende fout van dader en eigen fout slachtoffer

49. De tweede hypothese betreft de combinatie van een fout van de dader met een eigen fout van het slachtoffer. In dat geval treedt er een verdeling van de aansprakelijkheid in.¹⁰⁵ Dit betekent dat het slachtoffer niet de gehele schade kan verhalen op de dader. Het slachtoffer zal dus een deel van de schade zelf moeten dragen.¹⁰⁶ Ook hier bestond er gedurende lange tijd onenigheid over de verdeelsleutel op basis waarvan de bijdrage in de schadelast bepaald moet worden tussen de dader en het slachtoffer. Net zoals bij de samenlopende fout van de dader en derde(n), bestonden ook hier twee mogelijkheden: een verdeling op grond van de bijdrage van de fout in het ontstaan van de schade, de causale verdeelsleutel, of een verdeling op grond van de ernst van de fouten. Het Hof van Cassatie besloot ook hier dat het criterium van de causale verdeelsleutel geldt in geval van samenlopende fouten van dader en slachtoffer.¹⁰⁷ Een bijzondere toepassing van het leerstuk van de eigen fout van het slachtoffer is de schadebeperkingsplicht van het slachtoffer.¹⁰⁸ Het slachtoffer is gehouden om redelijke maatregelen te treffen om de schade te beperken. Indien hij dit niet doet, kan zijn gedrag gekwalificeerd worden als een fout in de zin van de artikelen 1382-1383 oud BW. Het treffen van redelijke maatregelen betekent niet dat het slachtoffer verplicht is om de schade zoveel mogelijk te beperken, maar dat hij zich moet gedragen zoals een redelijk en voorzichtig persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst.¹⁰⁹ Op de gedeelde aansprakelijkheid bestaat een uitzondering bij combinatie van een opzettelijke fout van de dader met een niet-opzettelijke eigen fout van het slachtoffer.¹¹⁰ Wanneer er echter sprake is van het algemeen rechtsbeginsel *fraus omnia corrumpit*, kan de dader die een opzettelijke fout begaat zich niet beroepen op een niet-opzettelijke eigen fout van het slachtoffer om een verdeling van aansprakelijkheid te bekomen.¹¹¹

C. Samenlopende fout van dader en niet-foutieve handeling slachtoffer

50. De derde hypothese betreft de combinatie van een fout van de dader met een niet-foutieve handeling van het slachtoffer. In dit geval is er geen sprake van een causaliteitsverbrekend effect. De dader blijft gehouden tot volledige schadeloosstelling van het slachtoffer.¹¹² Het probleem is hier

¹⁰⁵ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 76; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 373; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 146; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 267; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 91-92.

¹⁰⁶ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 85; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 373; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 146; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 830.

¹⁰⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 146; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 829-830; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 100-101.

¹⁰⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 146; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 675; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 50-51.

¹⁰⁹ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 146-147.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Supra* 17, nr. 31.

¹¹² H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 77; S. STIJNS en I.

echter de risicoaanvaarding, waarbij het slachtoffer zich vrijwillig in een risicosituatie begeeft. Hierbij kunnen zich drie hypothesen voordoen: ten eerste kan de risicoaanvaarder een fout begaan. In dit geval zal deze eigen fout leiden tot een verdeling van aansprakelijkheid. Vervolgens kan de risicoaanvaarder ook geen fout begaan. De loutere risicoaanvaarding zal dus niet leiden tot een verdeling van aansprakelijkheid. De dader zal de volledige schade moeten vergoeden. Tot slot kan de situatie zich voordoen waarbij nog de risicoaanvaarder, noch de derde een fout begaat en dat alle deelnemers het risico dat ze schade kunnen oplopen door een niet-foutieve handeling van een medespeler aanvaarden. In dit geval is er geen grond tot aansprakelijkheid.¹¹³

D. Samenlopende fout dader met overmacht/toevallige factoren

51. De vierde hypothese betreft de combinatie van een fout van de dader met overmacht/toevallige factoren.¹¹⁴ Er bestaat de dag van vandaag veel onenigheid over de plaats die overmacht inneemt in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. In het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht wordt overmacht aanvaardt als bevrijdingsgrond. Het gaat dus niet om de situatie van overmacht die een rechtvaardigingsgrond oplevert voor de dader, noch om een situatie waar overmacht de uitsluitende oorzaak is van de schade.¹¹⁵ Het gaat hier dus om een situatie waar overmacht in combinatie met de fout van de dader mee de schade heeft veroorzaakt. Dit betekent dat de aangesproken schadeverwekker niet aansprakelijk zal zijn indien de voorwaarden van overmacht zijn vervuld. Onder de term overmacht moet worden begrepen dat de aangesprokene niet aansprakelijk is wegens een onvoorzienbare en onweerstaanbare gebeurtenis, die hem niet kan worden toegerekend.¹¹⁶ In dit geval heeft overmacht geen causaliteitsverbrekend effect. De dader blijft gehouden tot vergoeding van de volledige schade.¹¹⁷ Een voorbeeld van overmacht/toevallige factoren zijn weersomstandigheden, zoals onweer, winden en hevige regenbuien. Stel bijvoorbeeld dat een autobestuurder een voetganger aanrijdt en vluchtmisdrijf pleegt. Het slachtoffer heeft enkel een armbreuk opgelopen tijdens de aanrijding. Na urenlang in de vrieskou gelegen te hebben, wordt het slachtoffer gevonden. Dit heeft tot gevolg dat het slachtoffer een amputatie van enkele vingers moet ondergaan. In dit geval kan de dader zich niet op de toevallige weersomstandigheden beroepen om de schade ten gevolge van de vrieskou niet te moeten vergoeden.

SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 148; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 438.

¹¹³ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 148; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 438-439; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 171-172.

¹¹⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 149; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 841; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 134-135.

¹¹⁵ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 149; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 841-842.

¹¹⁶ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 149; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 437; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 842; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 135.

¹¹⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 149; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 258; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 135.

E. Samenlopende fout van dader en de voorbeschiktheid van het slachtoffer

52. De vijfde hypothese betreft de combinatie van een fout van de dader met een voorbeschiktheid van het slachtoffer. Met voorbeschiktheid wordt de bijzondere kwetsbaarheid of overgevoeligheid van het slachtoffer bedoeld.¹¹⁸ De voorbeschiktheid van het slachtoffer heeft geen invloed op het oorzakelijk verband tussen de fout van de dader en de schade en bijgevolg dus ook geen causaliteitsverbrekend effect. De schadeverwekker zal de gevolgen moeten dragen indien het slachtoffer een voorbeschiktheid had tot het oplopen van een (grotere) schade.¹¹⁹ Dit wordt afgeleid uit de regel dat *"If the wrong is established, the wrongdoer must take the victim as he finds him"*. Het gaat om samenloop van een fout met een niet-foutief feit.¹²⁰ Een voorbeeld is het Poncin-arrest¹²¹: Poncin was een hartpatiënt. Hij had zijn nieuwe wagen in de straat geparkeerd. In de nacht werd hij wakker door het geluid van een verkeersongeval. Zijn nieuwe auto werd beschadigd. Poncin overleefde de hartaanval, veroorzaakt door het zien van zijn beschadigde auto, niet. Zijn nabestaande vorderen schadevergoeding van de persoon die het ongeval veroorzaakte. *In casu* was het Hof van Cassatie van oordeel dat er geen oorzakelijk verband bestond. Volgens het Hof van Cassatie zou de hartaanval zich ook zonder het ongeval hebben voorgedaan. De voorbeschiktheid van het slachtoffer of zijn overgevoeligheid leidt niet tot een verbreking van het oorzakelijk verband. Volgens de equivalentieleer staat de fout van de bestuurder echter wel in oorzakelijk verband met het overlijden van de eigenaar van de wagen.¹²² Het Hof van Cassatie paste de equivalentieleer wel correct toe in zijn arrest van 13 oktober 1981¹²³. Het ging in dit geval over een hartpatiënt die op de vlucht sloeg nadat hij werd aangevallen door zijn schuldeiser. Na een spurt van 400 meter overleed hij. Het Hof oordeelde dat *"wanneer een onrechtmatige daad schade veroorzaakt, de omstandigheid dat de predispositie van de getroffene bijgedragen heeft tot het ontstaan van de schade, de aansprakelijkheid van de auteur van de daad niet wegneemt."*¹²⁴

53. Vervolgens dient de voorbeschiktheid van het slachtoffer onderscheiden te worden van een vooraf bestaande toestand. In dat geval is de toestand van het slachtoffer al vóór de onrechtmatige daad aangetast, omdat hij al schade geleden heeft of een beperking vertoonde. De onrechtmatige daad zorgt dan voor nieuwe schade, een verergering van de bestaande schade of vervroegd de intreding van de schade. In dit geval rijst geen causaliteitsprobleem, maar zal het wel invloed hebben

¹¹⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150.

¹¹⁹ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 77; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 372-373; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150; H. ULRICHTS, *Schaderegeling in België*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2018, 91; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 437; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 671; M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2008)", *TPR* 2010, 337.

¹²⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150; H. ULRICHTS, *Schaderegeling in België*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2018, 91; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2010, 1585; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 671.

¹²¹ Cass. 11 oktober 1989, *RGAR* 1992, noot F. Glansdorff (Poncin-arrest).

¹²² Cass. 11 oktober 1989, *RGAR* 1992, noot F. Glansdorff (Poncin-arrest); S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150.

¹²³ Cass. 13 oktober 1981, *Arr.Cass.* 1981-82, 222 en *Pas.* 1982, 223.

¹²⁴ Cass. 13 oktober 1981, *Arr.Cass.* 1981-82, 222 en *Pas.* 1982, 223; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 672.

op de begroting van de schadevergoeding. De dader zal enkel moeten instaan voor de nieuwe schade, de verergering of het vervroegd intreden van de schade die het gevolg is van de fout.¹²⁵

F. Samenlopende fout van dader en zelfstandige juridische oorzaak

54. De zesde en laatste hypothese betreft de aanwezigheid van een zogenaamde zelfstandige juridische oorzaak. Volgens H. DE PAGE ontbreekt het noodzakelijk karakter van het oorzakelijk verband wanneer zich tussen de fout en de schade een eigen juridische oorzaak nestelt die op zich de betaling rechtvaardigt van de als schade gekwalificeerde som.¹²⁶ De vraag die gesteld kan worden is of de aanwezigheid van een wettelijke, reglementaire of contractuele plicht op grond waarvan het beweerde slachtoffer uitgaven doet, een zelfstandige juridische oorzaak is die het oorzakelijk verband verbreekt tussen de fout van de dader en de gedane uitgaven. Deze leer heeft aanleiding gegeven tot verschillende discussies en controverses. Het is dan ook noodzakelijk een kort overzicht te geven van de evolutie in de rechtspraak.¹²⁷

55. In het *Walter Kay*-arrest van 28 april 1978¹²⁸ oordeelde het Hof dat een wettelijke, reglementaire of contractuele plicht in de regel een zelfstandige juridische oorzaak vormt die het oorzakelijk verband verbreekt. In de haven van Antwerpen zonk er een schip door de fout van de kapitein van het schip "Walter Kay". De eigenaar van het gezonken schip had de verplichting het wrak te bergen. De stad Antwerpen trachtte de bergingskosten te verhalen op het schip dat de aanvaring en dus het zinken van het andere schip had veroorzaakt. *In casu* oordeelde het Hof van Cassatie dat er geen oorzakelijk verband was tussen de fout van de dader en de uitgaven waartoe de stad Antwerpen gehouden is op basis van een wettelijke verplichting. Dit omdat de uitgaven een eigen, andere zelfstandige juridische oorzaak heeft die het oorzakelijk verband verbreekt. Sedert het *Walter Kay*-arrest werd de leer van de doorbraak van het oorzakelijk verband door de tussenkomst van een eigen juridische oorzaak vrij trouw gevolgd, ook buiten het domein van het werkgeversregres.¹²⁹

¹²⁵ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 77; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 150; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 672-674.

¹²⁶ I. BOONE, "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclis Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 235; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 414; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 151; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 848; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 137.

¹²⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, nrs. 123-127; I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 107; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 373-375; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 151; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 848; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 138.

¹²⁸ Cass. 28 april 1978, *Arr. Cass.* 1978, 1004, met concl. F. DUMON.

¹²⁹ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 81; I. BOONE, "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid*,

56. De rechtspraak in de midden van de jaren 1980 nam tijdelijk een andere wending. In de loondoorbetalingsarresten van 9 maart 1984¹³⁰ en van 15 maart 1985¹³¹ verplaatst het Hof van Cassatie de problematiek van de tussenkomende juridische oorzaak van het causaliteitsterrein naar het schadeniveau. *In casu* oordeelde het Hof van Cassatie dat de vaststelling dat een uitgave of prestatie een contractuele, wettelijke of reglementaire verplichting als rechtsgrond heeft, niet voldoende is om het oorzakelijk verband tussen een onrechtmatige daad van een derde en die uitgave of prestatie te ontkennen. Vervolgens oordeelde het Hof van Cassatie dat het bestaan van een contractuele, wettelijke of reglementaire verplichting wel kan verhinderen dat schade in de zin van artikel 1382 BW ontstaat.¹³²

57. Er kwam een einde aan de onzekerheid in de rechtspraak met het schroetafvalarrest van 13 april 1988.¹³³ Het Hof van Cassatie oordeelde dat een zelfstandige juridische oorzaak in de regel wel leidt tot een doorbraak van het oorzakelijk verband, tenzij de plicht tot uitgave secundair is ten opzichte van de plicht van de dader.¹³⁴

58. Tot slot keerde het Hof van Cassatie in zijn vijf loondoorbetalingsarresten van 19¹³⁵ en 20 februari 2001¹³⁶ terug naar de rechtspraak van 1984 en 1985. In principe doorbreekt het bestaan van een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting het oorzakelijk verband tussen fout en schade niet. Wel kan een wettelijke, reglementaire of contractuele plicht tot gevolg hebben dat er geen schade ontstaat, namelijk wanneer de uitgave definitief moet blijven liggen bij de risicodragers. De theorie van de doorbraak van het oorzakelijk verband door een zelfstandige juridische oorzaak werd hierdoor definitief.¹³⁷

aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen, XXXIIIste Postuniversitaire cyclis Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 239-240; I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandaius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 111; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 414; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 151-152; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 848-849; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 138.

¹³⁰ Cass. 9 maart 1984, *Arr. Cass.* 1983, *RCJB* 1986, noot M. Van Quickenborne, *RGAR* 1986, *RW* 1983-84, noot R. Kruithof.

¹³¹ Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, *JT* 1986 en *RW* 1984-85, noot M. Van Quickenborne.

¹³² I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandaius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 112; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 152; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 850.

¹³³ Cass. 13 april 1988, *Arr. Cass.* 1987-88, *JLMB* 1988, noot P. Henry

¹³⁴ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 81-82; I. BOONE, "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclis Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 240-241; I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandaius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 112-113; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 414; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 152; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 851; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 138-139.

¹³⁵ Cass. 19 februari 2001, *Arr. Cass.* 2001, 324-336.

¹³⁶ Cass. 20 februari 2001, *Arr. Cass.* 2001, 336.

¹³⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 82-83; I. BOONE, "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid*,

59. De vraag of de aanwezigheid van een wettelijke, reglementaire of contractuele plicht op grond waarvan het beweerd slachtoffer uitgaven doet, een zelfstandige juridische oorzaak is die het oorzakelijk verband verbreekt tussen de fout van de dader en de gedane uitgaven moet dus negatief worden beantwoord. Een zelfstandige juridische oorzaak heeft geen causaliteitsverbrekend effect. De nieuwe rechtspraak is niet alleen van belang voor de regresvordering van de werkgever, maar ook voor de andere gevallen waarin iemand, wegens de fout van een derde, een wettelijke of contractuele verplichting moet vervullen. Als uitgangspunt geldt nu dat het bestaan van een wettelijke of contractuele verplichting zonder invloed is op het oorzakelijk verband tussen de fout van de derde en het nadeel geleden ingevolge de uitvoering van die verplichting. Hierbij is de enige relevante vraag of de uitvoering van die wettelijke of conventionele verplichting als een vergoedbare schade kan worden aangemerkt. Dit is in de regel het geval. Een uitzondering hierop geldt wanneer uit de strekking van de wet of de overeenkomst blijkt dat de uitgave voor rekening moet blijven van diegene die ze moest verrichten. De oplossing blijft dus finaal afhankelijk van de inhoud en de strekking van de wet of de overeenkomst.¹³⁸

aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 243-245; I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandaius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 121-125; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 374-375; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 414-415; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 152-153; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 852-853; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 140-141.

¹³⁸ I. BOONE, "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 235; I. BOONE, "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandaius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 131.

Afdeling IV. Evaluatie

60. Deze afdeling zal de voor- en nadelen van de in België toegepaste equivalentieleer toelichten. De eerste paragraaf bespreekt de voordelen van de equivalentieleer. Zo kan deze als een slachtoffervriendelijke theorie worden aangemerkt. Het objectief karakter van de equivalentieleer kan ook als een voordeel gelden. Ondanks de voordelen zijn er ook enkele nadelen verbonden aan de equivalentieleer die verder worden toegelicht in de tweede paragraaf. Ten eerste leidt de niet-systematische toepassing van de equivalentieleer tot rechtsonzekerheid. Ten tweede kan de equivalentieleer heel wat onbillijke gevolgen met zich meebrengen. Tot slot wordt er stilgestaan bij de toepasbaarheid van de equivalentieleer.

§1. Voordelen

A. Slachtoffervriendelijk

61. De equivalentieleer kent een ruime toepassing in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Eens vaststaat dat de schadeverwekker aansprakelijk is, gaat de voorkeur naar de belangen van het slachtoffer boven deze van de schadeverwekker. Het kan misschien onbillijk zijn de aansprakelijke te belasten met schade die bijvoorbeeld mede het gevolg is van een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Ondanks dat het onbillijk kan zijn, wordt dit verkozen boven de oplossing die erin bestaat deze schade veroorzaakt door deze ongelukkige samenloop voor rekening van benadeelde te laten. Het slachtoffer moet zich niet bezighouden met zich veel vragen te stellen over welke de aansprakelijkheid is van elk van de tussengekomen elementen. Zodra de tussenkomst van een partij een *conditio sine qua non* is, is het mogelijk deze partij verantwoordelijk te stellen. Het voordeel van deze simplistische redenering is dat men niet verplicht is de echte veroorzaker met zekerheid aan te wijzen. De equivalentieleer is dus zonder twijfel de meest slachtoffervriendelijke leer. Zo kan de benadeelde elke persoon voor de gehele schade aanspreken die rechtstreeks of onrechtstreeks een noodzakelijke bijdrage tot het schadegeval heeft geleverd.¹³⁹

Een voorbeeld ter illustratie: iemand komt ten val in een winkel en breekt zijn been. De persoon wordt gehospitaliseerd en aangezien hij alcoholieker was, komt hij wat later te overlijden als gevolg van een acute verwardheid, uitgelokt door het brutaal stoppen met drinken. De uitbater van de winkel werd voor zijn overlijden verantwoordelijk gesteld.¹⁴⁰

¹³⁹ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 88; H. BOCKEN, "Causaal verband in het Belgische recht" in R.M.A. VAN DER POEL, D.A. SCHEENTJES en T.B.D.E. VAN DER WAL (eds.), *Causaliteit. Top-down en bottom-up in Nederlands en transnationaal perspectief*, Apeldoorn, Maklu, 2009, (123) 128; H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in B. TILLEMAN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 244; I. BOONE, "Recente ontwikkelingen inzake causaliteit" in M.E. STORME (ed.), *Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 2004, (53) 53; H. COUSY en A. VANDERSPIKKEN, "Causation under Belgian law" in J. SPIER (ed.), *Unification of tort law: causation*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, (23) 24; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 370; J. MATTHYS, *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 277; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 396-397; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 766.

¹⁴⁰ J. MATTHYS, *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 277.

62. BOCKEN en BOONE menen dat de equivalentieleer, hoewel hij op het eerste gezicht als te slachtoffervriendelijk overkomt, beleidsmatig niet zo slecht is. Dit omdat de slachtoffervriendelijkheid enigszins rechtgetrokken wordt door de verdeling van aansprakelijkheid in de interne verhoudingen tussen de verschillende schadeverwekkers. Bij de equivalentieleer kunnen immers meer schadeverwekkers aansprakelijk gesteld worden omdat de equivalentieleer geen juridische selectie maakt binnen de schadeverwekkende handelingen.¹⁴¹

B. Objectief karakter

63. Naast slachtoffervriendelijkheid, kenmerkt de equivalentieleer zich als een objectieve theorie. De equivalentieleer is namelijk de enige leer die rekening houdt met elke fout zonder welke de schade zich niet zou hebben voorgedaan. Deze objectieve leer voorkomt dus de subjectieve interpretatie van een feitenrechter en dient bijgevolg de rechtszekerheid.¹⁴² J.-L. FAGNART omschrijft de equivalentieleer als "*un gage de la sécurité juridique*".¹⁴³ Verder kan ook gewezen worden op de eenvoudige toepassing van de equivalentieleer: het volstaat vast te stellen dat zonder deze factor de schade zich niet zou hebben voorgedaan.

§2. Nadelen

64. Ondanks de voordelen van de equivalentieleer bestaat er ook heel wat kritiek, zowel in de rechtspraak als in de rechtsleer, op de toepassing van de equivalentieleer.¹⁴⁴ De equivalentieleer leidt in talrijke gevallen ook tot resultaten die onbillijk zijn en veraf staan van de opvattingen over het oorzakelijk verband in de exacte wetenschappen en in het normale taalgebruik.¹⁴⁵ Zowel de kritiek in de rechtspraak en rechtsleer als de onbillijke gevolgen zullen hierna besproken worden.

A. Rechtsonzekerheid

65. De kritiek op de equivalentieleer houdt in dat de equivalentieleer leidt tot al te verregaande en in de tijd teruggaande aansprakelijkheden met een eindeloos aantal verhaalsvorderingen. Om die kritiek te omzeilen aanvaardt de Belgische rechtspraak uitzonderingen en temperingen op de equivalentieleer (*supra* 19, nr. 38.). Maar dergelijke principiële toepassing met uitzonderingen kan tot rechtsonzekerheid en incoherentie leiden.¹⁴⁶ Dit staat in schril contrast met de strikte toepassing van de equivalentieleer, die de rechtszekerheid versterkt.

¹⁴¹ H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, (1625) 1681-1685; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 397.

¹⁴² J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 23; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 766.

¹⁴³ Vrije vertaling: "een garantie voor rechtszekerheid"; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 23.

¹⁴⁴ *Infra* 29-34, nr. 68-83; *infra* 33-35, nr. 84-88.

¹⁴⁵ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 87-89; H. BOCKEN en I. BOONE, "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1682; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 766.

¹⁴⁶ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 766-767.

66. Het Hof van Cassatie houdt nog steeds vast aan de toepassing van de equivalentieleer.¹⁴⁷ De essentie van de equivalentieleer is dat een feit alleen niet als oorzaak kan en mag worden gekwalificeerd indien is vastgesteld dat de schade ook zou zijn ontstaan indien dit feit zich niet zou hebben voorgedaan.¹⁴⁸ In principe zal het Hof van Cassatie de arresten die strijdig zijn met de equivalentieleer verbreken.¹⁴⁹ Toch is er heel wat systematisch afwijkende rechtspraak in België.¹⁵⁰ In deze gevallen beschouwt de rechter een fout, voorspelbaar, niet als oorzaak van schade, ook al was de aanwezigheid van dat feit in het concrete voorliggende geval wel degelijk een noodzakelijke voorwaarde.¹⁵¹

67. De vijf belangrijkste typesituaties van afwijkende rechtspraak worden hierna besproken: 1) de schade aan een foutief meerrijdende passagier, 2) de schade door een foutieve reactie op een voorzienbare onregelmatige toestand, 3) het verwijderde feit in een keten van noodzakelijke voorwaarden, 4) de verergering (of niet-beperking) van de schade door het slachtoffer en 5) gevallen van merkwaardige tolerantie van het Hof van Cassatie.¹⁵²

1) *Schade aan een foutief meerrijdende passagier*

68. De eerste typesituatie houdt verband met een voorbeeld die werd besproken bij de theorie van het rechtmatig alternatief: een bestuurder begaat een fout, bijvoorbeeld door geïntoxiceerd te rijden, geen verzekering te hebben, te jong te zijn om te rijden of te jong zijn om een passagier te vervoeren (*supra* 12, nr. 29.). De meerrijdende passagier lijdt schade als gevolg van een fout van de bestuurder van het voertuig waarin de passagier zich bevond. Het bijkomende probleem is echter dat de passagier zelf onvoorzichtig is geweest door wetens en willens mee te rijden met de bestuurder. Het ongeval is niet te wijten aan de intoxicatie, het gebrek aan verzekering of de leeftijd en staat dus niet in oorzakelijk verband met de geleden schade. De focus wordt verlegd van de bestuurder naar de passagier, die een onzorgvuldigheid heeft begaan door met deze bestuurder mee te rijden.¹⁵³

¹⁴⁷ Cass. 9 december 2015, AR P.150578.F; Cass. 23 april 2009, *Arr.Cass.* 2009, 1083, *NJW* 2010, 698, noot S. GUILIAMS; Cass. 29 oktober 2008, AR 08.0901.F; Cass. 15 november 2006, *Pas.* 2006, 2336; Cass. 14 mei 2004, *RGAR* 2006, nr. 14135; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 142.

¹⁴⁸ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 150.

¹⁴⁹ Cass. 18 juni 2010, AR C.08.0211.F; Cass. 13 januari 2010, AR P.09.0705.F; Cass. 18 februari 2009, AR P.08.1462.F.

¹⁵⁰ Cass. 10 juni 2013, AR P.02.1358.N; Cass. 10 juni 2003, AR P.02.1358.N; Cass. 17 juni 2003, AR P.03.0188.N; Cass. 12 oktober 2001, *Verkeersrecht* 2002, 414; Cass. 20 februari 2000, P.99.1574.F; Cass. 2 november 1994, AR P.94.0606.F; Cass. 11 oktober 1989, *RGAR* 1992, nr. 12.007, noot F. Glansdorff.

¹⁵¹ C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 142-143; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 150.

¹⁵² M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 150-165.

¹⁵³ *Ibid.*, 150.

69. De fout van de passagier, het slachtoffer, is volgens de equivalentieleer één van de oorzaken van diens schade. Indien de passagier voorzichtig was geweest, dan zou hij geen plaats hebben genomen in het voertuig bestuurd door de bestuurder. In dat geval zou de passagier ook niet betrokken zijn geweest bij het ongeval en ook geen schade geleden hebben. De fout van de passagier is een *in concreto* noodzakelijke voorwaarde van de schade. Hier voorspelt de gangbare theorie, de equivalentieleer, dus dat een gedeelde aansprakelijkheid zal worden opgelegd.¹⁵⁴

70. In de praktijk passen de rechtbanken deze gangbare theorie, de equivalentieleer, alleen toe indien het andere rechtsfeit dat *in concreto* noodzakelijk was om te komen tot het ongeval bestond uit het kenmerk van de bestuurder of het voertuig. Indien het ongeval te wijten was aan het gebrek aan rijvaardigheid of aan zijn gebrek aan controle door de alcoholintoxicatie, wordt het slachtoffer geen volledige vergoeding toegekend omwille van de gedeelde aansprakelijkheid. Indien het ongeval niet aan dit probleem te wijten is, gunt de rechtspraak de foutief meerijdende passagier echter volledige schadeloosstelling.¹⁵⁵

71. Het Hof van Cassatie laat de feitenrechters toe te beslissen of er al dan niet een oorzakelijk verband is tussen de fout van de passagier en diens schade. Er is geen oorzakelijk verband indien de aanwezigheid van de passagier en de fout van de bestuurder die ervoor zorgt dat het meerijden foutief was geen noodzakelijke voorwaarde waren voor het ontstaan van het ongeval. Maar men verzwijgt dat de fout van de passagier wel degelijk een noodzakelijke voorwaarde is voor het ontstaan van diens schade. Daarom moet volgens de equivalentieleer de fout als oorzaak van de schade worden beschouwd.¹⁵⁶ De reden hiervoor is dat de rechtspraak niet wil dat de passagier, als slachtoffer, zelf een deel van zijn schade moet dragen als noch zijn eigen fout, noch de fout van de bestuurder, het ongeval hebben veroorzaakt.¹⁵⁷ Dit voorbeeld strookt niet met de equivalentieleer omdat de theorie van het rechtmatig alternatief foutief gebruikt wordt: alleen het foutieve gedrag van de passagier mag vervangen worden in het gedachte-experiment, aan de andere omstandigheden mag niet geraakt worden.¹⁵⁸ De rechtsleer is het eens dat deze systematische rechtspraak doctrinaal niet consistent is met de equivalentieleer.¹⁵⁹

¹⁵⁴ *Ibid.*, 151.

¹⁵⁵ *Ibid.*, 151-152.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 152.

¹⁵⁷ H. BOCKEN, "De conditio sine qua non en het rechtmatig alternatief" in *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Limal, Anthemis, 2013, 120.

¹⁵⁸ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 153.

¹⁵⁹ Zie H. BOCKEN, "De conditio sine qua non en het rechtmatig alternatief" in BOYDENS, R. en DE BAERDEMAEKER, R. (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, 120; J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 58; I. DURANT, "La causalité, simple trait d'union ou véritable variable d'ajuste ment?" in P. Wéry (ed.), *Droit des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, CUP vol. 96, Luik, Anthémis, 2007, 59; H. VANDENBERGHE, M. VAN QUICKENBORNE, L. WYNANT en M. DEBAENE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 1994-1999", *TPR* 2000, 1551-1955, 1885.

2) Schade door een foutieve reactie op een voorzienbare onregelmatige toestand

72. Een tweede typesituatie is schade die ontstaat door een foutieve reactie op een voorzienbare onregelmatige toestand.¹⁶⁰ Het typevoorbeeld hierbij zijn kettingbotsingen. Dit is de situatie waarbij een voertuig dat ten gevolge van een eerder ongeval tot stilstand is gekomen op de rijbaan. Bijgevolg wordt het voertuig aangereden door een later op deze plaats verschijnend voertuig, waarvan de bestuurder op foutieve wijze deze voorzienbare hindernis niet heeft ontweken.¹⁶¹

73. Volgens de equivalentieleer is het feit waardoor het eerste voertuig op die plaats tot stilstand is gekomen een medeoorzaak van het laatste ongeval. Indien het feit zich niet had voorgedaan, dan was de hindernis niet ontstaan, en bijgevolg zou het tweede ongeval zich niet hebben voorgedaan. Er zou dan ook geen schade zijn geweest. Het feit waardoor de hindernis is ontstaan is een *in concreto* noodzakelijke voorwaarde voor de schade. Op basis van de equivalentieleer is de vaststelling dat het schadegebeuren voor de aankomende bestuurder voorzienbaar was en kon worden vermeden, geen reden om het oorzakelijk verband met een eerdere noodzakelijke voorwaarde te ontkennen. De gangbare theorie voorspelt voor de schade uit het tweede ongeval dus een medeaansprakelijkheid van de persoon die instaat voor het feit dat de hindernis heeft gecreëerd.¹⁶²

74. In de praktijk beslissen rechtbanken vaak dat de persoon die oorspronkelijk de kettingbotsing veroorzaakte, niet per se medeaansprakelijk is voor alle latere botsingen die erop volgen. Het tussenkomen van de persoon die op foutieve wijze de hindernis niet ontwijkt, wordt als enige oorzaak van dit ongeval aangeduid. De persoon die instaat voor het feit waardoor de eerste aanrijding werd veroorzaakt, wordt niet per se (mede-)aansprakelijk gesteld voor alle daaropvolgende aanrijdingen. Feitenrechtters kunnen dus een kettingbotsing opsplitsen in verschillende, elk op zich te beoordelen ongevallen, zonder dat de aansprakelijken voor eerdere aanrijdingen noodzakelijk ook medeaansprakelijk moeten zijn voor alle daaropvolgende aanrijdingen. Dit geval wijkt dus af van de equivalentieleer. In principe zou de persoon die het eerste ongeval veroorzaakt wel medeaansprakelijk zijn voor alle latere ongevallen.¹⁶³

¹⁶⁰ I. DURANT, "La causalité, simple trait d'union ou véritable variable d'ajustement?" in P. Wéry (ed.), *Droit des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, CUP vol. 96, Luik, Anthémis, 2007, 51; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 154.

¹⁶¹ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 154.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ *Ibid.*

3) *Het verwijderde feit in een keten van noodzakelijke voorwaarden*

75. De derde typesituatie is het verwijderde feit in een keten van noodzakelijke voorwaarden. Het typevoorbeeld hierbij is de snelheidsovertreding van een bestuurder die betrokken is in een verkeersongeval te wijten aan een fout van een andere verkeersdeelnemer.¹⁶⁴

76. De te snel rijdende bestuurder wordt medeaansprakelijk gehouden in de gevallen waarin hij tijdig had kunnen stoppen en het ongeval dus had kunnen vermijden. Hetzelfde geldt indien de schade ten gevolge van de toch niet te vermijden aanrijding beperkter zou zijn geweest indien hij trager had gereden op het ogenblik en op de plaats van het ongeval.¹⁶⁵ De rechtspraak is bereid de bestuurder niet medeaansprakelijk te stellen in de gevallen waarin de snelheid van de bestuurder op het ogenblik en de plaats van de aanrijding er niet toe deed. Dit omdat de feitenrechter vaststelt dat het ongeval ook zou zijn gebeurd en dezelfde gevolgen zou hebben gehad als hij trager had gereden.¹⁶⁶

77. Het voorgaande wijkt af van de equivalentieleer. Men vergeet dan indien de bestuurder te snel reed op dat ogenblik en op die plaats, hij reeds enige tijd te snel reed. Dit betekent dus dat hij ook op een plaats waar hij eerder voorbijkwam reeds een fout beging. Volgens de equivalentieleer moet deze te snel rijdende bestuurder wel aansprakelijk zijn, aangezien de snelheidsovertreding een noodzakelijke voorwaarde was voor het ontstaan en betrokken zijn bij het ongeval.¹⁶⁷

4) *De verergering (of niet-beperking) van de schade door het slachtoffer*

78. De vierde typesituatie is deze van de verergering (of niet-beperking) van de schade, van een fout begaan door een derde, door het slachtoffer.¹⁶⁸

79. Het is mogelijk dat het feit een noodzakelijke voorwaarde was en dus medeoorzaak is voor een deel of het geheel van de schade. Uit de equivalentieleer volgt een gedeelde aansprakelijkheid voor de meerschade die het slachtoffer niet zou hebben geleden indien het zich zorgvuldig had gedragen. Maar in de praktijk moet het slachtoffer vaak volledig zelf instaan voor die meerschade. Door heel de meerschade ten laste van het slachtoffer te laten, beslist de rechtspraak dus dat het feit dat het ongeval heeft veroorzaakt geen oorzaak is van deze meerschade. De fout is wel degelijke noodzakelijk om tot de meerschade te komen, zodat deze uitspraken niet te verklaren zijn op basis van de equivalentieleer.¹⁶⁹

¹⁶⁴ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 157.

¹⁶⁵ H. VANDENBERGHE, M. VAN QUICKENBORNE, L. WYNANT en M. DEBAENE, "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 1994-1999", *TPR* 2000, 1458; M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 157.

¹⁶⁶ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 157.

¹⁶⁷ *Ibid.*, 157-158.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 159.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 159-161.

5) *Gevallen van merkwaaardige tolerantie van het Hof van Cassatie*

80. Tot slot is er de vijfde typesituatie van gevallen van merkwaaardige tolerantie van het Hof van Cassatie. Het Hof van Cassatie tolereert heel wat rechtspraak die niet (volledig) strookt met de equivalentieleer. Die tolerantie blijkt uit het feit dat het Hof erop wijst dat het Hof geen feitenrechter is en bijgevolg geen controle op de inhoud van de feiten kan doorvoeren.¹⁷⁰

81. Een voorbeeld ter illustratie: het Hof van Cassatie leest vaak de equivalentieleer in situaties waarin daar eigenlijk geen sprake van is, bijvoorbeeld in de Poncin-zaak.¹⁷¹ De feiten van het arrest werden reeds hierboven besproken (*supra* 26, nr. 52.). De feitenrechter had beslist dat de fout van de bestuurder die de aanrijding had veroorzaakt geen oorzaak was van de hartaanval die de heer Poncin kreeg. Het Hof daarentegen oordeelde dat de fout geen noodzakelijke voorwaarde was.¹⁷²

B. Onbillijke gevolgen

82. Ook in de rechtsleer bestaat er kritiek op de equivalentieleer. Hoewel deze theorie schijnbaar eenvoudig toepasbaar is, via de CSQN-test, en de rechtszekerheid dient, is het duidelijk dat de consequente toepassing ervan tot onbillijke gevolgen kan leiden.¹⁷³

83. HEYLEN pleit ervoor om de equivalentieleer te vervangen door een meer billijke causaliteitstheorie met duidelijke en goed afgebakende criteria.¹⁷⁴ Op dit moment is de equivalentieleer heel slachtoffervriendelijk, billijk voor de benadeelde. Maar dit is niet het geval voor de schadeverwekker, voor wie er vaak onbillijke gevolgen aan vasthangen. Volgens HEYLEN is de equivalentieleer onbillijk omdat de schadeverwekker ook aansprakelijk kan zijn voor abnormale en/of onvoorzienbare gevolgen die voortvloeien uit zijn fout.¹⁷⁵ Dit leidt ertoe dat feitenrechters proberen de equivalentieleer te omzeilen via andere causaliteitstheorieën zoals de leer van de adequate oorzaak (*infra* 46, nr. 100.) of via de leer van de efficiënte oorzaak (*infra* 52, nr. 114.).¹⁷⁶ Zeer abnormale gevolgen van fouten, ondanks een bewezen positieve CSQN-test moeten dus volgens HEYLEN vermeden worden.¹⁷⁷

¹⁷⁰ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Morsel, Intersentia, 2015, 161-162; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 152.

¹⁷¹ Cass. 11 oktober 1989, *RGAR* 1992, noot F. Glansdorff (Poncin-arrest); M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Morsel, Intersentia, 2015, 162.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ H. BOCKEN, "De conditio sine qua non en het rechtmatig alternatief" in R. BOYDENS en R. DE BAERDEMAEKER (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, (109) 115; R. HEYLEN, "Redactioneel voorwoord. Causaliteitsleer: pleidooi tegen de equivalentieleer in het Belgische recht, voor de equivalentieleer in het medisch onderzoek naar vermijdbare medische ongevallen", *T.Ge.* 2014-15, (161) 161.

¹⁷⁴ R. HEYLEN, "Redactioneel voorwoord. Causaliteitsleer: pleidooi tegen de equivalentieleer in het Belgische recht, voor de equivalentieleer in het medisch onderzoek naar vermijdbare medische ongevallen", *T.Ge.* 2014-15, (161) 161-162.

¹⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Ibid.*

84. DE PAGE is van oordeel dat de strikte toepassing van de equivalentieleer leidt tot "*rendre Adam responsable de tous les désordres de l'humanité*".¹⁷⁸ Er kunnen zeer lange causale ketens ontstaan als gevolg van de equivalentieleer.¹⁷⁹ Ondanks dat een bepaalde fout in beperkte mate schade veroorzaakt, wordt de schadeverwekker toch gehouden tot aansprakelijkheid voor de hele schade.¹⁸⁰ De equivalentieleer kan dus beschouwd worden als onrechtvaardig en onredelijk.

85. Een voorbeeld ter illustratie: stakers hebben de autosnelweg geblokkeerd, waardoor er lange files ontstaan. Een chirurg, die vast komt te zitten in de file, komt drie kwartier te laat aan in het ziekenhuis. Hij moest met spoed een operatie uitvoeren. Bij aankomst voerde hij onmiddellijk de operatie uit, maar de patiënt overleed. De vraag die hier gesteld kan worden is of er een oorzakelijk verband is tussen de eventuele fouten naar aanleiding van de staking en de geleden schade ten gevolge van het overlijden van de patiënt. Er kan eventueel een oorzakelijk verband bestaan tussen de fout en de schade, namelijk het verlies van een kans op overleven van de patiënt. Dit zou betekenen dat de stakers (mede-)aansprakelijk zijn voor het overlijden van de patiënt. De equivalentieleer kan dus heel ver reiken en leiden tot verre gaande, onbillijke gevolgen.¹⁸¹

86. Andere voorbeelden van de soms te strenge gevolgen van de equivalentieleer vindt men terug in de zogenaamde contactsleutelgevallen (*supra* 21, nr. 45.) en de voorbeschiktheid van het slachtoffer (*supra* 26, nr. 52.).

C. Toepasbaarheid

87. Zoals eerder vermeld lijkt de equivalentieleer eenvoudig toepasbaar, aangezien de rechter enkel de CSQN-test moet doorlopen.¹⁸² J.-L. FAGNART daarentegen is van oordeel dat de eenvoudige toepassing een overschat voordeel is.¹⁸³ De mentale denkoefening die de rechter tijdens de CSQN-test moet uitvoeren is, volgens hem, allesbehalve eenvoudig. Dit omdat er over de toepassing van het rechtmatig alternatief niet steeds eenduidigheid bestaat.¹⁸⁴

88. Het cassatiearrest van 19 november 1987 biedt een mooie illustratie.¹⁸⁵ Wegens werken is het verboden een bepaalde weg in te rijden, tenzij voor het plaatselijk verkeer. Dit is met verkeersborden aangeduid. Een bestuurder negeert de verkeersborden en rijdt de weg toch in. De bestuurder komt om het leven ten gevolge van een gebrekkige afsluiting en aanduiding van een

¹⁷⁸ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 915.

¹⁷⁹ D. PHILIPPE, "Quelques réflexions sur la perte d'une chance et le lien causal", *TBH* 2013, (1004) 1004; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 261.

¹⁸⁰ J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 24.

¹⁸¹ F. AUVRAY, "Schade na wegblokkade: geen zwart-wit maar ochtendgrijs", *Juristenkrant* 2015, 12.

¹⁸² R. HEYLEN, "Redactioneel voorwoord. Causaliteitsleer: pleidooi tegen de equivalentieleer in het Belgische recht, voor de equivalentieleer in het medisch onderzoek naar vermijdbare medische ongevallen", *T.Gez.* 2014-15, (161) 161; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 217-218; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 26-27.

¹⁸³ J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 23.

¹⁸⁴ J.-L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 59; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 221-222.

¹⁸⁵ Cass. 19 november 1987, *Arr.Cass.* 1987-88, 350.

gevaarlijke bouwplaats. De fout van de Belgische Staat, de opdrachtgever van de werken, en de aannemer bestaat erin de gevaarlijke situatie niet naar behoren aangeduid te hebben. Ook de bestuurder begaat een fout door de verkeersborden te negeren. De vraag die gesteld kan worden is wat het rechtmatig alternatief zou zijn voor de fout van de bestuurder. De appelrechter oordeelt dat het rechtmatig alternatief zou inhouden dat de bestuurder wel degelijk plaatselijk verkeer is, en hij dus ook om het leven zou zijn gekomen. Bijgevolg is de fout van de bestuurder geen *conditio sine qua non* voor het schadegeval en staat het dus niet in oorzakelijk verband met zijn overlijden. De Belgische staat daarentegen oordeelde dat een correcte toepassing van de leer van het rechtmatig alternatief zou inhouden dat de bestuurder de verkeersregels wel respecteerde. Het gevolg daarvan is dat de bestuurder de verboden straat niet zou zijn ingereeden en er dus ook geen schade zou zijn ontstaan. Het Hof van Cassatie verbreekt het bestreden arrest niet, zonder te verduidelijken hoe de theorie van het rechtmatig alternatief in dit geval moet worden toegepast.¹⁸⁶

¹⁸⁶ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 221.

Afdeling V. Tussenbesluit

89. Opdat er een antwoord kan worden geformuleerd op de centrale onderzoeksvraag is het van belang om de begrippen 'causaliteit', 'CSQN-test' en 'equivalentieleer' te definiëren en vervolgens te situeren binnen het recht. In het eerste hoofdstuk wordt de eerste subonderzoeksvraag beantwoord: "*Wat houdt de equivalentieleer in?*"

90. Er bestaat geen definitie van het begrip oorzakelijk verband in het Burgerlijk Wetboek. Het begrip oorzakelijk verband wordt ingevuld in de rechtsleer en rechtspraak. Het oorzakelijk verband is de link tussen de fout en de schade (*supra* 7, nr. 17.).

91. Verder is er een onderscheid tussen de feitelijke en de juridische causaliteit. Uit het bovenstaande blijkt dat het Belgisch aansprakelijkheidsrecht bij de benadering van de causaliteit vertrekt vanuit de *conditio sine qua non*-leer. Slechts indien de schade zonder de fout niet op dezelfde wijze zou zijn ontstaan, kan men zeggen dat er een oorzakelijk verband bestaat tussen fout en schade. Er zijn geen bijkomende vereisten. Dit is de feitelijke causaliteit (*supra* 9, nr. 24.). De theorie van het rechtmatig alternatief wordt gehanteerd om het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade te beoordelen: de rechter gaat na wat er gebeurd zou zijn indien de fout wordt vervangen door zijn rechtmatige uitvoering (*supra* 11, nr. 27.).

De juridische causaliteit houdt in dat iedere fout die een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade, op basis van de CSQN-test, aanleiding geeft tot aansprakelijkheid. Dit is de equivalentieleer. Op de equivalentieleer bestaan uitzonderingen (*supra* 19, nr. 38.). De problematiek van de pluraliteit van oorzaken werd toegelicht (*supra* 21, nr. 44.).

92. Tot slot wordt met dit hoofdstuk ook de derde subonderzoeksvraag deels beantwoord: "*Moet de equivalentieleer behouden blijven of aangepast worden?*" De voor- en nadelen van de equivalentieleer zijn besproken, aan de hand van de volgende toetsingscriteria: de rechtszekerheid en de billijkheid. De voordelen van de equivalentieleer zijn de slachtoffervriendelijkheid en het objectief karakter (*supra* 30-31, nr. 61-63.). Verder bestaat er ook heel wat kritiek op de equivalentieleer. Dit omwille van de rechtsonzekerheid, de onbillijke gevolgen en de toepasbaarheid ervan (*supra* 31-38, nr. 64-88.).

HOOFDSTUK II. ANDERE CAUSALITEITSTHEORIEËN

93. In het eerste hoofdstuk is de in België gehanteerde causaliteitsleer toegelicht. Zoals eerder aangehaald vallen de feitelijke en juridische causaliteit in het Belgische aansprakelijkheidsrecht samen. Dat de juridische en feitelijke causaliteit samenvallen, komt zelden voor. In tegenstelling tot het Belgische recht, gebeurt de beoordeling naar het oorzakelijk verband in andere Europese rechtsstelsel in twee stappen. De eerste stap, zoals bekend in het Belgische recht, is de CSQN-test. In de tweede stap weerhoudt de rechter enkel de oorzaken die aan meer specifieke criteria voldoen. Dit zijn juridische criteria die de omvang van de aansprakelijkheid zullen beperken, waarbij enkel de feitelijke oorzaken die een voldoende nauwe band met het schadegeval vertonen, aanleiding tot aansprakelijkheid geven. In dat geval zullen de feitelijke causaliteit en de juridische causaliteit niet samenvallen.¹⁸⁷

94. Dit tweede hoofdstuk zal ingaan op enkele causaliteitstheorieën, andere dan de equivalentieleer. Afdeling I licht het Hervormingsproject toe dat enkele wijzigingen aan de causaliteitsleer omvat. Vervolgens wordt in afdeling II de leer van de adequate oorzaak besproken. Afdeling III spitst zich verder toe op de leer van de efficiënte oorzaak. In afdeling IV wordt de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg toegelicht. Tot slot zal afdeling V dieper ingaan op de leer van de redelijke toerekening en de leer van de voorzienbare schade, die respectievelijk in het Nederlandse en het Engelse recht worden toegepast.

Afdeling I. Het Hervormingsproject

95. In 2019 is het Burgerlijk Wetboek exact 215 jaar oud geworden. Sinds het bestaan van de *Code Napoléon* is er weinig aan veranderd. De dag van vandaag wordt door het Belgische recht nog grote delen van de *Code Napoléon* in haast ongewijzigde vorm gehanteerd.¹⁸⁸ Het Burgerlijk Wetboek vormt al vele jaren een onmiskenbaar instrument voor elke rechtspracticus. Ondanks het grote succes van het Burgerlijk Wetboek, is onze maatschappij in de afgelopen tweehonderd jaren ingrijpend veranderd. Klassieke rechtsbegrippen moeten op een hedendaagse wijze worden geïnterpreteerd en nieuwe rechtsfiguren werden uitgewerkt. Het gevolg van het veranderd wereldbeeld en de doorgedreven inbreng van de rechtspraak en de rechtsleer is dat het Burgerlijk Wetboek geen getrouwe weergave meer geeft van de stand van het recht. Wie het Belgische

¹⁸⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 64-65; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 72; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 383; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht*, Boek 1bis, Brugge, die Keure, 2020, 143; W. VAN GERVEN en S. COVEMAERKER, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 417-418; B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 764.

¹⁸⁸ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, V; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 123; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 1; D. HEIRBAUT en M. VAN DER HAEGEN., "De sprong van Geens: het grootste codificatieplan uit de Belgische geschiedenis in context", *RW* 2017-18, 1406.

burgerlijke recht wil kennen, kan niet langer vertrouwen op de tekst van het wetboek, maar moet noodgedwongen allerlei bijkomende opzoekingen doen. Dit zorgt ervoor dat de toegankelijkheid van het recht sterk onder druk komt te staan.¹⁸⁹

96. Het startschot voor de hercodificatie van het Burgerlijk Wetboek werd gegeven in het Justitieplan van Koen Geens "De sprong naar het recht van morgen".¹⁹⁰ De herziening van het burgerlijk recht maakt hier deel van uit¹⁹¹, met uitzondering van het personen- en familierecht en de bijzondere overeenkomsten, die in een latere fase aan de orde zouden komen. Een nieuw Burgerlijk Wetboek moet tien boeken tellen. Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht zal deel uitmaken van Boek 6. Buitencontractuele aansprakelijkheid.¹⁹² Het plan van Koen Geens kreeg verdere uitwerking in de ministeriële besluiten van 30 september 2017 en 12 juli 2021.¹⁹³ Na in 2019 een eerste ontwerp te hebben opgesteld, heeft de Commissie tot hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht (hierna: Commissie) haar werk voortgezet en in februari 2023 haar definitieve ontwerp afgeleverd.¹⁹⁴ Uiteindelijk heeft de Commissie op 8 maart 2023 het Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek (hierna: Wetsvoorstel) ingediend in de Kamer.¹⁹⁵

Er was nood aan een hercodificatie van het burgerlijk recht, vooral voor het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. De lectuur van de zes artikelen die het wetboek hieraan besteed, geven geen, zelfs maar benaderend beeld van het huidige aansprakelijkheidsrecht. Het is de rechtspraak

¹⁸⁹ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, V; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 123; R. DE CORTE, B. DE GROOTE en D. BRULOOT, *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 1; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civile belge*, I, Les personnes – La famille, Brussel, Bruylant, 1962, 22.

¹⁹⁰ H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, VI; H. BOCKEN, H., "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 11-12; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 123; K. GEENS, *De sprong naar het recht voor morgen. Hercodificatie van de basiswetgeving*, Brussel, FOD Justitie, 2016; D. HEIRBAUT en M. VAN DER HAEGEN, "De sprong van Geens: het grootste codificatieplan uit de Belgische geschiedenis in context", *RW* 2017-18, 1403.

¹⁹¹ Naast de herziening van het strafrecht, het strafprocesrecht, het ondernemingsrecht en het rechtspersonenrecht.

¹⁹² Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001; H. BOCKEN, H., "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 12.

¹⁹³ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 4-5.

¹⁹⁴ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 4-5; MB van 30 september 2017 houdende oprichting van de Commissie tot hervorming van het Burgerlijk Wetboek, *BS* 9 oktober 2017; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, VI; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP LAW, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 123.

¹⁹⁵ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001.

die dit laatste over de voorbije twee eeuwen ontwikkelden en, voor zover mogelijk, aanpaste aan de maatschappelijke ontwikkelingen.¹⁹⁶

Het doel van het Wetsvoorstel is een toegankelijke en correct geformuleerde synthese bieden van het huidige gemene buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. De voorgestelde hervorming volgt een aantal krachtlijnen. Op de eerste plaats stelt zij een duidelijkere en meer leesbare structuur voor van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Verder wil zij een aantal ontwikkelingen in de rechtspraak bevestigen, wat verbeteringen en herschikkingen niet uitsluit. Ten slotte voert zij een aantal vernieuwingen in op een aantal gebieden waar de rechtspraak onzeker of tegenstrijdig is.¹⁹⁷

Het Wetsvoorstel laat het aantal artikelen over buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek aanzienlijk stijgen van zes artikelen naar zevenenvijftig artikelen (art. 6.1-6.57 Wetsvoorstel). Vooral op het vlak van het oorzakelijk verband is het Wetsvoorstel zeer innovatief. Men gaat van één woord onder het huidig recht (de term 'door' in art. 1382 oud BW) naar maar liefst zes artikelen (art. 6.19-6.24 Wetsvoorstel). De regels over het oorzakelijk verband worden geëxpliciteerd, met belangrijke nieuwe accenten met betrekking tot de alternatieve causaliteit (art. 6.24 Wetsvoorstel). Het probleem van de soms te strakke en brede gevolgen van de toepassing van de CSQN-test en de equivalentieeler worden deels opgelost in het Wetsvoorstel.¹⁹⁸

97. Het Wetsvoorstel wijzigt het algemeen uitgangspunt wat het oorzakelijk verband betreft. De dag van vandaag is de klassieke visie dat het Belgische recht de equivalentieeler huldigt in het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht (*supra* 18, nr. 37.).¹⁹⁹ Het Wetsvoorstel behoudt de equivalentieeler als uitgangspunt voor de vaststelling van het oorzakelijk verband (art. 6.19, §1, eerste lid Wetsvoorstel). In principe is dus een CSQN-verband voldoende om als oorzakelijk verband te gelden. Gezien de complexiteit van de vragen die in deze materie rijzen, wordt dit criterium echter

¹⁹⁶ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer 2022-23*, nr. 55 3213/001, 3-5; H. BOCKEN, H., "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 14.

¹⁹⁷ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer 2022-23*, nr. 55 3213/001, 5.

¹⁹⁸ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer 2022-23*, nr. 55 3213/001, 7; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, X; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 15; H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR 2021*, 236; J. TANGHE, *Het gebrek in het leerstuk van de zaakaansprakelijkheid*, Mortsels, Intersentia, 2022, 413 en 417; M. KRUIHOF, "Een kritische analyse van het concept causaliteit in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR 2021*, 271-272; I. SAMOY, "Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...", *NTBR 2018*, 215.

¹⁹⁹ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer 2022-23*, nr. 55 3213/001, 9; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR 2020*, 141; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 775.

niet langer aangehouden als enige mogelijkheid om het bestaan van het oorzakelijk verband te beoordelen.²⁰⁰

98. Het Wetsvoorstel introduceert twee verzachtingen/correcties op het criterium van de noodzakelijk voorwaarde om een onredelijke toepassing van de equivalentieleer te vermijden.²⁰¹

Een eerste correctie is de logische correctie (art. 6.19, §1, tweede lid Wetsvoorstel). De CSQN-regel levert geen nuttig resultaat op wanneer een fout die een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade in samenloop komt met een andere gelijktijdige gebeurtenis die op zich voldoende is om dezelfde schade te veroorzaken. In dat geval is de fout geen noodzakelijke voorwaarde meer voor de schade. Het Wetsvoorstel komt dus tegemoet aan de onaanvaardbare gevolgen van cumulatieve of dubbele oorzakelijkheid. In sommige gevallen waarin de tot aansprakelijkheid leidende gebeurtenis geen *conditio sine qua non* is, mag deze toch als een oorzaak worden beschouwd. De voorwaarde is wel dat zij in afwezigheid van andere omstandigheden dezelfde schade zou hebben veroorzaakt.²⁰²

Een tweede correctie is de beleidsmatige correctie (art. 6.19, §2 Wetsvoorstel). De mechanisch-logische benadering van de equivalentieleer houdt geen rekening met beleidsargumenten. Het laat niet toe om langer causale ketens af te breken en verbindt in een aantal gevallen aansprakelijkheid aan gebeurtenissen die slechts een zeer beperkte rol hebben gespeeld in het tot stand komen van de schade. Artikel 6.19, §2 Wetsvoorstel bevat in dit verband een belangrijke innovatie. Het geeft aan de rechter een basis om onredelijke consequenties van de toepassing van de equivalentieleer te vermijden.²⁰³ De band tussen de fout en de schade moet nauw genoeg zijn. Indien de tot aansprakelijkheid leidende gebeurtenis te ver verwijderd is van de schade, kan de rechter de aansprakelijkheid afwijzen. Sommige oorzaken die wel een *conditio sine qua non* zijn, worden

²⁰⁰ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 81-82.

²⁰¹ H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 245-246; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T.VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 32; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 26-29; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 141; M. KRUIHOF, "Een kritische analyse van het concept causaliteit in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 273; I. SAMOY, "Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...", *NTBR* 2018, 216.

²⁰² Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 82; H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 241-250; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 30-31; C. BORUCKI, C. KAHN, G. STETTLER, F. BENTVELZEN en T. NUNINGA, "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP LAW, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 141-142; M. O, "Een kritische analyse van het concept causaliteit in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 273.

²⁰³ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 82; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOUBROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 29.

juridisch toch niet als een oorzaak beschouwd. De vraag die dan gesteld kan worden is wanneer gebeurtenissen te 'ver' van elkaar verwijderd zijn. Dit is het geval wanneer de schade onvoorzienbaar is in het licht van de normale gevolgen van de gebeurtenis of wanneer de gebeurtenis niet op betekenisvolle wijze het risico op het ontstaan van de schade heeft verhoogd.²⁰⁴ De vermelding van deze beoordelingscriteria is niet limitatief. Dit kan men afleiden uit de bewoording "in het bijzonder" in artikel 6.19, §2 Wetsvoorstel. De rechter kan dus ook rekening houden met andere elementen om te beslissen dat het kennelijk onredelijk zou zijn aansprakelijkheid te verbinden aan de tot aansprakelijkheid leidende gebeurtenis. De term "kennelijk" in artikel 6.19, §2 Wetsvoorstel wijst erop dat het gaat om een marginale toetsing op grond waarvan de rechter enkel in uitzonderlijke gevallen tot dit besluit kan komen.²⁰⁵

99. Het Wetsvoorstel besteed aandacht aan bepaalde gevallen van causale onzekerheid en voert hiervoor een proportionele aansprakelijkheid in (art. 6.23-6.24 Wetsvoorstel).²⁰⁶ De theorie van het verlies van een kans, die een uitweg biedt bij bepaalde gevallen van causale onzekerheid, wordt dus achterwegen gelaten. Wel wil het Wetsvoorstel hetzelfde resultaat bereiken als de rechtspraak die het verlies van een kans vergoedt maar via een andere juridische techniek.²⁰⁷ Het Wetsvoorstel bevat twee categorieën van proportionele aansprakelijkheid. Ten eerste voert het Wetsvoorstel een proportionele aansprakelijkheid in voor bepaalde gevallen van onzekerheid omtrent de identiteit van de aansprakelijke (art. 6.23 Wetsvoorstel). Vervolgens voert het Wetsvoorstel ook rechtstreeks een proportionele aansprakelijkheid in, overeenkomstig de waarschijnlijkheid waarmee de tot aansprakelijkheid aanleiding gevende gebeurtenis de schade heeft veroorzaakt (art. 6.24 Wetsvoorstel). Het verlies van een kans, dat door de rechtspraak is ontworpen, wordt dus bevestigd in het Wetsvoorstel.²⁰⁸

²⁰⁴ H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 250; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOU BROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 29-30

²⁰⁵ H. BOCKEN, "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 248-250; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOU BROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 29-30; I. SAMOY, "Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...", *NTBR* 2018, 216.

²⁰⁶ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 10 en 83; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 35.

²⁰⁷ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 83; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 97; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOU BROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 39.

²⁰⁸ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 182-183; H. BOCKEN, B. DUBUISSON, G. JOCQUÉ, G. SCHAMPS, T. VANSWEEVELT, J. DELVOIE en B. ZAMMITTO, *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 97-98; H. BOCKEN, "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in I. SAMOY en C. VAN SCHOU BROECK (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 38-39.

Afdeling II. Leer van de adequate oorzaak

§1. Inhoud

100. De leer van de adequate oorzaak is, net zoals de equivalentieleer, van Duitse oorsprong. Ook in vele andere landen, zoals Oostenrijk en Zwitserland, wordt de zogenaamde adequatieleer in varianten toegepast. Volgens die theorie is een gevolg toerekenbaar wanneer die in adequaat verband staat met de fout. Anders uitgedrukt: de schade moet het normale of redelijkerwijze te verwachten gevolg zijn van de fout of de tot aansprakelijkheid aanleiding gevende factor. Het vereiste van het *conditio sine qua non*-verband blijft dus overeind: wanneer een fout (of een tot aansprakelijkheid aanleiding gevend feit) geen noodzakelijke voorwaarde is geweest voor de schade, kan ze niet als haar oorzaak worden beschouwd.²⁰⁹

101. Het adequaat oorzakelijk verband moet bestaan tussen de fout (of het tot aansprakelijkheid aanleiding gevend feit) en de concrete schade, zoals ze zich in feite voordeed. Een adequaat oorzakelijk verband ontbreekt indien de schadelijke gevolgen waartoe ze in feite leidde zeer uitzonderlijk zijn, en het resultaat van een toevallige en ongelukkige samenloop van omstandigheden.²¹⁰

102. Niet alle noodzakelijke voorwaarden worden als gelijkwaardig of equivalent beschouwd. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de noodzakelijke voorwaarden die volgens de gewone of althans niet abnormale gang van zaken, tot de schade hebben geleid (zgn. 'eigenlijke oorzaken'), enerzijds, en die slechts door een zeer atypische samenloop van omstandigheden onheil en ellende teweegbrengen, anderzijds.²¹¹

103. De vraag of een bepaalde voorwaarde adequaat (of geschikt) is om een gegeven gevolg teweeg te brengen, doet een probleem ontstaan op drie vlakken: 1) op welke bijkomende feitelijke basis, naast de adequate oorzaak, mag men zich steunen om het intreden van het gevolg als "redelijkerwijze te verwachten" te kwalificeren?, 2) welke algemene ervaringsregels moeten daarbij in aanmerking genomen worden? en 3) welke mate van waarschijnlijkheid of voorzienbaarheid is vereist? Hierna wordt kort ingegaan op deze drie vragen.

²⁰⁹ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 72; J. MATTHYS, *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 278; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 394; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 226; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 18-19; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 253; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 266.

²¹⁰ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 21; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 254.

²¹¹ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 18; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 253.

1) *Welke bijkomende feitelijke basis?*

104. Om het probleem van de bijkomende feitelijke basis te verduidelijken, wordt het voorbeeld gebruikt van iemand die een rookverbod in een openbaar gebouw overtreedt. In dat openbaar gebouw heeft zich een gaslek voorgedaan, waardoor in het gebouw ontvlambaar gas aanwezig is. Normaal gezien zou het aansteken van een sigaret niet leiden tot ernstige schade, maar enkel tot rookhinder en ander ongemak voor andere gebruikers van het openbaar gebouw. Maar voor diegene die weet hebben van het gaslek, is de ontploffing die volgt op het aansteken van de sigaret niet alleen niet onverwacht of niet redelijk te voorzien, maar met *quasi*-zekerheid te voorspellen.²¹²

105. Er bestaat discussie of die voorzienbaarheid subjectief dan wel objectief moet worden ingevuld. Volgens de objectieve strekking moet men bij de beoordeling als criterium de normaal ontwikkelde persoon nemen. Indien die het gevolg had kunnen voorzien, geldt het als voorzienbaarheid. Bij de subjectieve opvatting kijkt men naar wat de verdachte wist ten tijde van het plegen van een delict. De dader is dan aansprakelijk als hij wist of behoorde te weten dat zijn fout de schade had kunnen veroorzaken. Dergelijke subjectieve invulling dreigt de causaliteitsvraag met de schuldvraag te verwarren.²¹³ Het criterium dat hier gebruikt moet worden, is of de schade door de schadeverwekker "redelijkerwijze te verwachten was". Volgens M. VAN QUICKENBORNE staat de fout in oorzakelijk verband met de schade "wanneer ze, in combinatie met de door een normaal ontwikkelde en attente persoon gekende omstandigheden en omgevingsfactoren, van aard was en geëigend om tot schade aanleiding te geven".²¹⁴ Het geobjectiveerd weten en kennen is determinerend, aldus M. VAN QUICKENBORNE.²¹⁵ Het subjectief kennen van alle omstandigheden die een bepaalde handeling gevaarlijk kunnen maken is dus niet vereist. Kortweg: een bepaalde handeling is de adequate oorzaak van de schade wanneer ze van aard was en geëigend is om tot schade aanleiding te geven. Stel dat de overtreder van het rookverbod evenwel om een of andere reden op de hoogte zou zijn geweest van het gaslek, moet men dit subjectief weten, dat verder gaat dan dit van een normaal ontwikkeld en attentvol persoon, rekening houden.²¹⁶

2) *Welke algemene wetenschappelijke en ervaringsregels zijn relevant?*

106. Er kan een analoge oplossing worden aangenomen. De algemene wetenschappelijke en ervaringsregels krijgen een objectieve invulling. Men moet dit criterium beoordelen aan de hand van

²¹² M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 19.

²¹³ B. DUBUISSON, V. CALLEWAERT, B. DE CONINCK en G. GATHEM, *La responsabilité civile. Chronique de jurisprudence 1997-2007. Volume I : Le fait générataur et le lien causale*, Brussel, Larcier, 2009, 327; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 227-228; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 18-19.

²¹⁴ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 19.

²¹⁵ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 18-19; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 394.

²¹⁶ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 227-228; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 18-19.

de beschikbare kennis op het moment van het schadegeval. Het subjectief kennen van alle omstandigheden die een bepaalde handeling gevaarlijk kunnen maken is dus niet vereist.

Een voorbeeld ter verduidelijking: een overheidsinstelling heeft bloed ter beschikking gesteld aan hemofiliepatiënten. Achteraf blijkt dat het bloed niet vooraf op de aanwezigheid van het hiv-virus is getest en dat sommige bloedstalen besmet zijn. De patiënten worden hierdoor seropositief en krijgen uiteindelijk aids. De wijze van overdracht van het hiv-virus was slechts in een beperkte kring van specialisten bekend op het ogenblik dat de instelling het bloed terbeschikkingstelde. De vraag die zich dan stelt is: kan het krijgen van aids als een adequaat gevolg van het leveren van bloed worden beschouwd? Het antwoord op de vraag hangt af van de wetenschappelijke kennis die men bij de aansprakelijke leverancier veronderstelt. Aangezien het hier een gespecialiseerde instelling betreft die tot taak heeft bloedplasma te verstrekken, mag er worden geëist dat ze op de hoogte is van de meest recente wetenschappelijke ontwikkelingen betreffende de risico's die aan bloedtransfusie verbonden kunnen zijn.²¹⁷

107. Dit is anders in het geval dat een persoon bijvoorbeeld door een opgedrongen en dus foutief seksueel contact het hiv-virus overdraagt. In dat geval mag men niet zo een strenge eis stellen. Er zal geen oorzakelijk verband bestaan tussen zijn fout en de hiv-besmetting van zijn gedwongen partner. Dit op voorwaarde dat het seksueel contact plaats had op een ogenblik waarop het grote publiek nauwelijks iets afwist van het bestaan of de overdracht van het hiv-virus.²¹⁸

108. Enkel de kennis, beschikbaar ten tijde van de fout (of van het tot aansprakelijkheid aanleiding gevend feit) is relevant. De beschikbare kennis mag wel objectief, maar niet *post factum* worden beoordeeld.²¹⁹

3) Welke mate van waarschijnlijkheid/voorzienbaarheid?

109. De vraag die hier gesteld kan worden is: moet het gevolg (zeer) waarschijnlijk zijn, of volstaat het dat het niet (zeer) onwaarschijnlijk is? Er is geen algemeen geldend antwoord te geven op deze vraag. De vereiste graad van waarschijnlijkheid hangt af van de omstandigheden, de ernst van de fout, van de aard van de schade, en andere factoren.²²⁰

²¹⁷ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 20.

²¹⁸ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 20.

²¹⁹ *Ibid.*

²²⁰ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 21; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 263 en 268-269.

110. Een concrete beoordeling van die voorzienbaarheid of waarschijnlijkheid vertrekt vanuit een *ex-ante* benadering, m.a.w. waren de concrete gevolgen voor de auteur van de onrechtmatige handeling voorzienbaar/waarschijnlijk op het tijdstip dat hij die handeling stelde?²²¹

Een voorbeeld ter illustratie: stel dat de schuur van A door een gebrekkige fundering komt te verzakken. Door deze verzakking sleurt de schuur ook de verbonden keuken van C mee. De verzakking van die keuken van C veroorzaakt dan weer het verzakken van een aangrenzende keuken van B. B vordert schadevergoeding van A. Als de rechter alleen rekening houdt met de CSQN-test, staat vast dat A aansprakelijk is voor de schade van B. Op basis van de adequatieleer kan men echter stellen dat de schade van B voor A *ex ante* absoluut onvoorzienbaar en onwaarschijnlijk was.²²²

§2. Sporen in de Belgische rechtspraak

111. Het Hof van Cassatie heeft in enkele arresten rechtspraak van feitenrechters die dicht tegen de adequatieleer aanleunde niet verbroken.²²³ Het gaat om arresten waarin de woorden die de feitenrechters gebruiken welwillend geïnterpreteerd werden zodat deze toch nog met de equivalentieleer te verzoenen vallen.²²⁴

Een typisch voorbeeld is te vinden in het arrest *Poncin* van 11 oktober 1989.²²⁵ De feiten van het arrest werden reeds besproken (*supra* 26, nr. 52.). Het hof van beroep te Brussel verzet zich tegen de equivalentieleer: "*attendu que le dommage réparable en fonction causale nécessaire avec une faute se limite à ses répercussions normales en fonction de sa nature*".²²⁶ Deze beslissing is duidelijk in strijd met de equivalentieleer en verwijst expliciet naar het criterium gebruikt in de leer van de adequate oorzaak. Toch verbeekt het Hof van Cassatie deze uitspraak niet. In zijn uitspraak oordeelde het Hof dat de schade, zoals ze zich in concreto voordeed, ook zonder de fout van de bestuurder ontstaan zou zijn. Het Hof interpreteert het arrest conform de equivalentieleer.²²⁷

²²¹ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 227; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 263.

²²² *Ibid.*

²²³ Bv. Cass. 12 oktober 2001, *Verkeersrecht* 2002, 414; Cass. 22 april 2004, AR C. 01.0484, *Juristenkrant* 2004, RW 2004-05, 827, noot B. Weyts.

²²⁴ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 74; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 395.

²²⁵ Cass. 11 oktober 1989, RGAR 1992, noot F. Glansdorff (Poncin-arrest).

²²⁶ Zie Brussel, 24 februari 1989, RGAR 1990, nr. 11.618, noot F. Glansdorff.

²²⁷ H. BOCKEN, I. BOONE, m.m.v. M. KRUIHOF., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 74; S. SOMERS, *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 396.

§3. Evaluatie

A. Voordelen

112. Enerzijds laat de leer van de adequate oorzaak toe om de soms onbillijke gevolgen van de CSQN-test te temperen. Zij biedt namelijk een criterium aan om een selectie te maken tussen de verschillende mogelijke oorzaken van een schadegeval. De adequatietheorie is principieel in staat om niet elke *conditio sine qua non* als oorzaak te beschouwen, en om bepaalde ver verwijderde of uitzonderlijke schadelijke gevolgen buiten beschouwing te laten. Een toevallige samenloop van omstandigheden dient met deze theorie niet tot aansprakelijkheid te leiden. Dit criterium is gebaseerd op de redelijkheid en laat de rechter dus een zekere beoordelingsvrijheid.²²⁸

B. Nadelen

113. Er bestaat ook heel wat kritiek op de adequatieleer. Een eerste kritiek is de verwarring van causaliteit met schuld/aansprakelijkheid. Nagaan wat als voorzienbare gevolgen of schade moet worden beschouwd, leidt al snel tot een beoordeling van het gedrag van de schadeverwekker.²²⁹

Een tweede kritiek is de vaagheid van de theorie. De leer van de adequate oorzaak is niet erg duidelijk en biedt weinig houvast. Dit kan aanleiding geven tot rechtsonzekerheid en soms tot willekeur. Er heerst grote onzekerheid zowel wat de feitelijke basis en de algemene wetmatigheid betreft waarop het waarschijnlijkheidsordeel berust, de vereiste graad van waarschijnlijkheid en de vraag welke schadelijke gevolgen redelijkerwijze voorzienbaar moeten zijn. Men kan vele kanten op. In de praktijk is het niet eenvoudig uit te maken wat wel en wat niet als een voorzienbaar gevolg van een fout kan worden bestempeld.²³⁰

Vervolgens omvat de leer van de adequate oorzaak een causaliteitsbeoordeling *a posteriori*. Dit brengt het gevaar met zich mee dat de rechter de risicobeoordeling niet zal gronden op concrete feiten, maar wel op hoe die feiten hadden moeten verlopen. De rechter ken namelijk het historische verloop van de feiten en moet beoordelen of de concrete gevolgen voorzienbaar waren.²³¹

²²⁸ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 22.

²²⁹ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 229-230; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767-768; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 21-22; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 267.

²³⁰ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 231; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767-768; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 21-22; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, nr. 304.

²³¹ J.L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 29; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 266-267.

Tot slot kan deze leer ook onbillijk overkomen vanuit het oogpunt van de benadeelde. De benadeelde zal namelijk niet begrijpen waarom hij wel vergoeding krijgt voor de normale gevolgen van de fout van de schadeverwekker, maar niet voor de abnormale gevolgen ervan.²³²

²³² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 767-768; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 21-22; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, nr. 304.

Afdeling III. Leer van de efficiënte oorzaak

§1. Inhoud

114. Volgens de leer van de efficiënte oorzaak gaat van elke voorwaarde van een schadegeval een bepaalde kracht uit. De leer van de efficiënte oorzaak maakt een onderscheid tussen de voorwaarden en de oorzaken van de schade. Van elke voorwaarde van een schadegeval gaat een zekere mate van energie uit. Dat maakt die voorwaarden nog niet tot oorzaak van de schade. De oorzaak is die voorwaarde waarvan de meeste energie of kracht uitgaat. Dit wordt dan de efficiënte oorzaak genoemd.²³³

115. Een vergelijkbare leer van de efficiënte oorzaak is die van de beslissende oorzaak, ook wel de "*cause génératrice*" genoemd.²³⁴ Deze theorie komt nogal eens voor in rechterlijke beslissingen (*infra* 53, nr. 117.).²³⁵ Deze theorie maakt een onderscheid tussen bepaalde voorwaarden die de schade enkel mogelijk gemaakt hebben of gunstige omstandigheden hebben gecreëerd waarin het schadegeval zich kon voordoen, enerzijds, en de voorwaarden die de doorslaggevende en substantiële oorzaak zijn, anderzijds.²³⁶

Een voorbeeld ter illustratie: bij het laden van een tankwagen werden afvoerbuizen die vrijkomend gas kunnen opvangen onzorgvuldig aangekoppeld. Daardoor wordt een gevaarlijke situatie gecreëerd, namelijk de ontsnapping van ontvlambaar gas. Een bestuurder van een vrachtwagen die zich onmiddellijk achter de tankwagen bevindt, start zijn motor terwijl het tanken nog bezig is. Hierdoor ontstaat een vonk die tot een ontploffing leidt. Enkel de onvoorzichtigheid van deze laatste bestuurder, de bestuurder van de vrachtwagen, zou de beslissende oorzaak van het schadegebeuren zijn.²³⁷

116. Op de theorie van de beslissende oorzaak wordt niet verder ingegaan. De inhoud van de leer van de beslissende oorzaak kan gezien worden als een specificering van de inhoud van de theorie van de efficiënte oorzaak. De reden hiervoor is dat men in de rechtsleer deze theorie van de beslissende oorzaak ofwel een variant²³⁸ van de leer van de efficiënte oorzaak noemt, ofwel gewoonweg niet vernoemt.²³⁹ PIRSON en VILLÉ verdedigde deze theorie omdat die, anders dan de

²³³ A.M. HONORE, "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 38; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 768; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 22-23.

²³⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 768.

²³⁵ Zie Cass. 18 november 1963, Pas. 1964, I, 288.

²³⁶ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 23.

²³⁷ Brussel 17 oktober 1962; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 23.

²³⁸ Zie onder andere: M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 23; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 768.

²³⁹ R. PIRSON en A. DE VILLÉ, *Traité de la responsabilité civile extra-contractuelle*, II, Brussel, Bruylant, 1935, 35-43.

equivalentieleer, in hun ogen veel soepeler is, de rechter meer beoordelingsvrijheid geeft, en de aansprakelijkheid binnne redelijke grenzen houdt.²⁴⁰

§2. Sporen in de Belgische rechtspraak

117. Het *Butaangasarrest*²⁴¹ biedt een mooie illustratie: tijdens het laden van verschillende gastanks deed zich een ontploffing voor. In eerste aanleg werden drie personen aangesproken. Als eerste spreekt men de aangestelde, die instond voor de lading en zich niet op de reglementaire plaats bevond, aan. Daarnaast de tankwagenbestuurder, die net als de laadmeester, de tankwagen liet laden zonder deze eerst aan de afvoer te koppelen en niet ter plaatse bleef tijdens het laden. Ten slotte een andere tankwagenbestuurder die zijn motor liet draaien, terwijl hij zijn beurt afwachtte. Het Hof van Beroep oordeelt dat de eerste twee gedragingen slechts aanleidingen zijn, terwijl de derde gedraging de beslissende oorzaak is van het schadegeval. Toch heeft het Hof van Cassatie de voorziening tegen dit arrest verworpen. Het Hof oordeelt dat met beslissende oorzaak in dit arrest wordt bedoeld: "*alle gedragingen die noodzakelijk waren om de schade, zoals ze zich in concreto voordeed, te veroorzaken.*". De "beslissende oorzaak" in het arrest betekende dat het starten van de motor de enige *conditio sine qua non* was voor de ontploffing. Dit cassatiearrest is een toenadering naar de theorie van de efficiënte oorzaak en een afstand van de equivalentieleer. Het biedt de feitenrechtters de mogelijkheid binnen de verschillende factoren die tot het schadegeval hebben bijgedragen, sommige ervan als fout te bestempelen en sommige als niet-foutief. Op die manier kan de equivalentieleer worden omzeild.²⁴²

§3. Evaluatie

A. Voordelen

118. De leer van de efficiënte oorzaak kan tot billijke gevolgen leiden, aangezien volgens deze theorie niet elke *conditio sine qua non* tot aansprakelijkheid aanleiding zal geven. Volgens A.M. HONORE spreekt deze theorie het gezond verstand aan, omdat het een onderscheid maakt tussen aanleidingen en oorzaken.²⁴³

B. Nadelen

119. Een eerste kritiek die op de leer van de efficiënte oorzaak bestaat is de rechtsonzekerheid. Er is geen eenvoudig onderscheid te maken tussen oorzaken en aanleidingen. Dit omdat er geen specifieke criteria voorhanden zijn om dit onderscheid te bepalen. Het gebruik van dergelijke vage criteria kan bij de toepassing van deze theorie tot rechtsonzekerheid leiden.²⁴⁴

²⁴⁰ R. PIRSON en A. DE VILLÉ, *Traité de la responsabilité civile extra-contractuelle*, II, Brussel, Bruylant, 1935, 37-39; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 768.

²⁴¹ Cass. 18 november 1963, *Pas.* 1964, I, 288.

²⁴² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 768-769; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 23.

²⁴³ A.M. HONORE, "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 38.

²⁴⁴ J.L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 33.

120. Ten tweede stelt de vraag zich wat er moet gebeuren met factoren of aanleidingen waar geen kracht van uitgaat. Stel dat de fout bestaat uit het nalaten een bepaalde handeling te stellen of informatie te verstrekken waardoor een schadegeval had kunnen worden voorkomen. In dat geval zou er volgens de leer van de efficiënte oorzaak geen aanleiding zijn tot aansprakelijkheid, terwijl de rechtvaardigheid dit wel vereist. Dit omwille van het feit dat er van een nalaten geen energie of kracht uitgaat en bijgevolg dus niet in aanmerking komt als oorzaak. De theorie van de efficiënte oorzaak is ook problematisch wanneer er sprake is van pluraliteit van oorzaken en de ene oorzaak geen en de andere wel een kracht heeft uitgeoefend. Stel dat A zijn wagen 's nachts zorgvuldig bestuurt, maar tegen B's auto inrijdt die niet verlicht was. In dat geval heeft A de mechanische kracht uitgeoefend en niet B, terwijl B eerder aansprakelijk gesteld zou moeten worden.²⁴⁵

121. Een derde kritiek heeft betrekking op de subjectieve invulling. Er wordt gevreesd dat met deze theorie de rechter geneigd zal zijn de efficiëntie van de fout op subjectieve wijze te beoordelen. Dit door na te gaan welke schade zij kon veroorzaken vanuit het gezichtspunt van de schadeverwekker. Hierdoor worden fout en oorzakelijk verband opnieuw met elkaar verward.²⁴⁶

122. Tot slot kan deze theorie ook als onrechtvaardig overkomen voor het slachtoffer om in een aantal categorieën de aansprakelijkheid uit te sluiten.²⁴⁷

²⁴⁵ A.M. HONORE, "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 39; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 769-770.

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 769.

Afdeling IV. Leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg

§1. Inhoud

123. Volgens de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg wordt de aansprakelijkheid beperkt tot de rechtstreekse en onmiddellijke gevolgen van de fout (of van het tot aansprakelijkheid aanleiding gevend feit). Deze leer wordt bijvoorbeeld in Frankrijk gehuldigd.²⁴⁸

124. De leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg vond vroeger steun in het oud Burgerlijk Wetboek. In artikel 1151 oud BW werd voorgeschreven dat de schuldenaar in geval van wanprestatie, zelfs bij een opzettelijke fout, enkel gehouden is tot de onmiddellijke en rechtstreekse gevolgen van zijn wanprestatie.²⁴⁹ Het artikel 1151 oud BW werd opgeheven door de Wet van 18 april 2022.

125. POTHIER, een inspiratiebron van de opstellers van de *Code Civil*, aanvaardde ook dat de schadeverwekker enkel de onmiddellijke gevolgen van zijn fout moest vergoeden.²⁵⁰

Hij illustreerde dit met volgend voorbeeld: een koe die aangetast is door een besmettelijke ziekte wordt verkocht door een veehandelaar. Het dier besmet de hele veestapel van de koper. Het gevolg hiervan is dat de koper zijn landerijen niet meer kan beploegen, geen inkomsten meer heeft en zijn schuldenaar niet meer kan betalen. De schuldenaars leggen bijgevolg beslag op de goederen van de koper en verkopen ze. Volgens POTHIER was de koper enkel gehouden tot vergoeding van de onmiddellijke schade, dit is het verlies van de verkochte koe en de door ziekte aangetaste veestapel. De kosten van het beslag en het verlies aan in beslag genomen goederen komen als onrechtstreekse schade niet voor vergoeding in aanmerking.²⁵¹

126. Een deel van de Franse rechtsleer en rechtspraak ziet de regel als een algemeen beginsel van causaliteit voor het gehele aansprakelijkheidsrecht, en niet enkel voor de contractuele aansprakelijkheid.²⁵²

127. Het Hof van Cassatie neemt aan dat de aansprakelijkheid zich, ook na contractuele wanprestatie, tot de onrechtstreekse gevolgen van de fout uitstrekt. Dit op voorwaarde dat het oorzakelijk verband tussen fout en schade noodzakelijk is. Met noodzakelijk wordt bedoeld voor zover

²⁴⁸ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 72; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 24.

²⁴⁹ H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 72; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 24.

²⁵⁰ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770.

²⁵¹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 26.

²⁵² T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 770.

de schade zich, zonder de fout, niet zou hebben voorgedaan. Zowel inzake contractuele als inzake buitencontractuele aansprakelijkheid wordt eenzelfde causaliteitsopvatting gehuldigd.²⁵³

128. In een later arrest van 2 september 2004²⁵⁴ werd door het Hof van Cassatie bevestigd dat de aan de schuldeiser verschuldigde schadevergoeding, in toepassing van art. 1151 oud BW, alleen moet omvatten hetgeen een noodzakelijk gevolg is van een niet-uitvoering van de overeenkomst. Het moet dus niet omvatten hetgeen een rechtstreeks en onmiddellijk gevolg is van deze niet-uitvoering.²⁵⁵

De feiten van het arrest: een koppel had beroep gedaan op een architect en een aannemer voor de bouw van hun huis. Kort na het voltooien van de werken deden zich bepaalde gebreken voor. De bouwheren dagvaardden de architect en de aannemer voor de rechtbank. De aansprakelijkheid van de vaklui voor de schade geleden door de bouwheren werd bevestigd in hoger beroep door het Hof. Het Hof veroordeelde de vaklui tot vergoeding van de schade voortvloeiend uit de gebreken aan het onroerend goed. Bovendien werden ze veroordeeld tot vergoeding van de schade die voor de bouwheren voortvloeide uit de betaling van kosten en het honorarium van hun juridische raadsman. Het Hof oordeelde dat het honorarium van de advocaat noodzakelijkerwijze zijn oorsprong vond in de fouten die de bouwheren ertoe hebben verplicht een raadsman te raadplegen. Indien de te vergoeden schade zich niet zou hebben voorgedaan, hadden ze geen beroep moeten doen op de bijstand van een advocaat.²⁵⁶

129. Volgens de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg kunnen dus enkel uitgesproken onrechtstreekse en middelrijke gevolgen niet meer als de gevolgen van de fout worden beschouwd.²⁵⁷

Een voorbeeld ter illustratie: een aannemer van graafwerken beschadigt een ondergrondse elektrische kabel. De beschadigde elektrische kabel bediende een fabriek, die daardoor tijdelijk het werk stil moest leggen. Het gevolg hiervan is dat de fabriek winst misloopt, waardoor haar financiële situatie verergert. Tot slot leidt de verergering van de financiële toestand tot faillissement. Daarvan ondergaan haar leveranciers en haar schuldeisers de schadelijke gevolgen, maar ook de medecontractanten van de leveranciers en de ontslagen werknemers. Om in dergelijke situaties een veelheid van aanspreken van alle benadeelden te vermijden, zou het criterium van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg enig nut kunnen vertonen.²⁵⁸

130. Het doel van de leer van de rechtstreekse gevolgen is om de te vergoeden gevolgen van een fout binnen de perken te houden. Hoe verder de schade verwijderd is van de fout, hoe moeilijker de schade aan die fout toerekenbaar wordt. Omdat de aansprakelijkheid ergens moet stoppen, wordt

²⁵³ Cass. 24 juni 1977, *Pas.* 1977, I, 1087; Cass. 14 oktober 1985, *RCJB* 1988, 341, met noot M. VAN QUICKENBORNE; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 24-25.

²⁵⁴ Cass. 2 september 2004, AR C.01.0186.F.

²⁵⁵ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 25.

²⁵⁶ Cass. 2 september 2004, AR C.01.0186.F.

²⁵⁷ M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 25-26.

²⁵⁸ *Ibid.*

onrechtstreekse schade niet vergoed. Deze leer wil vooral benadrukken dat er zekerheid moet zijn over het bestaan van het oorzakelijk verband tussen fout en schade. Zodra die zekerheid bestaat, moet de schade worden vergoed, ook al is die schade verder af gelegen.²⁵⁹

131. Een variante op deze leer is de leer van de "*proximate cause*". Deze leer wordt in het Anglo-Amerikaanse recht toegepast. Echter maakt men nu in het Anglo-Amerikaanse recht in de rechtsleer meer gebruik van de term "*foreseeability*".²⁶⁰ Deze leer neemt enkel de oorzaak die in de tijd het dichtst bij het schadegeval staat in aanmerking. De leer van de *proximate cause* komt weinig voor. De term "*proximate cause*" dient om de aansprakelijkheid van de schadeverwekker binnen redelijke grenzen te houden. Hierbij wordt vooral rekening gehouden met de schade die door de fout voorzienbaar was.²⁶¹ Bij pluraliteit van oorzaken kan deze leer als onbillijk beschouwd worden. Een consequente toepassing zou tot gevolg kunnen hebben dat de minst schuldige de gehele schade moet dragen, enkel omdat zijn fout de laatste oorzaak was.²⁶²

§2. Sporen in de Belgische rechtspraak

132. Het Hof van Cassatie verbreekt een arrest waarin het hof van beroep te Antwerpen zijn beslissing op de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg baseert.²⁶³ Belgacom had de aannemer van openbare werken verkeerde plannen over de ondergrondse ligging van telecommunicatievoorzieningen doorgegeven. Hierdoor beschadigt de aannemer kabels van Belgacom bij het doorboren van beton. Er werd geoordeeld dat een normaal zorgvuldige en omzichtige aannemer die in dezelfde concrete omstandigheden verkeerde, bij het maken van putten en bij het stoten op beton deze niet doorboord zou hebben. De aannemer begaat een fout. De feitenrechter oordeelde dat de chronologische laatste fout van de aannemer het oorzakelijk verband tussen de fout van Belgacom en de schade doorbreekt. De rechter probeerde de ruime aansprakelijkheid, op basis van de equivalentieleer, in te perken. Het Hof van Cassatie verbreekt het arrest: "*Uit de enkele omstandigheid dat de aannemer een fout in oorzakelijk verband met het ongeval heeft begaan, volgt niet dat er geen enkel oorzakelijk verband bestaat tussen de fout van Belgacom en het ongeval.*". Dat de ene fout chronologisch werd begaan vóór een andere fout, sluit het oorzakelijk verband tussen de eerste fout en de schade niet uit.²⁶⁴

²⁵⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 771.

²⁶⁰ *Ibid.*

²⁶¹ S. DEAKIN, A. JOHNSTON en B. MARKESINIS, *Markesinis and Deakin's Tort law*, Oxford, Clarendon Press, 2008, 244-245; D. DOBBS, *The law of torts*, U.S., West Academic Press, 2000, 409; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 771.

²⁶² J. VAN SCHELLEN, *Juridische causaliteit*, Deventer, Kluwer, 1972, 85-86; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 771.

²⁶³ Cass. 12 januari 2007, *Pas.* 2007, I, 62, *TBH* 2007, 786, noot C. VAN SCHOU BROECK, *NJW* 2007, 845, noot G. JOCQUE.

²⁶⁴ *Ibid.*

§3. Evaluatie

A. Voordelen

133. De belangrijkste voordeel van de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg is de billijkheid. De onbillijke gevolgen die ontstaan door alle oorzaken als equivalent te beoordelen, worden beperkt. Hoe verder de fout verwijderd is van de schade, hoe moeilijker om de schade aan die fout toe te rekenen. De causale keten wordt zo doorbroken en de schadeverwekker moet enkel de rechtstreekse schade voortvloeiend uit zijn gedraging vergoeden.²⁶⁵

B. Nadelen

134. Een eerste kritiek op de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg is de rechtsonzekerheid die de begrippen 'rechtstreeks en onmiddellijk gevolg' met zich meebrengen. Het is niet altijd duidelijk wat met een rechtstreeks en onmiddellijk gevolg bedoeld wordt.²⁶⁶

135. Een tweede kritiek op de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg is dat het als onbillijk kan overkomen dat het slachtoffer enkel zijn rechtstreekse schade vergoed ziet.²⁶⁷

²⁶⁵ A.M. HONORE, "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 41.

²⁶⁶ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 771.

²⁶⁷ A.M. HONORE, "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 42.

Afdeling V. Rechtsvergelijkend: Nederland en Engeland

§1. Nederland: toerekening naar redelijkheid

A. Inhoud

136. In Nederland werd tot in de jaren zeventig de leer van de adequate oorzaak toegepast.²⁶⁸ Op die leer kwam veel kritiek omdat het te weinig houvast zou bieden en soms tot onredelijke resultaten leidt.²⁶⁹ Als gevolg van die kritiek is men overgestapt van de leer van de adequate oorzaak naar de leer van de toerekening naar redelijkheid.²⁷⁰ De leer van de toerekening naar redelijkheid werd voor het eerst in 1970 aanvaardt door de Hoge Raad²⁷¹ in het *waterwingebied*-arrest.²⁷² Het betreft een milieuvervuilingszaak waarbij een vrachtwagen een ongeluk maakt. Door het ongeluk stroomt de vervoerde olie uit over een aangrenzend waterwingebied. Om vervuiling van de drinkwaterbronnen tegen te gaan, moeten kostbare maatregelen worden genomen. De vraag die zich stelt is of die hoge schadepost voorzienbaar is. Er stond niet bij de weg aangegeven, zoals tegenwoordig het geval is, dat men zich in de nabijheid van een waterwingebied bevond. De Hoge Raad oordeelde hier dat de schade terzake van de waterwinning "niet een zo uitzonderlijke vorm van schade ten gevolge van een dergelijk ongeluk is, noch in een zo verwijderd verband daarmee staat". Die schade kan naar redelijkheid niet ten laste worden gebracht van de vrachtwagenchauffeur.²⁷³

137. Opdat iemand aansprakelijk zou zijn voor een bepaalde schade, is nu vereist dat die schade in een zodanig verband staat met de schadeverwekkende handeling, dat de schade hem als een gevolg van die gebeurtenis kan worden toegerekend (art. 6:98 Nederlands Burgerlijk Wetboek, hierna: NBW). Op grond van dit artikel, moet de rechter bij de causaliteitsbeoordeling rekening houden met alle omstandigheden van het geval.²⁷⁴ Dat schade in zodanig verband staat met de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid rust, wordt juridisch vermoed. In tegenstelling tot het *causa*-verband ligt de bewijslast hier dus bij de verweerder. Deze moet aantonen dat er redenen zijn, in de zin van art. 6:98 NBW, die ertoe leiden hem de schade niet toe rekenen.²⁷⁵

²⁶⁸ De leer van de adequate oorzaak werd erkend sinds het Haagsche Post-arrest van de Hoge Raad (HR 3 februari 1927, *NJ* 1927, 636 (Haagsche Post)).

²⁶⁹ J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 379-380; J. VAN SCHELLEN, *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 13.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ D.i. de hoogste rechtsprekende instantie in Nederland.

²⁷² HR 20 maart 1970, *NJ* 1970, 251, noot G.J. Scholten (Waterwingebied Leeuwarden); D.A. VAN DER KOOIJ, "Toerekening van schade na 'Groningen' en 'Alphen aan den Rijn', *NTBR* 2021, 59.

²⁷³ J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 381.

²⁷⁴ Art. 6:98 NBW; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 72; A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *De verbintenis in het algemeen 6 II in Asser Serie*, Deventer, Kluwer, 2013, 57; C.H.M. JANSEN, *Onrechtmatige daad: algemene bepalingen (Monografieën BW nr. B45)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2009, 43; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 232; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 772; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 267-268.

²⁷⁵ C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Verbintenissenrecht. De verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 375 en 380; C.J.M. KLAASSEN, *Schadevergoeding: algemeen*, deel 2, Deventer, Kluwer, 2007, 57.

138. In art. 6:98 NBW werd de term 'redelijk' bewust achterwege gelaten, omdat zij de foutieve indruk zou creëren dat de rechters ter zake over een discretionaire bevoegdheid beschikken en aan geen andere maatstaf dan de redelijkheid zouden zijn gebonden. Maar de bedoeling is net dat rechters verschillende criteria/factoren aanwenden om de toerekening naar redelijk te beoordelen. Het doel van deze leer is dan ook dat de rechter aan de hand van verschillende criteria/factoren nagaat of het redelijk is de schade aan iemand toe te rekenen.²⁷⁶ Die verschillende criteria's/factoren worden hierna kort besproken

139. Ten eerste worden in de wettekst zelf twee criteria's aangehaald. Een eerste criteria waarmee rekening wordt gehouden is de aard van de aansprakelijkheid. De aard van de aansprakelijkheid verwijst naar de grondslag van de aansprakelijkheid. Dit komt neer op het onderscheid tussen schuld en risicoaansprakelijkheid, contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid en aansprakelijkheid voor eigen handelen *versus* voor handelen van een derde, een dier of een zaak.²⁷⁷

140. Een tweede criteria, volgens de wettekst, is die van de aard van de schade. De aard van de schade laat een onderscheiden toerekening naar redelijkheid toe naargelang het gaat om letselschade of zaakschade, vermogens- of immateriële schade, directe of indirecte schade, voorzienbare of nauwelijks te verwachten schade en bedrijfs- of privéschade.²⁷⁸ Hierbij wordt een bepaalde toerekeningshiërarchie aangenomen waarbij dat overlijdens- en letselschade eerder moeten worden toegerekend dan zaakschade, zaakschade eerder dan vermogensschade en geleden verlies eerder dan gederfde winst. Voor die toerekeningshiërarchie wordt geen enkel argument naar voren gebracht, buiten de billijkheid. Men kijkt alleen naar de aard van de schade en kijkt dan hoe wenselijk het is dat dergelijke schade in het algemeen vergoed wordt.²⁷⁹

De rechter is minder terughoudend bij toewijzing van de vergoeding van letselschade dan van zaakschade (bijv. beschrijfschade).²⁸⁰ Een voorbeeld vindt men terug in het *Windmill*-arrest.²⁸¹ Een werknemer struikelt bij een slecht verlichte trap en zoekt steun bij de trapleuning. De onderhavige

²⁷⁶ C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Verbintenissenrecht. De verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 363; C.J.H. BRUNNER, "Causaliteit en toerekening van schade", *Verkeersrecht* 1981, (210) 210; C.J.M. KLAASSEN, *Schadevergoeding: algemeen*, deel 2, Deventer, Kluwer, 2007, 42; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 232-233; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 382; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773.

²⁷⁷ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 233; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 450; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 387; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773; A.J. VERHEIJ, *Onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 2005, 71; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 268.

²⁷⁸ A.S. HARTKAMP en C.H. SIEBURGH, *De verbintenis in het algemeen 6 II in Asser Serie*, Deventer, Kluwer, 2013, nr. 63; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 233; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 389; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773.

²⁷⁹ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 233-234; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 450; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 268.

²⁸⁰ J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 389.

²⁸¹ HR 21 juni 1974, *NJ* 1975, 84, noot G.J. Scholten (*Windmill*).

trap bleek echter niet van een leuning voorzien. Het gevolg daarvan is dat de werknemer naar beneden stort. De Hoge Raad oordeelde dat het ontbreken van een leuning, welke ter voorkoming van ongevallen wettelijk is voorgeschreven, de kans op het letsel in aanmerkelijke mate heeft verhoogd. Volgens de Hoge Raad is het vereiste oorzakelijk verband tussen het niet-nakomen van de verplichting door de werkgever en de aan de werknemer overkomen schade vastgesteld.²⁸²

141. Naast de genoemde wettelijk bepaalde criteria, kan de rechter zich eveneens op een reeks andere criteria baseren om het oorzakelijk verband aan te nemen, dan wel te ontkennen. Te denken zijn aan de mate van schuld en de voorzienbaarheid van de schade. Daarom spreekt men ook van een multifactorbenadering.²⁸³

142. Uit de rechtspraak van de Hoge Raad werden door BRUNNER een aantal deelregels afgeleid, die toelaten om in elk concreet geval na te gaan of de schade aan de aangesprokene dient te worden toegerekend.²⁸⁴ Zijn deelregels zijn de volgende:

- a. Naarmate het gevolg naar ervaringsregels waarschijnlijker is (en derhalve beter voorzienbaar), is toerekening eerder gerechtvaardigd. Omgekeerd is toerekening minder aanvaardbaar naarmate het gevolg uitzonderlijker, abnormaler, minder waarschijnlijk is.
 - i. In dit geval zal de rechter de schade die binnen de lijn der normale verwachtingen ligt in aanmerking nemen. Dat wil zeggen dat men moet vergelijken met een normaal en zorgvuldig persoon geplaatst in dezelfde omstandigheden. Een uitzondering hierop is de situatie waarbij de aangesprokene door zijn ervaring of kennis aan een hogere standaard moet voldoen.²⁸⁵
- b. Naarmate het schadelijk gevolg minder ver verwijderd is van de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid berust, is toerekening eerder gerechtvaardigd.
- c. De aard van de aansprakelijkheid kan er voor zorgen dat de schade ruim dan wel beperkt moet worden toegerekend
 - i. Voor iedere beschermingsnorm moet worden vastgesteld of het doel waarmee zij in het leven is geroepen toerekening van de *in concreto* gevorderde schade rechtvaardigt.

²⁸² J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 390.

²⁸³ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 234; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773; A.J.O. VAN WASSENAER VAN CATWIJCK en R.H.C. JONGENEEL, *Eigen schuld en medeaansprakelijkheid*, Zwolle, Kluwer, 1995, 151 e.v.; J. VAN SCHELLEN, *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 18 e.v.; A.J. VERHEIJ, *Onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 2005, 70; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 268.

²⁸⁴ C.J.H. BRUNNER, "Causaliteit en toerekening van schade", *Verkeersrecht* 1981, (210) 213; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 384; J. VAN SCHELLEN, *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 14-15; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773.

²⁸⁵ C.J.M. KLAASSEN, *Schadevergoeding: algemeen*, deel 2, Deventer, Kluwer, 2007, 44-46.

- ii. Bij schending van verkeers- en veiligheidsnormen, die met het oog op de voorkoming van ongevallen zijn opgesteld, rechtvaardigen een ruime toerekening van dood- en letselschade.
 - iii. Aansprakelijkheid zonder schuld geeft in beginsel aanleiding tot een beperkte toerekening van schade. Naarmate de schuld aan eht schadeveroorzakend gebeuren zwaarder is, is ruimere toerekening van schade meer gerechtvaardigd.
- d. Schade door dood of verwonding wordt eerder toegerekend dan zaakschade, zaakschade eerder dan schade die bestaat in extra kosten en uitgaven, en schade door vermogensverlies eerder dan derving van winst.²⁸⁶

143. De eerste deelregel behoeft verdere toelichting. De waarschijnlijkheid van de schade is de relevante factor in de eerste deelregel. Bij de beoordeling van de toerekenbaarheid van de schade komt de leer van de adequate oorzaak voorop te staan. Alleen de redelijkerwijs te verwachten gevolgen worden toegerekend.²⁸⁷ Ondanks dat de waarschijnlijkheid van de schade geen beslissende betekenis meer heeft, is het wel een relevante factor. Volgens de rechtspraak van de Hoge Raad kan de voorzienbaarheid van de schade, het buiten de lijn van de normale verwachtingen liggen van die schade, en de waarschijnlijkheid van die schade van belang zijn voor de toerekening van schade. Wat de voorzienbaarheid betreft, kunnen er drie standaard-arresten worden genoemd: *Rijksweg 12*, *Van Hees-Esbeek* en *Steengassteller*.²⁸⁸

In *Rijksweg 12* sanctioneerde de Hoge Raad, net zoals in het *waterwingebied*-arrest (*supra* 59, nr. 136.), de toerekening van de door een onrechtmatige daad veroorzaakte schade mede op de grond dat de schade “niet een zo uitzonderlijke vorm van schade ten gevolge van een dergelijk ongeluk is”, de schade als gevolg “van een verkeersongeval zo weinig karakteristiek” is respectievelijk de schade “een voor de hand liggend gevolg” was.²⁸⁹

In *Van Hees/Esbeek* oordeelde de Hoge Raad dat voor de toerekenbaarheid van de schade van belang kan zijn of de schade het redelijkerwijze te verwachten gevolg was van de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid berust.²⁹⁰

²⁸⁶ C.J.H. BRUNNER, “Causaliteit en toerekening van schade”, *Verkeersrecht* 1981, (210) 213 e.v.

²⁸⁷ C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Verbintenissenrecht. De verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 369.

²⁸⁸ HR 19 december 1975, *NJ* 1976, 280, noot G.J. Scholten (*Rijksweg 12*); HR 1 juli 1977, *NJ* 1978, 84, noot G.J. Scholten (*Van Hees/Esbeek*); HR 25 maart 1983, *NJ* 1984, 629, noot C.J.H. Brunner (*Steengassteller*); J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 389.

²⁸⁹ HR 19 december 1975, *NJ* 1976, 280, noot G.J. Scholten (*Rijksweg 12*); C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Verbintenissenrecht. De verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 367; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 388; J. VAN SCHELLEN, *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 35.

²⁹⁰ HR 1 juli 1977, *NJ* 1978, 84, noot G.J. Scholten (*Van Hees/Esbeek*); J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 388.

In *Steengassteller* heeft de Hoge Raad geoordeeld dat het "mede van de aard van de gedraging en van de daardoor geschonden norm afhangt, welke betekenis moet worden gehecht, en welke eisen moeten worden gesteld aan de voorzienbaarheid van de resulterende schade".²⁹¹ De betekenis van dit arrest is, dat het niet alleen om de aard van de aansprakelijkheid (de 'geschonden norm') in abstracto gaat, maar ook om de concrete gedraging.²⁹²

144. Een variante op de leer van de toerekening naar redelijkheid wordt verdedigd door DURANT. DURANT verdedigt een meer gediversifieerd causaliteitsbegrip dan de equivalentieleer. Zij meent dat het doel van het recht er niet in moet bestaan na te gaan of een factor een plaats heeft in de causaliteitsketen, maar wel of de schadelijke gevolgen van een gedrag vanuit juridisch oogpunt aan een rechtssubject kunnen worden toegerekend. De door haar voorgestelde toerekeningscriteria zijn het doel van de geschonden norm en de voorzienbaarheid van de schade.²⁹³

B. Evaluatie

a) Voordelen

145. Een eerste voordeel van de leer van de toerekening naar redelijkheid is de billijkheid. Deze leer laat de rechter toe om rekening te houden met verschillende criteria's. Op die manier kan hij de abnormale gevolgen van aansprakelijkheid uitsluiten. Dit brengt voor de rechter een zekere soepelheid met zich mee, waardoor hij een causaliteitsoordeel kan vellen die bij het specifiek geval past.²⁹⁴

146. Een tweede voordeel van de leer van de toerekening naar redelijkheid is de motivatie van de rechter. Deze leer dwingt de rechter namelijk tot motivatie.²⁹⁵ De kracht van deze toerekeningsleer wordt gezien in het verband tussen de aard van de aansprakelijkheid en van de schade. Hierbij wordt een afweging en toerekening gemaakt rekening houdend met de soort gedraging en de soort schade.²⁹⁶ Het is aan de rechter om te beoordelen welke criteria hij relevant acht en deze met elkaar af te wegen.²⁹⁷ De rechter zal zijn keuze moeten onderbouwen en motiveren. De toerekening naar redelijkheid draagt bijgevolg bij aan een beter gemotiveerd causaliteitsoordeel. Daardoor zou een rechterlijke beslissing beter controleerbaar en de onderbouwing ervan meer bediscussieerbaar worden.²⁹⁸

²⁹¹ HR 25 maart 1983, NJ 1984, 629, noot C.J.H. Brunner (*Steengassteller*); J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 388-389.

²⁹² J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 388-389.

²⁹³ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773.

²⁹⁴ W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 449; C.J.M. KLAASSEN, *Schadevergoeding: algemeen, deel 2*, Deventer, Kluwer, 2007, 43.

²⁹⁵ W. DIJKSHOORN, "De leer van de redelijke toerekening: back to the eighties", *AV&S* 2011, (1) 2.

²⁹⁶ D. PEEPERKORN, "Juridische causaliteit: redelijk en adequaat?", in *Medische en juridische causaliteit*, Lelystad, Koninklijke Vermande, 1990, 18; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 773-774.

²⁹⁷ W. DIJKSHOORN, "De leer van de redelijke toerekening: back to the eighties", *AV&S* 2011, (1) 15.

²⁹⁸ W. DIJKSHOORN, "De leer van de redelijke toerekening: back to the eighties", *AV&S* 2011, 268; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 234.

b) Nadelen

147. Een kritiek die gegeven kan worden op de leer van de toerekening naar redelijkheid is de vaagheid en rechtsonzekerheid die het met zich meebrengt. De verschillende criteria, zoals bijvoorbeeld ervaringsregels en voorzienbaarheid van de schade, zijn erg vaag. Deze begrippen krijgen naargelang het geval een andere invulling, aangezien de rechter met alle concrete omstandigheden van de zaak rekening kan houden. De multifactorbenadering zal volgens VANDENBOGAERDE niet tot een meer objectieve causaliteitsleer leiden, integendeel. De rechters zullen via een vorm van *factorshopping* enkel die criteria/factoren in aanmerking nemen die volgens hen leiden tot een billijke oplossing.²⁹⁹ WEYTS toont dit aan met volgend voorbeeld: stel dat de rechter rekening houdt met het bestaan van een verzekeringsovereenkomst. Volgens hem zou het dan voordeliger zijn voor de schadeverwekker om geen verzekering af te sluiten. In dat geval zal de rechter het oorzakelijk verband sneller afwijzen dan wanneer hij verzekerd is.³⁰⁰

²⁹⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 774; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 465.

³⁰⁰ B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 466.

§2. Engeland: leer van de voorzienbare schade

A. Inhoud

148. In Engeland hanteert men het systeem van de common law. In de common law zijn rechterlijke beslissingen de belangrijkste bron van het recht. Dit wil zeggen dat er geen burgerlijk wetboek is, maar dat het burgerlijk recht wordt ontwikkeld door de rechtspraak.³⁰¹

149. In het Engels recht bestaan er drie algemene grondslagen voor aansprakelijkheid: contractuele aansprakelijkheid, verrijking zonder oorzaak en onrechtmatige daad (*tort*). De *tort* bepaalt de voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad in een bepaalde concrete situatie.³⁰² Er is dus geen algemeen principe voor onrechtmatige daden zoals het Belgisch recht dat kent in artikel 1382 oud BW.³⁰³

150. In het Engelse aansprakelijkheidsrecht wordt het bestaan van een oorzakelijk verband tussen een fout en een schade beoordeeld in twee stappen. De eerste stap is de feitelijke causaliteit (*factual causation*) dat het feitelijke bestaan van een oorzakelijk verband tussen fout en schade vereist. De tweede stap is de juridische causaliteit (*legal causation*). De *but for* test wordt gebruikt om een fout te kwalificeren als feitelijke oorzaak van een schadegeval. Bij de tweede stap, *legal causation*, moet worden nagegaan of één van de potentiële feitelijke oorzaken ervan moet aangenomen worden om als *real of operative cause in law* te worden aanzien.³⁰⁴ Hierna worden de twee stappen kort besproken.

151. In de eerste stap, *factual causation*, gaat men net zoals in België in een eerste fase na of een gedraging een *conditio sine qua non* voor de schade is. In deze fase wordt onderzocht of de schade zich op dezelfde wijze zou hebben voorgedaan zonder het foutieve gedrag. Dit wordt de *but for*-test genoemd. Deze test gaat na wat de *causes in fact* zijn.³⁰⁵ De bedoeling van deze test is om de factoren uit te sluiten die geen enkel causaal effect hebben. Het is dus niet de bedoeling van deze test om aansprakelijkheid vast te stellen.³⁰⁶ Voor het bewijs van het oorzakelijk verband wordt een "*balance of probabilities test*" gehanteerd, die mathematisch wordt uitgewerkt: de eiser moet bewijzen dat er meer dan 50% kans is dat de aangesprokene de schade heeft veroorzaakt.³⁰⁷

In de *common law* aanvaardt men dat in sommige omstandigheden "*a lesser degree of causal connection may suffice*". Dit gebeurt via een verruimde interpretatie van de *but for*-test tot "*materially contributing to*" of "*materially increasing the risk of*" de schade. Aangezien een werkelijk

³⁰¹ C. VAN DAM, *European tort law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 80.

³⁰² *Ibid.*, 100.

³⁰³ J. CARTWRIGHT, "Causation in English private law: law, fact of just common sense?" in R.M.A. VAN DER POEL, D.A. SCHEENJES en T.B.D. VAN DER WAL, *Causaliteit*, Antwerpen, Maklu, 2010, (105) 108.

³⁰⁴ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 251-252; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 268.

³⁰⁵ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 253-254; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 268-269.

³⁰⁶ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 253-254; V. BERMINGHAM, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2011, 60.

³⁰⁷ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 254.

bewijs van het oorzakelijk verband in die zaken veelal onmogelijk is, wordt aansprakelijkheid opgelegd ondanks een onzeker oorzakelijk verband.³⁰⁸

Een voorbeeld ter illustratie: stel dat A dronken is en naar het café van B gaat. In het café van B drinkt A nog een 'slaapmutsje'. Op de terugweg naar huis rijdt A met zijn wagen C aan. Uit het onderzoek blijkt dat het ongeval te wijten is aan de dronkenschap van A. Als we de CSQN-test toepassen dan treft B geen enkele schuld: A was al dronken en zou ook zonder de 'slaapmutsjes' een verminderd reactievermogen gehad hebben en het ongeval veroorzaakt hebben. C zou kunnen aanhalen dat A's reactievermogen extra verminderd is door de 'slaapmutsjes' waardoor de concrete schade groter was, maar het bewijs daarvan is niet zo evident. Het is aannemelijk dat vanaf een bepaalde graad van dronkenschap enkele slaapmutsjes geen extra invloed uitoefenen op het rijgedrag. In dat geval zou de concrete schade zich ook hebben voorgedaan zonder de fout van B en is de fout van B geen *conditio sine qua non*. Toch is het verantwoord B te laten opdraaien voor zijn onzorgvuldig optreden. Het is in deze gevallen dat de *common law* in bepaalde omstandigheden een verruimde interpretatie van de *but for*-test toepast.³⁰⁹

152. In de tweede stap, *legal causation*, wordt onderzocht of de feitelijke oorzaak een *legal of proximate cause* is van de schade. De rechter onderzoekt of er een voldoende nauwe band bestaat tussen de fout van de aangesprokene en de schade. Enkel de gedragingen die een zekere verbondenheid met de schade vertonen kunnen aanleiding geven tot aansprakelijkheid. Het doel van deze fase is in beginsel om de aansprakelijkheid van de verweerder te beperken. Dit wordt ook wel de *remoteness of damage* fase genoemd.³¹⁰

153. In de zaak *Re Polemis*³¹¹ werd beslist dat een persoon enkel aansprakelijk was voor de directe schade die uit de gedraging volgt. Stuwadoors waren een lading aan het laden in een schip. Een medewerker liet door nalatigheid een plank in het ruim van het schip vallen. De plank veroorzaakte een vonk, waardoor het schip vuur vatte. Het hof oordeelde dat de nalatigheid van de beklagde ervoor zorgde dat de plank viel en dat de vallende plank de brand veroorzaakte. Ondanks dat de brand zelf misschien niet te voorzien was, werd geoordeeld dat de verdachte niettemin aansprakelijk zou zijn voor alle directe gevolgen van zijn handelen. De aangesprokene is dus aansprakelijkheid voor alle schade die een direct gevolg van zijn gedraging is.³¹²

154. Het arrest *The Wagon Mound*³¹³ gaat in tegen het arrest *Re Polemis*. In dit arrest wordt als criterium de redelijke voorzienbaarheid gehanteerd. De eigenaren van het schip *Wagon Mound*

³⁰⁸ V. BERMINGHAM, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2011, 63; M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 226.

³⁰⁹ M. VANDENBOGAERDE, *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 225-226.

³¹⁰ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 278-279; J. SPIER, *Unification of tort law: causation*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, 40-41; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 269.

³¹¹ Court of Appeal, 'Re Polemis and Furness, Withy & Co', *KB* 1921, volume 3, 560.

³¹² P. GILIKER, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 229; K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 220-221; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 378; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 277.

³¹³ House of Lords 1961, 'The wagon mound no. 1', *AC* 1961, 617.

(gedaagden) hadden als gevolg van nalatigheid stookolie in de baai geloosd. De werknemers van het schip lieten de stookolie verspreiden omdat ze dachten dat het risico dat het in brand zou vliegen op water klein was. Het schip lag op 180 meter van de kade van Morts Dock & Engineering Co., Ltd. (eiser). Als gevolg van de losing van de stookolie, was er brand ontstaan. Door de brand was de kade ernstig beschadigd. De vraag die de rechter zich moet stellen is of de brand die de kade van de eiser verwoestte een voorzienbaar gevolg was van de nalatigheid van gedaagde. De Privy Council besliste dat de verweerders niet aansprakelijk waren voor de schade, aangezien ze redelijkerwijze niet konden voorzien dat de kade van de eiser zou worden beschadigd door vuur. Sinds deze zaak is het vereist dat een redelijk persoon de specifieke schade, die uiteindelijk worden geleden, had kunnen voorzien.³¹⁴

155. In het Engelse recht is iemand m.a.w. aansprakelijk voor schade wanneer een redelijk persoon de gevolgen, die gewoonlijk uit de gedraging voortkomen, had kunnen voorzien. Het begrip voorzienbaarheid wordt ruim geïnterpreteerd. Het is niet vereist dat de gehele omvang van de schade of de exacte manier waarop de schade zich heeft voorgedaan voorzienbaar was.³¹⁵ Dit zal worden geïllustreerd aan de hand van twee voorbeelden.

Een eerste voorbeeld omtrent de omvang van de schade: het is niet relevant dat de hele omvang van de schade niet voorzienbaar was. In het arrest *Vacwell Engineering Co Ltd v B.D.H. Chemicals Ltd*. kocht het slachtoffer een grote hoeveelheid chemicaliën bij de verweerder. Indien de chemicaliën met water in contact komen kan het risico ontstaan op een kleine ontploffing. Echter had de verweerder nagelaten het slachtoffer te informeren over het risico. Het slachtoffer plaatste een grote hoeveelheid van de chemicaliën in een wasbak waardoor een ontploffing van onvoorzienbare omvang grote schade toebracht. De verwaarder werd aansprakelijk gesteld. Ondanks dat de omvang van de ontploffing niet voorzienbaar was, was het wel voorzienbaar dat er een ontploffing kon ontstaan. De voorzienbaarheid van de omvang van de schade is niet relevant, ook al is deze schade verergerd door de voorafbestaande toestand van het slachtoffer.³¹⁶

Een tweede voorbeeld omtrent de manier waarop de schade zich manifesteert: in de zaak *Hughes v Lord Advocate*³¹⁷ hadden werkmannen een mangat open gelaten zonder deksel. Het gat werd bedekt met een stoffen tent en paraffine lampen werd errond geplaatst. Een jongen van acht jaar neemt een van de lampen in de tent om mee te spelen. Hij laat de lamp in het gat vallen waardoor, wegens een ongelukkige samenloop van omstandigheden, er zich een ontploffing voordoet en de jongen

³¹⁴ J. CARTWRIGHT, "Causation in English private law: law, fact of just common sense?" in R.M.A. VAN DER POEL, D.A. SCHEENJES en T.B.D. VAN DER WAL, *Causaliteit*, Apeldoorn, Maklu, 2010, (105) 106; K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 279-280; C. VAN DAM, *European tort law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 317; J.M. VAN DUNNÉ, *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 372; M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 278-279.

³¹⁵ V. BERMINGHAM, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2011, 66; P. GILIKER, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 231-234.

³¹⁶ High Court 1971, *Vacwell Engineering Co Ltd/B.D.H. Chemicals Ltd*, CA 1971.

³¹⁷ House of Lords 1936, *Hughes/Lord Advocate*, AC 1936, 837.

zwaar gewond raakt. De rechter acht de werkmannen aansprakelijk. Dit omwille van het feit dat de ontploffing niet voorzienbaar was, maar de brand door de lampen wel.³¹⁸

156. De rechter houdt wel rekening met de voorzienbaarheid van de soort schade. Het voorbeeld van hierboven kan aangehaald worden. In de zaak *Hughes v Lord Advocate* was het type schade de schade die door de brand is veroorzaakt. De soort schade moet wel aan de vereiste van voorzienbaarheid voldoen. De manier waarop, zoals bijvoorbeeld brand door een lamp of brand door een ontploffing, moet niet voorzienbaar zijn.³¹⁹

B. Evaluatie

a) Voordelen

157. Het voordeel van de leer van de voorzienbare schade is de billijkheid. Alle onvoorzienbare gevolgen kunnen immers niet tot aansprakelijkheid van de dader leiden.³²⁰

b) Nadelen

158. De kritiek op de leer van de voorzienbare schade is tweeledig.

Een eerste kritiek kan worden gegeven op de leer van de voorzienbare schade, namelijk op het criterium van de voorzienbaarheid. De grens tussen de fout- en de causaliteitsvoorwaarde vervaagt bij het hanteren van het voorzienbaarheids criterium bij de causaliteitsbeoordeling.³²¹ De rechter zal nagaan of de fout een inbreuk op de algemene zorgvuldigheidsnorm uitmaakt. Bij die beoordeling zal de rechter het gedrag van de schadeverwekker vergelijken met dat van een normaal, vooruitziend en zorgvuldig persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst.³²² De beoordeling gebeurt *in abstracto*, zonder rekening te houden met de persoonlijke kenmerken van de schadeverwekker. De rechter zal tijdens de vergelijking dus rekening moeten houden met de voorzienbaarheid van de schade. "Vooruitziend" houdt in dat men zich redelijkerwijze de nadelige gevolgen probeert in te beelden van zijn gedragingen. Het is daarbij niet vereist dat de effectief veroorzaakte schade voorzien kon worden. Het volstaat dat het handelen of nalaten enige schade tot gevolg kan hebben.³²³ Indien de onrechtmatigheid een inbreuk op de algemene zorgvuldigheidsnorm uitmaakt, wordt de voorzienbaarheid van de schade dus al onderzocht bij de foutbeoordeling. Dit heeft tot gevolg dat het gevaar dreigt dat de rechter zijn causaliteitsbeoordeling laat beïnvloeden door het gedrag van de aangesprokene.³²⁴

³¹⁸ House of Lords 1936, *Hughes/Lord Advocate*, AC 1936, 837; K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 280-281.

³¹⁹ P. GILIKER, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 231.

³²⁰ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 247; J. SPIER, *Unification of tort law: causation*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, 40-41; B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 269.

³²¹ J.-L. FAGNART, "La causalité. Partie 1. La notion de causalité" in H. SUIJKERBUIJK (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Waterloo, Kluwer, 2008, (15) 35-36.

³²² Cass. 5 juni 2003, *JLMB* 2004, 543, noot D. PHILIPPE, *NJW* 2004, 14, noot I. BOONE, *TBBR* 2005, 110, noot B. WEYTS; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 54-55.

³²³ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht - Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 55.

³²⁴ A.S. HARTKAMP, *C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht: Verbintenissenrecht Deel I*, Zwolle, Kluwer, 2008, 346.

Een tweede kritiek op de leer van de voorzienbare schade is dat het niet steeds eenvoudig is om te bepalen hoe strikt de soort van schade moet worden ingevuld.³²⁵ Neem het arrest *Tremain v Pike*. Het betrof de eigenaar van een boerderij die foutief de ratpopulatie toeliet om te groeien. Het gevolg is dat een veehoeder op de boerderij besmet raakt met leptospirose, dit is een zeer zeldzame ziekte. De rechter in deze zaak oordeelde dat de schade zowel onvoorzienbaar was, als van een geheel andere soort dan de voorzienbare gevolgen zoals het effect van een rattenbeet.³²⁶ Er kan dus uit geconcludeerd worden dat de soort schade heel eng kan worden beoordeeld. Het is ook niet altijd evident een onderscheid te maken tussen de soort schade en de omvang van de schade.³²⁷

³²⁵ W.E. PEEL en J. GOUDKAMP, *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 191; J.H. NIEUWENHUIS, *Onrechtmatige daden. Délits. Unerlaubte Handlungen. Torts*, Deventer, Kluwer, 2008, 64-65.

³²⁶ High Court 1969, *Tremain/Pike*, *WLR* 1969, volume 1, 1556.

³²⁷ K. HORSEY en E. RACKLEY, *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 248.

Afdeling VI. Tussenbesluit

159. In het tweede hoofdstuk wordt de tweede subonderzoeksvraag beantwoord: "*Welke alternatieve theorieën zijn er in het Belgische, Nederlandse en Engelse recht?*"

160. Het Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek werd besproken. Het Wetsvoorstel behoudt de equivalentieleer als uitgangspunt voor de vaststelling van het oorzakelijk verband (*supra* 43, nr. 97.). Er worden twee correcties geformuleerd op het criterium van de noodzakelijke voorwaarde om een onredelijke toepassing van de equivalentieleer te vermijden: de logische correctie en de beleidsmatige correctie (*supra* 44, nr. 98.).

161. Vervolgens werden de volgende alternatieve causaliteitstheorieën toegelicht: de leer van de adequate oorzaak, de leer van de efficiënte oorzaak, de leer van het rechtstreeks en onmiddellijk gevolg, de toerekening naar redelijkheid (Nederland) en de leer van de voorzienbare schade (Engeland).

In de meeste landen gebeurt de beoordeling naar het oorzakelijk verband in twee stappen. Dit is het geval voor de alternatieve causaliteitstheorieën. De eerste stap is de CSQN-test. In de tweede stap gaat de rechter na welke feitelijke oorzaken voldoende zwaarwegend zijn om er juridische consequenties aan te verbinden. Men beschouwt de feitelijke oorzaken dan niet als gelijkwaardig en past een billijkheidscorrectie toe om een beperkter aantal te selecteren.

162. Tot slot wordt met dit hoofdstuk ook de derde subonderzoeksvraag beantwoord: "*Moet de equivalentieleer behouden blijven of aangepast worden?*" De voor- en nadelen van de alternatieve causaliteitstheorieën zijn besproken, aan de hand van de volgende toetsingscriteria: de rechtszekerheid en de billijkheid. Ook op deze theorieën bestaat er veel kritiek. In het algemeen zijn de alternatieve causaliteitstheorieën billijk. Deze theorieën zijn voornamelijk gebaseerd op een daderperspectief. Het grootste nadeel van de alternatieve causaliteitstheorieën is de rechtsonzekerheid die het met zich meebrengt. De alternatieve causaliteitstheorieën worden niet uniform in de rechtspraak toegepast.

HOOFDSTUK III. AANBEVELINGEN

163. De evaluatie in de vorige twee hoofdstukken maken duidelijk dat het behouden van de equivalentieleer, in zijn huidige vorm, niet wenselijk is. De beoordeling van het oorzakelijk verband wordt volledig aan de rechtbanken overgelaten. Over het geheel genomen, gaat het om een zeer soepel stelsel dat opvallend flexibel is, maar niet erg duidelijk en voorspel voor de burger. Hiermee is vastgesteld dat er weldegelijk een probleem is. Dit hoofdstuk zal pogen twee voorstellen te formuleren, die tegemoetkomen aan de problemen omtrent het oorzakelijk verband in het Belgische recht. In een eerste afdeling zal worden onderzocht of de equivalentieleer kan behouden blijven mits een aantal correcties. In een tweede afdeling zal een nieuwe theorie worden voorgesteld, namelijk een alternatieve positieve causaliteitstheorie. De aanbevelingen steunen op dezelfde toetsingscriteria als de evaluatie van de verschillende causaliteitstheorieën, namelijk de rechtszekerheid en billijkheid (*supra* 3-4, nr. 10.).

Afdeling I. Voorstel 1: Correctie op de equivalentieleer

§1. Correctie in het Wetsvoorstel

164. Zoals hierboven aangehaald is, behoudt het Wetsvoorstel de equivalentieleer als uitgangspunt voor de vaststelling van het oorzakelijk verband (*supra* 43, nr. 97.). Echter introduceert het Wetsvoorstel twee correcties op het criterium van de noodzakelijke voorwaarde om een onredelijke toepassing van de equivalentieleer te vermijden: de logische correctie en de beleidsmatige correctie (*supra* 44, nr. 98.).

165. Het is niet bevredigend om een oordeel over het bestaan van het oorzakelijk verband uitsluitend te baseren op de vraag of het tot aansprakelijkheid leidende feit een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade of niet. Dit wordt aangetoond door het soms onbillijke resultaat van de equivalentieleer, de vele arresten van het Hof van Cassatie en rechtsvergelijkende gegevens.³²⁸ Er wordt wel eens gesuggereerd om de beslissing over het oorzakelijk verband geheel over te laten aan de feitenrechters. Volgens het Wetsvoorstel biedt dit geen aanvaardbare oplossing. De feitenrechter moet voldoende ruimte hebben om de grote diversiteit van concrete situaties tot haar recht te laten komen en om beleidsoverwegingen te laten meespelen. Echter moet er wel een denkkader zijn dat toelaat om beslissingen over causale verbanden te treffen op een voorspelbare en beleidsmatig aanvaardbare wijze.³²⁹ Dit brengt ons meteen bij de toetsingscriteria van de rechtszekerheid. Er is slechts rechtszekerheid wanneer de equivalentieleer uniform in de rechtspraak wordt toegepast. De vele arresten van het Hof van Cassatie tonen echter dat dit niet het geval is (*supra* 32, nr. 67.). De rechtszekerheid houdt ook in dat er een precieze wetgevende basis voorhanden moet zijn die voldoende duidelijk en gemakkelijk toepasbaar is. Het voorgaande toont aan dat een wettelijke regeling wenselijk is die de nodige nuance biedt. Het Wetsvoorstel komt hieraan tegemoet. Het Wetsvoorstel voert boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" in dat het aantal artikelen over buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek laat stijgen van

³²⁸ Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 93.

³²⁹ *Ibid.*

zes artikelen naar zevenenvijftig artikelen (*supra* 42-43, nr. 96.). De toekomstige wettelijke regeling zal ervoor zorgen dat de rechtszekerheid toeneemt.

166. Het Wetsvoorstel handhaaft het slachtoffervriendelijke karakter van de causaliteitsregels. Verder voorziet het Wetsvoorstel in een algemeen criterium dat de rechter, bij wege van uitzondering, toelaat het *conditio sine qua non*-verband als onvoldoende te beschouwen en aansprakelijkheid af te wijzen (art. 6.19, §2 Wetsvoorstel).³³⁰ Dit voorstel kan men ook terugvinden in de rechtsleer.³³¹ De toetsingscriteria van de billijkheid is hier van belang. De equivalentieleer is slechts billijk indien het een eerlijk evenwicht bekomt tussen de belangen en rechten van zowel het slachtoffer als de dader. In het huidige recht wordt aangenomen dat de equivalentieleer een slachtoffervriendelijke leer is (*supra* 30, nr. 61.). De beoogde hervorming, het Wetsvoorstel, strekt ertoe om het aansprakelijkheidsrecht een stevigere basis te geven, in het belang van alle betrokkenen. Dit leidt bijgevolg tot meer billijkheid.³³²

§2. Correctie in de rechtsleer

167. Het verdient een aanbeveling om de equivalentieleer te behouden, mits een aantal correcties door te voeren. Dit wordt bevestigd door BOCKEN.³³³ Het grote voordeel van de equivalentieleer, naast de slachtoffervriendelijkheid, is het objectief karakter. De rechter moet nagaan of de schade zich op dezelfde manier zou hebben voorgedaan, zoals ze zich *in concreto* heeft voorgedaan. Er is bijgevolg geen subjectieve interpretatievrijheid voor de rechter. Daarentegen brengt de toepassing van de equivalentieleer verschillende problemen met zich mee. Zoals gezien, is er heel wat systematisch afwijkende rechtspraak op de equivalentieleer (*supra* 32, nr. 66.). De rechters passen de equivalentieleer niet op een consequente manier toe. De reden hiervoor is dat de rechtspraak de onbillijke gevolgen van de equivalentieleer trachten te temperen. Maar deze niet-consequente afwijkingen leiden tot rechtsonzekerheid. Daarom is het noodzakelijk dat er uitdrukkelijke uitzonderingen op de equivalentieleer worden erkend. Zoals gezien bestaat er in de rechtspraak van het Hof van Cassatie twee welomlijnde uitzonderingen op de equivalentieleer, namelijk de gevallen van *fraus omnia corrumpit* (*supra* 20, nr. 42.) en een foutieve reactie op een voorzienbare hinderen (*supra* 34, nr. 72.). Deze rechtspraak kan toegejuicht worden en dient behouden te blijven. Beide uitzonderingen zijn door het Hof van Cassatie erkend/aanvaard. Op dit punt wijkt deze afdeling niet af van het huidige Belgische recht. De enige vernieuwing die deze masterscriptie voorstelt, is het uitdrukkelijk erkennen van deze uitzonderingen.

168. Vervolgens is er ook heel wat afwijkende rechtspraak die niet terug te brengen is tot een van de uitzonderingen. BOCKEN stelt voor om in een algemeen criterium te voorzien zodat de feitenrechter, in uitzonderlijke gevallen, het *conditio sine qua non*-verband als onvoldoende kan

³³⁰ *Ibid.*

³³¹ H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in B. TILLEMEN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 245; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, 2015, 449; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Kluwer, Mechelen, 2007, 27.

³³² Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001, 5.

³³³ H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in B. TILLEMEN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 244.

beschouwen om aansprakelijkheid te vestigen.³³⁴ Er wordt in een soort billijkheidscorrectie voorzien, waarin het basisprincipe dat de CSQN-test het oorzakelijk verband vaststelt behouden blijft. Indien door de toepassing van de equivalentieleer het kennelijk onredelijk zou zijn om de schadeverwekker aansprakelijk te stellen, zal de billijkheidscorrectie toegepast worden. Dit criterium zou volgens BOCKEN een soortgelijke werking hebben als dat van de goede trouw in het contractueel recht en het begrip rechtsmisbruik.³³⁵ De nadelen, die de equivalentieleer met zich meebrengt, worden door dit voorstel aangepakt. Het biedt een antwoord op het probleem van de onbillijke gevolgen. Indien de rechter van mening is dat het vaststellen van aansprakelijkheid kennelijk onredelijk zou zijn, kan hij deze aansprakelijkheid afwijzen. Daarnaast biedt deze correctie ook een oplossing voor de rechtsonzekerheid die de afwijkende rechtspraak tot gevolg heeft. Deze talrijke rechtspraak toont aan dat rechters soms *de facto* een billijkheidstoetsing doorvoeren. Het is aangewezen om dit te erkennen en zo de rechtszekerheid te vergroten.

169. In het Wetsvoorstel werd een oplossing voorzien voor een aantal situaties waarvoor de equivalentieleer geen duidelijk antwoord biedt of soms tot te mechanische en onbillijke oplossingen leidt. Zoals hierboven reeds aangehaald is, voorziet art. 6.19, §2 Wetsvoorstel in een beleidsmatige correctie op de equivalentieleer (*supra* 44, nr. 98.). Deze beleidsmatige correctie komt neer op de billijkheidscorrectie die BOCKEN voorstelt. Deze billijkheidstoetsing voert een vernieuwing door in het Belgische aansprakelijkheidsrecht. Het Wetsvoorstel wijkt af van het klassieke uitgangspunt, namelijk de strikte toepassing van de equivalentieleer. De bepaling in het Wetsvoorstel biedt een wettelijke grondslag voor de afwijzing van aansprakelijkheid ingeval de toepassing van de basisregel tot een kennelijk onredelijk resultaat zou leiden. Bijgevolg is er dus ook meer rechtszekerheid.

Afdeling II. Voorstel 2: Een alternatieve positieve causaliteitstheorie

170. In de huidige rechtsleer en in zo goed als alle andere hedendaagse literatuur die deze problematiek behandelt, wordt aangenomen dat in het Belgisch recht de equivalentieleer geldt. Het Belgisch positief recht kan volgens KRUIHOF echter beter worden weergegeven door een andere causaliteitsleer, omdat een groter deel van de heersende cassatierechtspraak kan worden verklaard aan de hand van een andere regel.³³⁶ Deze alternatieve causaliteitsleer wordt hier besproken.

§1. De gangbare positieve causaliteitstheorie

171. Het Hof van Cassatie heeft zelf eigenlijk nooit een algemene causaliteitstheorie geëxpliciteerd. Haar rechtspraak geeft alleen een aantal richtlijnen over hoe een oorzaak door de feitenrechter kan en/of moet worden vastgesteld. In veel van deze arresten schrijft het Hof de CSQN-test voor. Deze test bevat zowel een negatieve als positieve functie. De negatieve functie houdt in dat de feitenrechter het oorzakelijk verband mag ontkennen indien hij heeft vastgesteld dat het feit

³³⁴ H. BOCKEN, "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in B. TILLEMEN en I. CLAEYS (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, (215) 245.

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Morsel, Intersentia, 2015, 141-142.

in de gegeven omstandigheden niet nodig was om tot de schade te komen. Deze negatieve functie van de CSQN-regel maakt deel uit van het aansprakelijkheidsrecht van de meeste omringende landen. Over deze aansprakelijkheid uitsluitende functie van de CSQN-test bestaat dus relatief weinig discussie. De Belgische rechtspraak gaat echter verder en gebruikt de CSQN-test niet alleen om bepaalde feiten als oorzaak te kunnen uitsluiten, maar ook om bepaalde feiten aan te duiden als oorzaak. Dit is de positieve functie.³³⁷ Op basis van deze rechtspraak besluit de rechtsleer unaniem dat het Belgisch recht betreffende het oorzakelijk verband kan worden weergegeven door de equivalentieleer. Toch zijn er heel wat gevallen waarin de Belgische rechtspraak systematisch en dus voorspelbaar een feit niet als oorzaak van schade aanmerkt (*supra* 32, nr. 66-67.). Deze systematische rechtspraak kan niet worden verklaard en dus ook niet worden voorspeld op basis van de equivalentieleer. De rechtsleer erkent dit en noemt deze gevallen afwijkingen van of temperingen of uitzonderingen op de equivalentieleer.³³⁸

§2. Een alternatieve positieve causaliteitstheorie

172. Volgens KRUIHOF kan er een regel worden geformuleerd die de bestaande causaliteitsrechtspraak van het Hof van Cassatie beter weergeeft dan de regel dat elk feit dat *in concreto* een noodzakelijke voorwaarde was voor de schade een oorzaak van deze schade is. Volgens hem moet er ervan uitgegaan worden dat de zogenaamde afwijkende rechtspraak deel uitmaakt van het positief recht. Hetgeen KRUIHOF voorstelt is geen normatieve theorie. Bijgevolg is het dus niet de bedoeling de Belgische rechters te vragen concrete gevallen in de toekomst anders te beslechten dan zij tot nu toe doen. De voorgestelde theorie probeert alleen de bestaande cassatierechtspraak en dus het Belgisch positief recht zo goed mogelijk in een regel weer te geven.³³⁹

173. Het basisidee van de voorgestelde theorie ligt vervat in de vaststelling dat het Belgisch aansprakelijkheidsrecht zoals het vandaag in de rechtsleer wordt beschreven een onhoudbare inconsistentie blijkt te bevatten.³⁴⁰

174. Enerzijds is er de juridische relatie tussen het slachtoffer en de aansprakelijke(n). Er bestaat de verplichting tot schadeloosstelling van de aansprakelijke(n) ten aanzien van de benadeelde partij. Dit wordt de *obligatio* genoemd. De *obligatio* van de aansprakelijke(n) ontstaat alleen indien er een oorzakelijk verband wordt vastgesteld, waarbij het criterium de CSQN-test is. Indien er meerdere personen aansprakelijk zijn voor het schadegeval, dan zal elk van de medeaansprakelijken tegenover de benadeelde *in solidum* gehouden zijn het geheel van de schade te vergoeden.

175. Anderzijds is er de juridische relatie tussen de medeaansprakelijken onderling. De aansprakelijke die de benadeelde schadeloos heeft gesteld, heeft een regresvordering op de andere medeaansprakelijken. Dit noemt men de *contributio*.

³³⁷ M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 142-144.

³³⁸ *Ibid.*, 146 en 165.

³³⁹ *Ibid.*, 169-171.

³⁴⁰ *Ibid.*, 172.

176. De vraag die gesteld kan worden is: op basis van welke criterium wordt bepaald tot welke bijdrage elke medeaansprakelijke is gehouden? Het criterium dat door het Hof van Cassatie wordt gehanteerd is dat van de bijdrage van het feit in de totstandkoming van de schade. Het Hof van Cassatie heeft dit bevestigd in het principearrest van 4 februari 2008³⁴¹ en sindsdien wordt dit ook gevolgd in de rechtspraak. Dit criterium wordt de "causale bijdrage" van het feit genoemd.³⁴²

177. Het beoordelen van de causale bijdrage is een feitenkwestie, die wordt overgelaten aan het soevereine oordeel van de feitenrechter. Wat de "causale bijdrage" nu precies inhoudt is onduidelijk. Het Hof van Cassatie heeft in haar principearrest van 2008 dit criterium wel opgelegd, maar heeft het niet nader ingevuld.

178. In dit systeem kunnen dus *alleen feiten die het in het schadegeval gerealiseerde risico hebben verhoogd als oorzaak worden beschouwd*. Met andere woorden: geen causaal verband zonder causale bijdrage.

179. De vermelde interne inconsistentie verdwijnt echter indien men het begrip oorzaak in de aansprakelijkheid begrijpt als elk feit dat (1) in de concrete omstandigheden van het geval noodzakelijk was om tot de schade te komen zoals deze is ontstaan en dat (2) hierbij tevens een causale bijdrage heeft geleverd. Het eerste element van deze omschrijving is de gewone CSQN-vereiste, die in zo goed al alle andere causaliteitstheorieën geldt. Het tweede element blijkt volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie te bestaan uit een verhoging van het in het schadegeval gerealiseerde risico.

180. De voorgestelde causaliteitsregel herstelt niet alleen de consistentie van het geheel van regels over causaliteit, maar dit alternatieve causaliteitsbegrip is ook in staat de systematisch van de equivalentieleer afwijkende rechtspraak te verklaren en te voorspellen. In alle hoger besproken typegevallen (*supra* 32, nr. 67.) waarin het Hof expliciet of impliciet toelaat dat de feitenrechters beslissingen nemen die op basis van de equivalentieleer niet zijn te verklaren of te voorspellen, blijkt het niet als oorzaak beschouwde feit wel een *in concreto* noodzakelijke voorwaarde te zijn geweest om tot de schade te komen zoals deze is ontstaan. Maar wel blijkt dat dit feit ofwel het risico waarvan het concrete schadegebeuren een realisatie vormde niet heeft verhoogd, deze verhoging te onzeker was om als feit aan te nemen, of dat de aan het feit te wijten verhoging van het risico ondertussen weer ongedaan was gemaakt.

181. Het is belangrijk te vermelden dat het niet gaat om een uitzondering of afwijking of tempering van de equivalentieleer, maar om een alternatieve theorie die de equivalentieleer volledig kan vervangen als verklarende of weergevende theorie van het Belgisch positief recht. In deze voorgestelde theorie hoeft er geen verantwoording te worden gegeven waarom bepaalde categorieën

³⁴¹ Cass. 4 februari 2008, C.06.0236.F, nr. 81, *Pas.* 2008, 329.

³⁴² M. KRUIHOF, "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 174-175.

gevallen anders zouden worden behandeld dan voorgeschreven volgens een algemene regel. Dit reden hiervoor is dat er maar één criterium wordt gegeven dat alle causaliteitsbeslissingen verklaart.

Afdeling III. Tussenbesluit

182. In het derde en laatste hoofdstuk wordt de derde subonderzoeksvraag beantwoord: “*Moet de equivalentieleer behouden blijven of aangepast worden?*” De equivalentieleer is een nuttig instrument, mits de invoering van een aantal correcties. Naar mijn mening is het voorstel van KRUITHOF, die een alternatieve positieve causaliteitstheorie invoert, te verregaand/drastisch. De equivalentieleer is een instrument dat al jaren toegepast wordt door de rechtspraak. De rechtspraak heeft zijn draai gevonden in het toepassen van de equivalentieleer. Indien een volledig nieuwe causaliteitstheorie ingevoerd zou worden, betekent dit dat de rechters zich weer zullen moeten aanpassen. Die zou de rechtszekerheid naar mijn mening niet ten goede komen. Verder ben ik er ook niet van overtuigd dat de nieuwe positieve causaliteitstheorie die KRUITHOF voorstelt alle problemen oplost.

183. Het overstappen op een andere causaliteitstheorie is niet aangeraden. Een groot voordeel van de alternatieve causaliteitstheorieën is de billijkheid die het met zich meebrengt. Dit groot voordeel, de billijkheid, is momenteel niet terug te vinden in de equivalentieleer. De equivalentieleer is slachtoffervriendelijk maar besteed niet veel aandacht aan de dader. Het Wetsvoorstel komt tegemoet aan die onbillijkheid. Het slachtoffervriendelijk karakter wordt gehandhaafd in het Wetsvoorstel. Verder voorziet het Wetsvoorstel in een uitzondering die toelaat het *conditio sine qua non*-verband als onvoldoende te beschouwen en aansprakelijkheid af te wijzen. Het Wetsvoorstel is dus zowel billijk voor het slachtoffer als voor de dader. In tegenstelling tot het Wetsvoorstel, zijn de alternatieve causaliteitstheorieën voornamelijk gebaseerd op een daderperspectief.

Een groot nadeel van de alternatieve causaliteitstheorieën is de rechtsonzekerheid die het met zich meebrengt. Dit groot nadeel, de rechtsonzekerheid, is momenteel ook terug te vinden in de equivalentieleer. Het Wetsvoorstel komt tegemoet aan die rechtsonzekerheid. Het verankerd wettelijke bepalingen m.b.t. buitencontractuele aansprakelijkheid in boek 6 “Buitencontractuele aansprakelijkheid”. Bijgevolg zal de toekomstige wettelijke regeling ervoor zorgen dat de rechtszekerheid toeneemt.

184. Bijgevolg is een drastische hervorming van het aansprakelijkheidsrecht, op het vlak van de equivalentieleer, op dit moment niet nodig. Deze masterscriptie stelt dus niet voor om over te stappen naar een andere causaliteitstheorie. Het doet wel een voorstel om twee welomlijnde uitzonderingen en een billijkheidscorrectie op de equivalentieleer uitdrukkelijk te aanvaarden. De twee uitdrukkelijke uitzonderingen worden reeds *de facto* in de rechtspraak toegelaten. Het kan enkel een voordeel zijn om deze in het BW te voorzien.

Met het Wetsvoorstel is er al een vooruitgang en verbetering op komst. Deze verbetering is verregaand genoeg aangezien de wettelijk verankerde bepalingen inzake buitencontractuele aansprakelijkheid zullen leiden tot meer billijkheid en rechtszekerheid, i.t.t. de alternatieve

causaliteitstheorieën die billijk zijn maar rechtsonzekerheid met zich meebrengen. Naar mijn oordeel kan de equivalentieleer behouden blijven, mits de invoering van een aantal correcties. Indien achteraf blijkt dat dit niet voldoende is, kan er nog altijd worden gedacht aan een drastische hervorming. Maar deze hervorming, dat een andere causaliteitsleer invoert, is naar mijn mening nu niet aan de orde.

CONCLUSIE

185. De centrale onderzoeksvraag van deze masterscriptie luidt: *“Is de huidige equivalentieleer, zoals ingevuld door het Hof van Cassatie, nog altijd wenselijk of is er nood aan hervorming?”* In het licht van mijn onderzoeksresultaten kan op de centrale onderzoeksvraag positief geantwoord worden. Deze masterscriptie heeft onderzocht of het wenselijk is om de equivalentieleer in haar huidige vorm te behouden. Dit onderzoek toont aan dat dit niet aangewezen is. Het leerstuk van de equivalentieleer leidt niet steeds tot de juiste resultaten in het huidige aansprakelijkheidsrecht. Uit dit onderzoek zijn verschillende knelpunten gebleken. Het grote voordeel van objectiviteit en slachtoffervriendelijkheid wegen niet op tegen de nadelen van rechtsonzekerheid en onbillijkheid, die de equivalentieleer in het huidig Belgisch recht met zich meebrengt.

186. Daarnaast heeft deze masterscriptie onderzocht hoe de causaliteitsvereiste in België dan wel moet worden ingevuld. Vooreerst werden de alternatieve causaliteitstheorieën geëvalueerd. Het grote voordeel van deze alternatieve causaliteitstheorieën is de billijkheid. Dit voordeel weegt niet op tegen de rechtsonzekerheid die deze theorieën met zich meebrengt.

187. In het onderzoek werd gezocht naar een manier om deze knelpunten te verhelpen, dit werd gevonden in het Wetsvoorstel houdende boek 6 “Buitencontractuele aansprakelijkheid” (= aanbevelingen). Met het Wetsvoorstel blijken de knelpunten verholpen te worden. Het Wetsvoorstel zou een volledig antwoord kunnen bieden op de knelpunten binnen het leerstuk van de equivalentieleer. Het Wetsvoorstel behoudt de equivalentieleer als uitgangspunt voor de vaststelling van het oorzakelijk verband maar introduceert twee correcties.

Vooreerst voorziet het Wetsvoorstel in een logische correctie. In artikel 6.19, §1, tweede lid Wetsvoorstel komt men tegemoet aan de onaanvaardbare gevolgen van cumulatieve of dubbele oorzakelijkheid. In sommige gevallen waarin de tot aansprakelijkheid leidende gebeurtenis geen *conditio sine qua non* is, mag deze toch als een oorzaak worden beschouwd. De voorwaarde is wel dat zij in afwezigheid van andere omstandigheden dezelfde schade zou hebben veroorzaakt.

Daarnaast voorziet het Wetsvoorstel in een beleidsmatige correctie. Artikel 6.19, §2 Wetsvoorstel geeft aan de rechter een basis om onredelijke consequenties van de toepassing van de equivalentieleer te vermijden.

Deze correcties komen tegemoet aan de problemen van de rechtsonzekerheid en onbillijkheid, die de grootste punten van kritiek op de equivalentieleer zijn. Daarnaast blijft de doelstelling ervan overeind, namelijk het vergoeden van het slachtoffer.

188. Deze masterscriptie stelt voor om de equivalentieleer te behouden maar om twee correcties op de equivalentieleer te aanvaarden. Het onderzoek heeft aangetoond dat er nood is aan hervorming. De oplossing werd gevonden in het Wetsvoorstel. Het Wetsvoorstel laat het aantal artikelen over buitencontractuele aansprakelijkheid in het Burgerlijk Wetboek stijgen van zes artikelen naar zevenenvijftig artikelen. Hierdoor zal het toekomstig recht ervoor zorgen dat de

rechtszekerheid toeneemt. Verder wordt het slachtoffervriendelijk karakter gehandhaafd in het Wetsvoorstel maar geeft het Wetsvoorstel ook een stevigere basis in het belang van alle betrokkenen. Dit leidt bijgevolg tot meer billijkheid.

189. Het behouden van de equivalentieleer, mits een aantal hervormingen, is nog altijd wenselijk. De evaluatie van de alternatieve causaliteitstheorieën toont aan dat het overstappen op een alternatieve causaliteitsleer niet opportuun is. Na een grondige analyse van de verschillende causaliteitstheorieën kan gesteld worden dat er geen ideale causaliteitsleer bestaat. Elke causaliteitsleer is noodzakelijk een afweging van de verschillende belangen. Het Wetsvoorstel toont aan dat het behouden van de equivalentieleer opportuun is.

BIBLIOGRAFIE

Wetgeving

België:

Art. 1382-1386bis oud Burgerlijk Wetboek.

Wetsvoorstel houdende boek 6 "Buitencontractuele aansprakelijkheid" van het Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer 2022-23, nr. 55 3213/001.

MB van 30 september 2017 houdende oprichting van de Commissie tot hervorming van het Burgerlijk Wetboek, *BS* 9 oktober 2017.

Nederland:

Art. 6:98 Nederlands Burgerlijk Wetboek.

Rechtspraak

België:

Cass. 12 april 2018, C.17.0317.N.

Cass. 9 december 2015, AR P.150578.F.

Cass. (Fr.) 29 oktober 2014, *Arr.Cass.* 2014, 2374.

Cass. (Fr.) 29 oktober 2014, *T. Gez.* 2018-19, noot N. Colette-Basecqz.

Cass. 28 mei 2014, *Arr.Cass.* 2014, 1355.

Cass. (Fr.) 6 december 2013, *Arr.Cass.* 2013, 2640.

Cass. (Fr.) 6 december 2013, *Pas.* 2013, 2457-2484.

Cass. 6 december 2013, AR C.10.0204.F.

Cass. 23 september 2013, AR C.12.0559.N.

Cass. 10 juni 2013, AR P.02.1358.N.

Cass. 31 mei 2013, AR C.12.0399.N.

Cass. 26 april 2013, AR C.12.0286.N.

Cass. 7 maart 2013, *Arr.Cass.* 2013, 598.

Cass. 18 juni 2010, AR C.08.0211.F.

Cass. 13 januari 2010, AR P.09.0705.F.

Cass. 23 april 2009, *Arr.Cass.* 2009, *NJW* 2010, noot S. Guiliams.

Cass. 18 februari 2009, AR P.08.1462.F.

Cass. 4 november 2008, *RW* 2009-10, 1561, noot B. Weyts.

Cass. 29 oktober 2008, AR 08.0901.F.

Cass. 28 mei 2008, P.08.0226.F.

Cass. 4 februari 2008, C.06.0236.F, nr. 81, *Pas.* 2008, 329.

Cass. 9 oktober 2007.

Cass. 6 november 2007, *RW* 2007-08, met noten van C. Idoman, A. Van Oevelen en B. Weyts.

Cass. 12 juni 2007, *RW* 2019-19, 381.

Cass. 12 januari 2007, *Pas.* 2007, I, 62, *TBH* 2007, 786, noot C. VAN SCHOUBROECK, *NJW* 2007, 845, noot G. JOCQUE.

Cass. 14 december 2006, *Pas.* 2006, 2667, concl. J. GENICOT.

Cass. 15 november 2006, *Pas.* 2006, 2336.

Cass. 8 november 2006, *Pas.* 2006, 2291, *VAV* 2007.

Cass. 26 oktober 2004, *Pas.* 2004, nr. 508.

Cass. 22 oktober 2004, *Arr. Cass.* 2004, 1672, met concl. D. THYS.

Cass. 30 september 2004, AR C.03.0376.F.

Cass. 2 september 2004, AR C.01.0186.F.

Cass. 25 juni 2004, *Arr. Cass.* 2004, 1234, *Pas.* 2004, 1171, *TBH* 2005, 855, noot G. JOCQUÉ, *T.Verz.* 2005, 86.

Cass. 14 mei 2004, *RGAR* 2006, nr. 14135.

Cass. 22 april 2004, AR C. 01.0484, *Juristenkrant* 2004, *RW* 2004-05, 827, noot B. Weyts.

Cass. 17 juni 2003, AR P.03.0188.N.

Cass. 10 juni 2003, AR P.02.1358.N.

Cass. 5 juni 2003, *JLMB* 2004, 543, noot D. PHILIPPE, *NJW* 2004, 14, noot I. BOONE, *TBBR* 2005, 110, noot B. WEYTS.

Cass. 20 maart 2003, *Arr. Cass.* 2003, *Pas.* 2003, 565, *RW* 2005-06, 1096, *Verkeersrecht* 2003, 249.

Cass. 10 december 2002, *Pas.* 2002, nr. 660.

Cass 6 november 2002, *RW* 2002-03, noot B. Weyts.

Cass. 12 oktober 2001, *Verkeersrecht* 2002, 414.

Cass. 19 februari 2001, *Arr. Cass.* 2001.

Cass. 20 februari 2001, *Arr. Cass.* 2001.

Cass. 23 februari 2000, *Arr. Cass.* 2000.

Cass. 20 februari 2000, P.99.1574.F.

Cass. 2 november 1999, *Arr. Cass.* 1999, 1363, *Pas.* 1999, 1421, *Verkeersrecht* 2000, 189.

Cass. 25 maart 1997, *Arr. Cass.* 1997, 399.

Cass. 2 november 1994, AR P.94.0606.F.

Cass. 11 oktober 1989, *RGAR* 1992, noot F. Glansdorff (Poncin-arrest).

Cass. 6 september 1988.

Cass. 22 november 1988.

Cass. 19 november 1987, *Arr. Cass.* 1987-88.

Cass. 13 april 1988, *Arr. Cass.* 1987-88, *JLMB* 1988, noot P. Henry.
Cass. 3 februari 1987, *RW* 1987-88.
Cass. 13 februari 1987, *Arr. Cass.* 1986-1987.
Cass. 14 oktober 1985, *RCJB* 1988, 341, met noot M. Van Quickenborne.
Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, *JT* 1986 en *RW* 1984-85, noot M. Van Quickenborne.
Cass. 9 maart 1984, *Arr. Cass.* 1983, *RCJB* 1986, noot M. Van Quickenborne, *RGAR* 1986, *RW* 1983-84, noot R. Kruithof.
Cass. 12 oktober 1984, *RW* 1984-85.
Cass. 19 januari 1984, *Arr. Cass.* 1983-84, 585.
Cass. 13 oktober 1981, *Arr. Cass.* 1981-82.
Cass. 28 april 1978, *Arr. Cass.* 1978, 1004, met concl. F. DUMON.
Cass. 24 juni 1977, *Pas.* 1977, I, 1087.
Cass. 13 oktober 1973, *Arr. Cass.* 1974.
Cass. 18 november 1963, *Pas.* 1964, I, 288.
Cass. 28 november 1960, *Pas.* 1961, I.
HvJ 5 maart 1996, *Brasserie du pêcheur*.
Gent (1e k.) 22 mei 2014, *TBBR* 2016, 149-154, noot F. Auvray.
Gent 24 april 1998, *T. Gez.* 1999-00, noot J. Ter Heerdt.
Brussel 26 maart 2012, *RGAR* 2012.
Brussel, 24 februari 1989, *RGAR* 1990, nr. 11.618, noot F. Glansdorff.
Brussel 17 oktober 1962.
Pol. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 11 oktober 2018, *RW* 2020-21, 715-717.

Nederland:

HR 3 februari 1927, *NJ* 1927, 636 (Haagsche Post).
HR 25 maart 1983, *NJ* 1984, 629, noot C.J.H. Brunner (Steengaassteller).
HR 1 juli 1977, *NJ* 1978, 84, noot G.J. Scholten (Van Hees/Esbeek).
HR 19 december 1975, *NJ* 1976, 280, noot G.J. Scholten (Rijksweg 12).
HR 21 juni 1974, *NJ* 1975, 84, noot G.J. Scholten (Windmill).
HR 20 maart 1970, *NJ* 1970, 251, noot G.J. Scholten (Waterwingebied Leeuwarden).

Engeland:

House of Lords 1961, 'The wagon mound no. 1', *AC* 1961, 617.
House of Lords 1936, Hughes/Lord Advocate, *AC* 1936, 837.

Court of Appeal, 'Re Polemis and Furness, Withy & Co', *KB* 1921, volume 3, 560.

High Court 1971, *Vacwell Engineering Co Ltd/B.D.H. Chemicals Ltd*, *CA* 1971.

High Court 1969, *Tremain/Pike*, *WLR* 1969, volume 1, 1556.

Rechtsleer

Boeken:

België:

BOCKEN, H., DUBUISSON, B., JOCQUÉ, G., SCHAMPS, G., VANSWEEVELT, T., DELVOIE, J. en ZAMMITTO, B., *De hervorming van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure / la Charte, 2019, 168 p.

BOCKEN, H., BOONE, I., m.m.v. KRUIHOF, M., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, 283 p.

BOCKEN, H. en BOONE, I., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 284 p.

CLAEYS, I. en TILLEMANN, B., *Buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Brugge, die Keure, 2004, 361 p.

DE CORTE, R., DE GROOTE, B. en BRULOOT, D., *Privaatrecht in hoofdlijnen. Volume 2*, Heverlee, LeA Uitgevers, 2022, 570 p.

DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 1196 p.

DUBUISSON, B., CALLEWAERT, V., DE CONINCK, B. en GATHEM, G., *La responsabilité civile. Chronique de jurisprudence 1997-2007. Volume I : Le fait générateur et le lien causale*, Brussel, Larcier, 2009, 1074 p.

FAGNART, J.-L., *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 366 p.

GEENS, K., *De sprong naar het recht voor morgen. Herodificatie van de basiswetgeving*, Brussel, FOD Justitie, 2016, 83 p.

JANSEN, C.H.M., *Onrechtmatige daad: algemene bepalingen (Monografieën BW nr. B45)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2009, 101 p.

KESTEMONT, L. en SCHOUKENS, P., *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 143 p.

MATTHYS, J., *Evaluatie en vergoeding van lichamelijke schade*, Mortsel, Intersentia, 2020, 746 p.

PIRSON, R. en DE VILLÉ, A., *Traité de la responsabilité civile extra-contractuelle*, II, Brussel, Bruylant, 1935, 700 p.

SOMERS, S., *Aansprakelijkheidsrecht en mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2016, 788 p.

STIJNS, S. en SAMOY, I., *Leerboek Verbintenissenrecht – Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 408 p.

TANGHE, J., *Het gebrek in het leerstuk van de zaakaanprakelijkheid*, Mortsel, Intersentia, 2022, 466 p.

ULRICHTS, H., *Schaderegeling in België*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2018, 752 p.

VAN DEN BOGAERDE, M., *Pluraliteit van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, die Keure, 2015, 668 p.

VAN GERVEN, W. en COVEMAEKER, S., *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2006, 719 p.

VAN GERVEN, W. en VAN OEVELEN, A., *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 728 p.

VAN OMMESLAGHE, P., *Traité élémentaire de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2013, 2641 p.

VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*, Brussel, Bruylant, 2010, 2665 p.

VAN QUICKENBORNE, M., *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 160 p.

VAN QUICKENBORNE, M., *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid: een methodologische en positief-rechtelijke analyse*, Ledeberg: Erasmus, 1972, 554 p.

VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 935 p.

WEYTS, B., *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 560 p.

Nederland:

ASSER, C. en HARTKAMP, A.S., *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Verbintenissenrecht. De verbintenis in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 2004, 713 p.

HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *De verbintenis in het algemeen 6 II in Asser Serie*, Deventer, Kluwer, 2013, 440 p.

HARTKAMP, A.S., *C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht: Verbintenissenrecht Deel I*, Zwolle, Kluwer, 2008, 408 p.

KLAASSEN, C.J.M., *Schadevergoeding: algemeen, deel 2*, Deventer, Kluwer, 2007, 103 p.

NIEUWENHUIS, J.H., *Onrechtmatige daden. Délits. Unerlaubte Handlungen. Torts*, Deventer, Kluwer, 2008, 92 p.

SPIER, J., *Unification of tort law: causation*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, 176 p.

VAN DUNNÉ, J.M., *Onrechtmatige daad. Overige verbintenissen*, Deventer, Kluwer, 2004, 1001 p.

VERHEIJ, A.J., *Onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 2005, 213 p.

VAN SCHELLEN, J., *Toerekening naar redelijkheid naar huidig en komend recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1985, 191 p.

VAN SCHELLEN, J., *Juridische causaliteit*, Deventer, Kluwer, 1972, 354 p.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK, A.J.O. en JONGENEEL, R.H.C., *Eigen schuld en medeaansprakelijkheid*, Zwolle, Kluwer, 1995, 214 p.

Engeland:

BERMINGHAM, V., *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2011, 213 p.

DEAKIN, S., JOHNSTON, A. en MARKESINIS, B., *Markesinis and Deakin's Tort law*, Oxford, Clarendon Press, 2008, 1056 p.

DOBBS, D., *The law of torts*, U.S., West Academic Press, 2000, 1648 p.

GILIKER, P., *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 672 p.

HORSEY, K. en RACKLEY, E., *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 561 p.

HORSEY, K. en RACKLEY, E., *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 698 p.

HORSEY, K. en RACKLEY, E., *Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 618 p.

PEEL, W.E. en GOUDKAMP, J., *Tort*, Londen, Sweet & Maxwell, 2014, 852 p.

VAN DAM, C., *European tort law*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 538 p.

Bijdragen in verzamelwerken:

België:

BOCKEN, H., "Actuele problemen inzake het oorzakelijk verband" in STORME, M.E. (ed.), *Recht halen uit aansprakelijkheid*, Gent, Mys en Breesch, 1993, 81-121.

BOCKEN, H., "Toerekening van aansprakelijkheid op grond van de equivalentieleer" in TILLEMANN, B. en CLAEYS, I. (eds.), *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2004, 215-246.

BOCKEN, H., "Geen kans verloren. Causale onzekerheid en de rechtspraak van het Hof van Cassatie over het verlies van een kans" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 271-325.

BOCKEN, H., "De conditio sine qua non en het rechtmatig alternatief" in BOYDENS, R. en DE BAERDEMAEKER, R. (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, 109-129.

BOCKEN, H., "Samenloop en causaliteit in het Voorontwerp Buitencontractuele aansprakelijkheid" in SAMOY, I. en VAN SCHOU BROECK, C. (eds.), *Trends en evoluties in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 11-41.

BOONE, I., "Uitgaven of prestaties gedaan krachtens een wettelijke, reglementaire of contractuele verplichting: van schade naar (verbreking van) oorzakelijk verband en terug naar schade" in X (ed.), *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, XXXIIIste Postuniversitaire cyclys Willy Delva, Mechelen, Kluwer, 2007, 233-270.

BOONE, I., "De verbreking van het oorzakelijk verband verbroken" in *Gandius Actueel VII*, Mechelen, Kluwer, 2002, 105-137.

BOONE, I., "Recente ontwikkelingen inzake causaliteit" in STORME, M.E. (ed.), *Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 2004, 53-74.

BORUCKI, C., KAHN, C., STETTLER, G., BENTVELZEN, F. en NUNINGA, T., "Oorzakelijk verband" in GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, 141-151.

DURANT, I., "A propos de ce lien qui doit unir la faute au dommage" in DUBUISSON, B. en HENRY P. (eds.), *Droit de la responsabilité. Morceaux choisis*, Antwerpen, Larcier, 2004, 7-68.

DURANT, I., "La causalité, simple trait d'union ou véritable variable d'ajustement?" in P. WERY (ed.), *Droit des obligations : développements récents et pistes nouvelles*, CUP vol. 96, Luik, Anthémis, 2007, 37-82.

FAGNART, J.-L., "La causalité. Partie 1. La notion de causalité" in H. SUIJKERBUIJK (ed.), *Responsabilités. Traité théorique et pratique*, Waterloo, Kluwer, 2008, 15-128.

FORIERS, P.A., "Aspect du dommage et du lien de causalité (parcours dans la jurisprudence récente de la Cour de cassation)" in ROMAIN, J.F. (ed.), *Droit des obligations. Notions et Mécanismes en matière de responsabilité*, Brussel, Bruylant, 2014, 7-52.

JAFFERALI, R., "L'alternative légitime dans l'appréciation du lien causal, corps étranger en droit belge de la responsabilité?" in GLANSDORFF, F. (ed.), *Droit de la responsabilité. Questions choisies*, Brussel, Larcier, 2015, 97-164.

KRUIITHOF, M., "Oorzaak of aanleiding? Geen causaal verband zonder causale bijdrage" in VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B. (eds.), *Actuele ontwikkelingen in het aansprakelijkheidsrecht en verzekeringsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2015, 139-208.

VAN OMMESLAGHE, M., "Le concept de l'alternative légitime en droit de la responsabilité civile" in BOYDENS, R. en DE BAERDEMAEKER, R. (eds.), *Justitie: vraagstukken en perspectieven voor morgen*, Brugge, die Keure, 2013, 131-137.

Nederland:

BOCKEN, H., "Causaal verband in het Belgische recht" in VAN DER POEL, R.M.A., SCHEENJES, D.A. en VAN DER WAL, T.B.D., *Causaliteit*, Apeldoorn, Maklu, 2010, 123-146.

CARTWRIGHT, J., "Causation in English private law: law, fact or just common sense?" in VAN DER POEL, R.M.A., SCHEENJES, D.A. en VAN DER WAL, T.B.D., *Causaliteit*, Apeldoorn, Maklu, 2010, 105-121.

COUSY, H. en VANDERSPIKKEN, A., "Causation under Belgian law" in SPIER, J. (ed.), *Unification of tort law: causation*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, 23-37.

PEEPERKORN, D., 'Juridische causaliteit: redelijk en adequaat?', in *Medische en juridische causaliteit*, Lelystad, Koninklijke Vermande, 1990, 18.

Duitsland:

HONORE, A.M., "Causation and remoteness of damage" in A. TUNC (ed.), *International Encyclopedia of comparative law: torts*, Tübingen, Siebeck, 1971, 156 p.

Tijdschriften:

België:

AUVRAY, F., "Over de beoordelingsperikelen van het oorzakelijk verband tussen het gebrek van de zaak en de schade", *TBBR* 2016, 149-154.

AUVRAY, F., "Schade na wegblokkade: geen zwart-wit maar ochtendgrijs", *Juristenkrant* 2015, 12.

BOCKEN, H., "Het oorzakelijk verband in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 233-267.

BOCKEN, H. en BOONE, I., "Causaliteit in het Belgische recht", *TPR* 2002, 1625-1685.

DUBUISSON, B., "Jurisprudence récente de la Cour de cassation sur la relation causale", *JT* 2010, 746-754.

FAGNART, J-L., "Petite navigation dans les méandres de la causalité", *RGAR* 2006, nr.14080.

HEIRBAUT, D. en VAN DER HAEGEN, M., "De sprong van Geens: het grootste codificatieplan uit de Belgische geschiedenis in context", *RW* 2017-18, 1403-1412.

HEYLEN, R., "Redactioneel voorwoord. Causaliteitsleer: pleidooi tegen de equivalentieleer in het Belgische recht, voor de equivalentieleer in het medisch onderzoek naar vermijdbare medische ongevallen", *T.Gez.* 2014-15, 161-162.

KRUITHOF, M., "Een kritische analyse van het concept causaliteit in het ontwerp van de Commissie tot hervorming van het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2021, 269-321.

PHILIPPE, D., "Quelques réflexions sur la perte d'une chance et le lien causal", *TBH* 2013, 1004-1013.

SAMOY, I., "Het Belgische hervormingsproject aansprakelijkheidsrecht: de dagen van het iconische artikel 1382 en de gendergevoelige bonus pater familias lijken geteld...", *NTBR* 2018, 215-218.

VANDEBERGHE, H., VAN QUICKENBORNE, M., WYNANT, L. en DEBAENE, M., "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 1994-1999", *TPR* 2000, 1551-1955.

VAN QUICKENBORNE, M., "Kenmerken van het oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 292-313.

VAN QUICKENBORNE, M., "Het bewijs van een oorzakelijk verband", *TPR* 2010, 313-330.

VAN QUICKENBORNE, M. en VANDENBERGHE, H., "Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2008)", *TPR* 2010, 283-359.

WEYTS, B., "Blijft het Hof van Cassatie trouw aan de equivalentieleer bij een samenloop van fouten?", *RW* 2004-05, 827-831.

Nederland:

BRUNNER, C.J.H., "Causaliteit en toerekening van schade", *Verkeersrecht* 1981, 210-217.

DIJKSHOORN, W., "De leer van de redelijke toerekening: back to the eighties", *AV&S* 2011, 257-268.

VAN DER KOOIJ, D.A., "Toerekening van schade na 'Groningen' en 'Alphen aan den Rijn', *NTBR* 2021, 54-61.